

HISTORICKÉ STAVEBNÉ TECHNOLÓGIE A MATERIÁLY

Realizácia ríms v 16. až 19. storočí

Oto Makýš
Peter Krušínský
Patrik Šťastný

SLOVENSKÁ TECHNICKÁ
UNIVERZITA V BRATISLAVE
STAVEBNÁ FAKULTA

HISTORICKÉ STAVEBNÉ TECHNOLÓGIE A MATERIÁLY

Realizácia ríms v 16. až 19. storočí

Oto Makýš, Peter Krušinský, Patrik Šťastný

Dielo je vydané pod medzinárodnou licenciou Creative Commons CC BY 4.0, ktorá povoľuje použitie, zdieľanie, prispôsobovanie, šírenie a reprodukovanie na ľubovoľnom médiu alebo v ľubovoľnom formáte, ak je uvedený pôvodný autor, zdroj a odkaz na Creative Commons licenciu, a ak sú vyznačené prípadné zmeny vykonané v diele. Viac informácií o licencii a použití diela na adrese:
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

© doc. Ing. Oto Makýš, PhD., Ing. arch. Peter Krušínský, PhD.,
Ing. Patrik Šťastný, PhD.

Recenzenti: prof. Ing. Marián Drusa, PhD.
Ing. arch. Pavol Paulíni, PhD.

ISBN 978-80-227-5380-7

OBSAH

ÚVOD	5
1 RÍMSA	6
2 VÝVOJ RÍMS.....	9
2.1 STAROVEK (ANTIKA)	9
2.2 RANÝ STREDOVEK A ROMÁNSKE OBDOBIE.....	10
2.3 GOTIKA	12
2.4 RENESANCIA A BAROK	13
2.5 KLASICIZMUS A HISTORIZMUS	16
2.6 20. A 21. STOROČIE	18
3 DRUHY RÍMS.....	20
3.1 ROZDELENIE RÍMS	21
3.1.1 ŠTÍTOVÁ RÍMSA, PÄTKOVÁ ŠTÍTOVÁ RÍMSA	21
3.1.2. KORUNNÁ RÍMSA, TIEŽ AJ STREŠNÁ RÍMSA, HLAVNÁ RÍMSA, VENCOVÁ RÍMSA, ALEBO ODKVAPOVÁ RÍMSA, KONZOLOVÁ RÍMSA, ČI VENCOVÁ RÍMSA	21
3.1.3. KORDÓNOVÁ RÍMSA, TIEŽ AJ PÁSOVÁ RÍMSA, ALEBO ETÁŽOVÁ RÍMSA PREDPRSŇOVÁ RÍMSA, OKENNÁ RÍMSA, PARAPETNÁ RÍMSA, ALEBO PODOKENNÁ RÍMSA, NADOKENNÁ PÁSOVÁ (KORDÓNOVÁ) RÍMSA, TRÁMOVÁ RÍMSA, ČI OMIETKOVÝ PÁS	23
3.1.4. PODOKENNÁ RÍMSA, OKENNÁ RÍMSA, PRIEČNIKOVÁ	24
3.1.5. NADOKENNÁ (NADDVERNÁ) TROJUHOLNÍKOVÁ RÍMSA	24
3.1.6. ZALAMOVANÁ RÍMSA	25
3.1.7. ODKVAPOVÁ PODOKENNÁ (PARAPETNÁ) KORDÓNOVÁ RÍMSA	25
3.1.8. SOKLOVÁ RÍMSA, PÄTNÁ RÍMSA	25
3.1.9. IMPOSTOVÁ RÍMSA.....	26
3.1.10. INTERIÉROVÉ RÍMSY	26

4 KONŠTRUKCIE A MATERIÁLY RÍMS	27
4.A. Rímsy z keramického materiálu	28
4.A.1. Neomietnuté rímsy.....	28
4.A.2. Omietnuté rímsy	29
B. Rímsy z kamenných kvádrov	31
C. Rímsy zo železobetónu	32
D. Drevené rímsy	33
E. Kovové rímsy	36
5 VYBRANÉ ORNAMENTÁLNE PRVKY NA RÍMSACH.....	37
5.1 Vlys	37
5.2 Rokaj.....	39
5.3 Zuborez	39
5.4 Meander	40
6 PRÍČINY POŠKODZOVANIA RÍMS	42
7 DOBOVÉ ZMIENKY O NÁVRHU A REALIZÁCII RÍMS	45
7.1 Rímsy v diele Leona Baptistu Albertiho (1512).....	45
7.2 Rímsy v diele Andreu Palladia (1570).....	46
7.3 Rímsy v diele Davida Gillyho (1797).....	54
7.4 Rímsy v diele Dr. Carla Augusta Menzla (1874).....	61
8 HISTORICKÉ MIERY POUŽÍVANÉ V MINULOSTI	79
8.1 Prevody medzi tradičnými a dnešnými mierami.....	82
ZÁVER.....	86
POUŽITÁ A ODPORÚČANÁ LITERATÚRA	87

ÚVOD

Fasády budov každej európskej ulice dnes predstavujú zmiešaninu ríms rôzneho druhu, výrazu, alebo materiálu. Dôležitým konštrukčným prvkom fasád boli vždy rímsy, ktoré boli už od dôb antickej architektúry významným stavebným prvkom. Podieľali sa nielen na výslednom vzhľade stavby, ale plnili aj dôležité úlohy jej ochrany pred nadmerným poškodzovaním poveternosťou.

To ale nie je jediné využitie ríms. Svoje rímsy, či rímsam podobné detaily, majú aj autá, oblečenie, nábytok, či rôzne domáce predmety. Pruhy, pásy a línie pôsobia ako rímsy, ktoré rámujú, alebo korunujú predmety rôzneho druhu. Napriek tomu ich ľudia ľahko prehliadajú. Pri stavbách je to iné, pretože tam si ľudia rímsy všímajú oveľa viac. Ale aj v tomto prípade menej ako stĺpy, rizality, arkiere a iné detaily.

Téma ríms u nás dosiaľ, v rámci základnej študijnej literatúry, nebola primerane spracovaná. Preto sme sa rozhodli prispieť do fondu našej študijnej literatúry analýzou tohto dôležitého konštrukčného prvku. Predpokladáme, že sme tým do univerzitného prostredia dokázali vniesť nové informácie, ktorými by sme radi prispeli k pritiahnutiu pozornosti na tento stavebný detail.

Obrázok 1-1. Fasáda chrámu sv. Petra v Ríme bohato členená rímsami.

1 RÍMSA

Rímsa je druh horizontálnej konštrukcie vyčnievajúci z povrchu stien. Okrem dekoratívnej funkcie má aj dôležitú ochrannú funkciu, pretože bráni stekaniu vody po povrchoch stien, najmä fasád, pretože bráni stekaniu vody po nich. Rímsy sa umiestňovali ako na fasádach budov, tak aj v ich interiéroch, či na konštrukciách mostov.

Ide väčšinou o predsadený horizontálny líniový pásový stavebný prvok, ktorý vystupuje z plochy steny. Zvyčajne ide o profilovaný prvok, ktorý dodáva vrchu fasády stavby hĺbkový rozmer steny. Rímsa slúži spolu so zvislými architektonickými detailmi na štruktúrovanie, resp. členenie plochy stien, predovšetkým fasád. Rímsa môže pozostávať len z jednoduchej lišty, alebo môže byť zložená z viacerých dielcov, profilovaná a ozdobená.

Rímsa chráni aj pod ňou umiestnené plochy fasád pred erozívnymi vplyvmi poveternosti. Zabezpečuje to tak, že bráni zvýšenej erózii povrchov fasád vodou stekajúcou po nej rozbíjaním jej prúdu. Tiež tým, že stekajúcu vodu núti prostredníctvom odkvapových nosov odkvapkávať mimo plochy fasády. Rímsa je aj dôležitou konštrukciou na ktorú sa pripevňujú dažďové žľaby. Okrem toho rímsa prispieva aj k znižovaniu tepelných strát fasád v zime tým, že čiastočne odkláňa sneženie a chladné vetry od budovy. Týmto spôsobmi zásadne prispieva k predĺženiu technického života fasád a celých stavebných diel.

Rímsy mali vďaka svojim funkciám v európskom staviteľstve dlho mimoriadne významné postavenie. Vodorovné členenie fasády sa rímsami zdôrazňuje. Rímsa je typovo blízka aj ďalším podobne vystupujúcim prvkom zo stien, akými sú lizény, pilastre, či stĺpy.

Značný rozvoj zaznamenali rímsy v antickej gréckej aj rímskej architektúre, v rámci ktorej zaznamenali značný rozvoj. V ostatnej Európe sa rozšírili až v období gotického slohu a viac, či menej sa na stavbách používajú až dodnes aj keď sa ich význam aj zhotovenie časom výrazne menili. V najväčšom rozsahu sa rímsy používali v európskej architektúre obdobia klasicizmu. V modernej architektúre 20. storočia stratili rímsy svoju dekoratívnu aj tvaroslovnú funkciu s výnimkou niektorých funkcionalistických a dekonštruktivistických domov. Čiastočný návrat v zjednodušenej

podobe nastal až v rámci postmodernity. V poslednom období vývoja staviteľstva však rímsy už nerešpektujú tvaroslovie vychádzajúce z antiky.

Z konštrukčného aj funkčného hľadiska treba rozlišovať medzi rímsami, ktoré sú vrchným zakončením fasád a ostatnými rímsami. Vrchné rímsy majú predovšetkým funkčný a estetický význam, ktorý je väčšinou v súlade s klasickými gréckorímskymi slohmi. Pri nich sú rímsy súčasťou prekladu.

Na trhu sa dnes rímsy vyskytujú ako v minimalistickej podobe, tak aj vo výrazne zdobenej podobe. Možné výtvarné spracovanie ríms pritom zvyčajne poskytuje šancu na veľmi atraktívne vyzdobenie stien. Takmer ku každej fasáde možno nájsť výtvarne vhodne pôsobiacu rímsu.

Rímsy sa môžu zhotovovať buď z toho istého materiálu z akého je zhotovená celá fasáda, teda z prírodného kameňa, z dreva, z pálených, alebo nepálených tehál, z betónu, či z plastov. V prípade kameňov, alebo tehál sa používajú aj zvláštne tvarované dielce, ktoré mávajú vymodelovaný odkvapový nos. Alebo sa rímsy zhotovujú z materiálu, ktorý je formovaný pomocou modelovania, šablón, alebo valcov. Povrch ríms môže byť zjednotený s povrchom ostatných stien až tak, že sa ich profilácia premietne na fasádu len tieňom. V iných prípadoch zvýrazní rímsy inú úpravu povrchu, alebo ich inú farebnosť.

Tvarovo majú rímsy rôznorodé prierezy. Popri hladko zo stien vystupujúcich a priamych, alebo skosených olemovaní existujú rôzne okrúhle tvary prierezu štvrt'kruhov, či polkruhov, zvlnené, alebo klesajúce garniže, žľabovité rímsy a podobne.

Na monumentálnych budovách sa rímsy zhotovujú z kameňa tak, aby boli čo najviac odolné voči všetkým vplyvom poveternosti a aby zostali dlhý čas nepoškodené.

V najväčšom počte prípadov sa rímsy zhotovovali z tehál, pričom sa do nich mohli vkladať kamenné platne. Alebo sa zhotovovali z tesaného kameňa, hlavne z pieskovca. Rímsy vyložené z muriva sa omietali a ťahali z omietky, čo sa dodnes realizuje pomocou šablón. Pri stavbách neomietaných a režných, sa rímsy zhotovujú zo zvláštnych tvárnic, pričom sa tiež neomietajú, ale sa len škárujú.

Pri hrazdených stavbách môže byť hlavná rímsa nahradená predsadenou strechou, ktorá zároveň vytvára odkvap strechy. Väznice krovu sa v takomto prípade nechajú vyčnievať o istú časť von z plochy steny a ich čelá sa často rezbársky zdobia. Takéto

rímsy môžu byť vyzdobené aj vyrezávanou odkvapovou doskou a krokve sa môžu obložiť ohobľovanými doskami, ktoré sa natrú olejovou farbou. Najvhodnejšou hmotou na zhotovenie takýchto ríms je drevo, ktoré sa zvláštnymi hoblíkmi ohobľuje.

V mnohých prípadoch možno na rôznych plochách vo vnútri budov vidieť rímsy, ktoré boli použité na ich dekoráciu. To sa týka aj nábytku, alebo aj iných zariadení predmetov. Rímsy umiestnené pod stropmi musia byť zhotovené, pokiaľ možno, plocho. Takéto rímsy sa najčastejšie ťahajú zo sadry, alebo sa pripevňujú hotové a plasticky zdobené z drevitej, alebo papierovej hmoty (Papier-mâché). Pri drevených stropoch sa aj rímsy zhotovujú z dreva, ktoré sa hobľuje zvláštnymi hoblíkmi, tzv. rímsovníkmi¹.

Rímsy môžeme rozdeliť na:

- soklové rímsy,
 - etážové rímsy,
 - podokenné rímsy,
 - kordónové rímsy,
 - korunné rímsy
- a ďalšie.

¹ **Rímsovník** je drevený úzky hoblík, ktorý sa používa na vyhobľovanie drážok, polodrážok, zhobľovanie rímsy, zárubní dverí a okenných rámov.

2 VÝVOJ RÍMS

Rímsy sú starý, ale dôležitý funkčný prostriedok slúžiaci aj na vytváranie európskeho architektonického výrazu. Konštruovanie ríms prešlo v priebehu času rôznymi štádiami vývoja [podľa <https://www.rdklabor.de/wiki/Gesims>].

2.1 STAROVEK (ANTIKA)

Základom ríms v antickom grécku aj v Rímskej ríši sa stalo konštrukčné členenie uloženia krokiev krovu na trámy. Postupne došlo v rámci klasických antických slohov k prepisu drevenej konštrukcie do kameňa a neskôr aj do murovaných a omietaných detailov zhotovenia ríms.

Všetky staroveké rímsy majú jeden spoločný znak. Sú tvorené vodorovne uloženými kamennými kvádrmi a čiastočne vystupujú z muriva smerom von. Zvýrazňujú tak vodorovný spôsob ukladania dielcov priznaním spodnej aj vrchnej úložnej škáry. Priznávaním kolmých stykových škár zasa zdôrazňujú rytmus muriva. Za pôvod konštrukcie ríms je dnes označovaný grécky geison². Rímsy sa v Grécku často kombinovali s vlysami a bývali tiež doplnené o triglyfy³ a metopy⁴.

Profily, ako napríklad tyče (prúty), či kymy⁵ prepájajú pravouhlo rezané krycie platne so spodnými časťami dekorácie. Takáto schéma zostávala záväzná aj vo všetkých neskorších epochách, ktoré sa odvolávali na starovekú architektúru. So stúpajúcou rezignáciou na zapájanie stĺpov, pilastrov aj trámovia do architektonického výrazu stavieb sa v neskorej antike zvýšila dôležitosť jednotlivých ríms. Tie boli v stavbách čoraz viac využívané ako prostriedok vodorovného delenia stien. Obzvlášť pätkové rímsy prebrali v tomto období úlohy, ktoré predtým prislúchali trámovi. Ich profily a zdobenie sa ale oproti staršiemu obdobiu značne zjednodušili.

² **Geison** je korunná rímsa používaná v dórskom slohu.

³ **Triglyf** (grécky, po slov. trojrez) je stavebný článok dórskeho slohu zvýrazňujúci stropné trámy. Tvoria ho tri stredové výstupky doplnené po stranách dvoma stredovými a dvoma polovičnými okrajovými zahĺbeniami. Tento prvok sa zvyčajne používal v spojení s metopami.

⁴ **Metopa** (grécky metopé – slov. čelo, priečelie) je v gréckej architektúre ozdobný prvok dórskeho slohu. Ide o vlys medzi triglyfmi, ktorý je zvyčajne bohato plasticky zdobený.

⁵ **Kyma** (grécky κύμα – slov. vlna) je vodorovný architektonický prvok gréckej architektúry. Vzniká spojením dvoch konkávnej, čiže žliabku a konvexnej, čiže vydutého oblúka.

Obrázok 2-1. Klasická rímska fasáda Pantheonu členená korunnou rímsou, ktorá zároveň tvorí pätnú rímsu frontónu s plochou tympanonu. Na vrchu sa nachádza štítová rímsa.

2.2 RANÝ STREDOVEK A ROMÁNSKE OBDOBIE

V predkarolínskej dobe sa rímsy spravidla konštruovali len ako vyzdobené výbežky zo stien podľa antických vzorov. K realizácii rímskych, resp. ranokresťanských tvarov ríms sa vedome pristúpilo až v karolínskej dobe. Tento trend sa udržal až do doby vrcholného stredoveku, hoci s výraznými obmedzeniami ornamentálnych ozdôb a profilov.

Napriek zjednodušeniu a preformovaniu zostali základné tvary antických profilov ríms zachované až do neskororománskej a ranogotickej doby. Dokonca sa aj vzorovo kopírovali a šírili. Už v neskorej antike stavitelia často nahrádzali sústavu trámov vyčnievajúcich na fasádach priečne uloženými prekladmi. To viedlo v stredoveku k úplnej rezignácii na prezentovanie zhlaví stropných trámov na fasádach.

Technickým dôvodom tejto vývojovej zmeny asi bola snaha o lepšiu ochranu drevených trámov pred zničujúcim vplyvom zrážkovej vlhkosti. Jej intenzita bola totiž v ostatnej Európe podstatne vyššia než v gréckom prostredí.

Obrázok 2-2. Rímsy na románskej bazilike sv. Vitála v Ravenne.

Na vonkajších stenách budov boli rímsy v dobe raného a vrcholného stredoveku používané predovšetkým na delenie stien na poschodia. Rímsy často tvorili spolu s lizénami vodorovné a zvislé členenie štruktúry fasád. Mnohokrát boli vyzdobené rôznymi ornamentmi a výtvarne bývali zladené aj s vlysmi. Rozširujúce a stále dokonalejšie zdobenie sa týkalo predovšetkým korunných ríms zhotovovaných vo vrcholnej a neskorej romanike predovšetkým v Porýní. V prípade nezaklenutých bazilík raného stredoveku sa priebežné rímsy často stali jedinými prvkami výzdoby vrchnej časti fasád.

Rímsa na týchto stavbách oddel'uje vrch stavby od pásu trpasličích arkád. Ide o neskoroantický prístup, ktorý sa udržal až do 11. storočia. Svoju dôležitosť stratil až s prechodom k predsadeným zvislým konštrukciám zdobiacim fasády. Pri stavbách so zvislým členením stien fasád boli rímsy začlenené do sústavy lizén, alebo boli prerušené. K pilastrom klenieb sa rímsy pripájali prostredníctvom kamenných, alebo

tehlových obručí a vytvorili tak priebežný pás. To sa vyskytovalo predovšetkým v neskoršej romanike a v gotike. V zaklenutých bazilikách prebieha korunná rímsa na vysokej stene niekedy vo výške pätiiek klenieb. Tak sa súčasne stala pätnou rímsoú klenby a jej čelného oblúka, alebo parapetnou rímsoú okien.

2.3 GOTIKA

V dobe vrcholnej gotiky prišlo k zásadnej zmene profilov románskych ríms, ktoré vychádzali z antiky. Táto zmena nepriniesla používanie jednotných profilov, ale profily sa líšili podľa funkcie a druhu rímsy. Základný rozdiel oproti antike a z nej vychádzajúcich tradícií bol v zošíkmení vrchnej platne. Tým sa dosiahlo lepšie odtekanie dažďovej vody, čomu prispelo aj používanie odkvapových nosov na ich zakončení. Táto zmena úzko súvisela s konštrukciou oporných pilierov, kde šikmé rímsové platne prekryvali každý odskok týchto pilierov.

Obrázok 2-3. Rímsoy gotickej katedrály v Štrasburgu.

Vo výške okien sa podokenné rímsoy zhotovovali s menšími odskokmi, pričom často obiehali okolo celej budovy, alebo aspoň okolo jej čelnej steny. Na vonkajšej strane budovy sa rímsoy osadzovali oveľa častejšie než na jej vnútornej strane a tiež sa tu profilovali oveľa výraznejšie. Na spodnej časti krycej platne, ktorej čelná strana zvyčajne nie je zvislá, ale zvierá s vertikálou ostrý uhol sa príslušný profil rímsy

zhotovil prostredníctvom kruhových prierezov, fabiónov (výžľabkov) a hrán. Z takýchto základných foriem potom bolo možno sformovať mimoriadne veľké množstvo tvarov ríms.

2.4 RENESANCIA A BAROK

Znovu oživenie antických výrazových spôsobov sa v ranej renesancii neriadilo žiadnymi všeobecne akceptovanými pravidlami, teda kánonom. Rôzne druhy ríms zhotovovaných v 15. storočí v dobe talianskeho Quattrocenta⁶ sa preto často spolu voľne kombinovali. Stavby palácov tohto obdobia sú sčasti zdobené namiesto stĺpmi len vodorovnými obvodovými, alebo etážovými rímsami.

Obrázok 2-4. Oplechované rímsy barokových fasád v Telči.

⁶ **Quattrocento** je talianske umenie 15. storočia a predstavuje predovšetkým umenie ranej renesancie vo Florencii. Predstaviteľmi tohto obdobia sú napríklad Lorenzo Ghiberti, Filippo Brunelleschi, Donatello, Leon Battista Alberti, Sandro Botticelli a iní. Umelci hlásiaci sa k svojim umeleckým dielam už neboli odvtedy považovaní iba za remeselníkov. Tvorba quattrocenta priniesla do umenia mnohé inovácie, ako napríklad lineárnu perspektívu. Umenie quattrocenta nepoužíva dekoratívnu mozaiku, ktorá je často spájaná s byzantským umením. Namiesto toho maliari a sochári vytvárajú diela tvarmi, ktoré používali starorímski a starogrécki umelci [<https://sk.wikipedia.org/>].

Zvláštny význam celkovému výrazu stavby dodala výrazne vyložená, často v tvare trámu zhotovená korunná rímsa. V čase rannej renesancie preto bývala hlavná korunná rímsa vyložená až 2,5 metra. Tá ale vo vrcholnej renesancii mohla naznačovať nesenie vyčnievajúcich zhlaví trámov. Veľmi rozšírené boli vtedy korunné rímsy, ktorých vrchné krycie platne boli podoprené konzolami. Išlo teda o konzolové rímsy.

Konzoly sa tiež využívali pri podopieraní ríms nesúcich trámovie. V takýchto prípadoch možno rozlišovať medzi ležiacimi trámami, alebo volutovými konzolami a stojatými konzolami, ktoré pri trámoch mohli vystupovať z vlysov. Tak ako to bolo pri rímskych antických stavbách.

Obzvlášť triglyfy dórskeho slohu sa často menili za stojaté volutové konzoly.

Napríklad vo Florencii na Palazzo Rucellai, realizovaného v rokoch 1446 až 1458 Bernardom Rosselinom⁷ podľa návrhu Leona Baptistu Albertiho⁸. Alebo vo Verone na budove Palazzo Bevilacqua, postaveného po roku 1530 Michelom Sanmichelim. Tieto výrazové formy sa tešili určitej obľube aj v manierizme a patrili tiež k bežným výrazovým prostriedkom v baroku.

Obrázok 2-5. Mladšia baroková rímsa umiestnená na staršiu románsku rímsu kostola v Krušovciach.

⁷ **Rossellino, Bernardo**, vlastným menom **Bernardo di Matteo Gamberelli** (1409 až 1464) bol taliansky florentský sochár a architekt [<https://sk.wikipedia.org/>].

⁸ **Alberti, Leon Battista** (1404 až 1472) bol taliansky spisovateľ, umelec, básnik, kňaz, jazykovedec, šifrant a vedúci renesančný humanistický polyhistor. Spis „Libri de re Aedificatoria Decem“ (u nás publikované s názvom „Deset kníh o stavitelství“) z roku 1452 je prvou renesančnou rozpravou o architektúre [<https://sk.wikipedia.org/>].

Medzi typické renesančné korunné rímsy patria rímsy s valeným aj lunetovým tvarom a s pomerne veľkým vyložením. Lunetová rímsa je podopieraná časťami krížovej klenby v tvare lunet, alebo tvorená polovicou valenej klenby s lunetami.

Profily ríms obdobia stredoeurópskeho baroka boli prevažne hladké a strohé. Ale vyskytovali sa aj manieristické zaoblené rímsy, ako napríklad v dielach Wendela Dietterlina. Nemeckí renesanční architekti prebrali veľa tvarov trámovia a ríms z talianskych traktátov o architektúre a o stĺpoch z tzv. Säulenbücher⁹.

V 16. storočí bola tvorba ríms chápaná voľne a nejednotne, čo súviselo s uvoľnenejším rozvojom spoločnosti, ktorý začal už v renesancii. Prispelo k tomu aj intenzívne štúdium antických literárnych diel zachovaných vďaka usilovným prekladateľom a prepisovateľom antických vedeckých diel v kláštorných skriptóriách. Zásadným impulzom k spoločenskému rozvoju bolo vynájdenie kníhtlače, ktorá zvýšila dostupnosť odbornej literatúry v oblasti geometrie, aritmetiky, musici speculatívy aj teórie hudby. To poskytlo ďalšie možnosti výkladu antických proporčných vzťahov v ponímaní dokonalosti. Pri kopírovaní antických ornamentálnych vzorov sa postupovalo dosť hrubo a povrchné. Pri prechode na barokové výrazové prostriedky sa postupovalo najmä v duchu diel Serlios¹⁰ a Vignolu¹¹.

V oblasti tvarov a profilov prebrali barokoví stavitelia zásady tvorby vychádzajúce väčšinou už z obdobia vrcholnej renesancie. Obzvlášť klasicizujúce smerovania slohov, ktoré prevládali najmä v Anglicku, Francúzsku a Nizozemsku boli úzko naviazané na tvary vrcholnej renesancie. Vo francúzskej klasickej dobe (Âge classique) sa často rezignovalo na pravidlá tvorby stĺpov, a stavby sa preto radšej delili prostredníctvom ríms. Tie občas nahradili tvary trámovia. Celkovo bol podľa existujúcich vzorov preberaný a v architektonických spisoch uvádzaný repertoár ríms používaný individuálne podľa jednotlivých stavebných zámerov. Tak to v nemeckom jazykovom prostredí demonštrujú napríklad fasády palácov, ktoré vytvoril Johann Bernhard Fischer von Erlach¹² a ďalší.

⁹ **Säulenbücher** boli architektonické knihy 15. až 18. storočia, ktoré sa zaoberali konštrukciou, proporciami a výzdobou stĺpov. Stĺpy boli v gréckom stavitelstve považované za dôležitý znak stavitel'ského umenia, k čomu sa architekti renesancie snažili priblížiť.

¹⁰ **Serlio, Sebastiano** (1475 až cca 1554) bol taliansky manieristický architekt, ktorý pomohol kánonizovať klasické architektonické slohy vo svojom vplyvnom traktáte *„I sette libri dell'architettura“* (slov. „Sedem kníh o architektúre“) [<https://sk.wikipedia.org/>].

¹¹ **Barozzi, Giacomo da Vignola** alebo **Jacopo Barozzi da Vignola** alebo len **Vignola** (1507 až 1573) bol taliansky architekt, teoretik a pisateľ traktátov [<https://sk.wikipedia.org/>].

¹² **Fischer von Erlach, Johann Bernhard** (1656 až 1723) bol pravdepodobne najvplyvnejší rakúsky architekt barokovej éry [<https://sk.wikipedia.org/>] [<https://sk.wikipedia.org/>].

Nové poznatky sa prejavili aj v geometrii. Rozvinula sa priestorová geometria, aj stereotomia¹³ včítane intenzívneho používania matematických metód na stanovenie proporčných vzťahov. To bolo odlišné od pytagorského chápania pomerov ako dokonalých tónov. Dokonalé pomery sa hľadali napríklad v používaní matematických magických štvorcov a postupnostiach. Ale aj v numerológii, či v renesancii používanej astrológii až okultizme. Tieto prístupy nie sú pre nás dnes vždy pochopiteľné, keďže sme zvyknutí vnímať svet z vedeckého uhla pohľadu. Rozsiahly vývoj je vidieť na konštrukciách ríms v talianskom, českom, rakúskom a nemeckom barokovom stavitelstve. Rímsy tu už neprebiehajú výhradne vodorovne, ale sú buď zakrivené, alebo v tvare oblúkových segmentov. Ak sa nepoužili priame konštrukcie ríms, tak rímsy získali akoby zvlnený priebeh. V neskorobarokovom stavitelstve sa to bežne využívalo v prípade okenných ríms. Tie sa tiež nezriedka prerušovali kvôli umiestneniu okien, ník, ornamentov, alebo sôch.

Architektúra rokoka umožnila predovšetkým veľkú voľnosť tvorby, čo viedlo k vybáčaniu, vykrajovaniu, alebo krúteniu ríms. To sa často týkalo aj korunných ríms. Príležitostne sa trámowie neskorého baroka redukovalo len na priebežné rímsy, ktoré prebiehali nad stĺpmi, alebo pilastrami. Tento postup treba chápať v zmysle ornamentálneho zdobenia pôvodne tektonického, alebo funkčného stavebného detailu. Rímsy sa tu predovšetkým stále využívali ako estetické prostriedky, ktoré mali jemne zvýrazniť reliéf plochy stien.

2.5 KLASICIZMUS A HISTORIZMUS

Teória umenia klasicizmu dôrazne vyžadovala funkčné využívanie ríms. Okrem prípadov, keď boli súčasťou kánonu klasického antického slohu. Podľa Johanna Joachima Winckelmanna¹⁴ slúži rímsa: „...nielen na výtvarnú prezentáciu, ale oveľa viac na ochranu tej časti budovy, na ktorej je umiestnená...“. V tomto zmysle bolo

¹³ **Stereotómia** je umenie aj veda o rezaní trojrozmerných pevných látok do konkrétnych tvarov. Typicky to zahŕňa materiály ako kameň, alebo drevo, ktoré sú narezané na zostavenie do zložitých štruktúr [<https://sk.wikipedia.org/>].

¹⁴ **Winckelmann, Johann Joachim** (1717 až 1768) bol nemecký archeológ, znalec antického umenia, aj zakladateľ teórie klasicizmu. Bol autorom prvej veľkej syntézy dejín výtvarného umenia [<https://sk.wikipedia.org/>].

preto navrhovanie ríms v klasicistickom stavitel'stve redukované najmä na to, čo bolo z praktického hľadiska nevyhnutné. Alebo to bolo v nadväznosti na predlohy z antiky, či z talianskej renesancie použité na určitom type budov, prípadne to bolo použité na bohaté dekorovanie stavieb podľa zvoleného stĺpového slohu.

Obrázok. 2-6. Rímsy klasicistickej fasády mestského paláca v Prahe.

Karl Marcell Heigelin¹⁵ sa v roku 1830 dôrazne vyslovil proti „smiešnym“ rímsam bez adekvátnej funkcie, používaným v interiéroch. Pravdepodobne tým myslel predovšetkým barokové interiérové dekorácie. V prísnej teoretickej rovine historizmu stratila otázka, či má byť rímsa používaná predovšetkým ako funkčný, alebo ako dekoratívny prvok zmysel. A to aj preto, že každá predloha z dejín architektúry, prípadne každá smernica k určitému slohu uvádzala nejaký iný tvar ríms.

Zobrazenia v historických učebniciach konštrukcie stavieb a tiež aj v architektonických vzorkovníciach, ktoré v priebehu 19. storočia vychádzali vo veľkom množstve, reagovali na požiadavku zobrazovať rímsy. Išlo o historicky správne zobrazenie profilov použitých ríms podľa jednotlivých slohov. To ale bolo často v duchu purizmu poznačené a redukované značným vedeckým a technickým

¹⁵ **Heigelin, Karl Marcell** (1798 až 1833) bol nemecký architekt a teoretik architektúry [<https://sk.wikipedia.org/>].

dobovým posunom, čím sa tieto informácie vďaka rozšírenej kníhtlači, mohli dostať ku všetkým záujemcom.

2.6 20. A 21. STOROČIE

Pravidlá rozvrhnutia umiestnenia stĺpov na fasádach boli po prvej svetovej vojne rešpektované už len architektmi, ktorí tvorili v neoklasicistickom duchu. Ostatní už väčšinou rezignovali na korunné rímsy. Alebo sa ich tvary výrazne redukovali na obiehajúce pásy, výžliabky (fabióny), alebo zuborezy.

Obrázok 2-7. Plochá fasáda Müllerovej vily v Prahe bez ríms.

Architekti Bauhausu¹⁶ uprednostňovali väčšinou len hladké steny. Úlohu kordónových ríms tu prevzali pásy tesne pri sebe umiestnených okien (okenné pásy).

¹⁶ **Bauhaus** bola škola výtvarného umenia, ktorá vznikla v roku 1919 v Nemecku. V roku 1933 bola z ideologických dôvodov zrušená. Išlo o jednu z najvýznamnejších škôl umenia, dizajnu a architektúry modernej doby [<https://sk.wikipedia.org/>].

V expresionistickej, alebo expresionisticky podmienenej architektúre 20. rokov 20. storočia sa napriek tomu využívali aj etážové a okenné rímsy na horizontálne členenie a zdôraznenie nároží budov.

Po druhej svetovej vojne získali tvorivé zásady Bauhausu na západ od našich hraníc výhodu. Fasády sa začali zhotovovať bez akéhokoľvek členenia rímsami. Zato v postmoderne 60. a mladších rokov sa rímsy opäť začali využívať na členenie fasádnych aj vnútorných stien viacerých budov. V 21. storočí sa rímsy, niekedy aj s lizénami občas objavujú na drahších domoch tak, aby tieto domy pôsobili honosnejšie.

3 DRUHY RÍMS¹⁷

Existuje viac druhov ríms, ktoré sa delia podľa:

- umiestnenia na stenách budovy,
- podľa funkcie.

Bohatšie rozdelenie jednotlivých druhov ríms než pozná odborná slovenčina ponúka odborná nemčina. Preto sme pri nasledujúcom rozdelení jednotlivých druhov ríms vychádzali predovšetkým z nemeckej odbornej terminológie. Tú sme sa snažili preložiť priliehavými odbornými výrazmi a pre presnosť tu v zátvorkách uvádzame aj pôvodné nemecké odborné termíny. Viacerým týmto termínom zodpovedajú aj bežne používané slovenské termíny a je zaujímavé, že sú zvyčajne presným prekladom tých nemeckých. Je to asi dedičstvo vplyvu nemeckého stavitel'stva dlhodobo dominujúceho v strednej Európe.

Z pôvodnej funkcie v klasickom stavitel'stve, v ktorom rímsy slúžili najmä na rozdelenie fasád na jednotlivé výškové úrovne sa v priebehu storočí rímsy vyvinuli do množstva druhov a tvarov. Tým dodávajú fasádam budov ich nezameniteľný vzhľad. Fasáda renesančného paláca pozostáva v podstate zo štyroch výrazných vodorovných deliacich prvkov:

- **soklovej rímsy,**
- **okennej rímsy,**
- **kordónovej rímsy,**
- **korunnej rímsy.**

Vrcholným obdobím zhotovovania ríms bola doba od barokového stavitel'stva až po historizmus. Toto obdobie býva niekedy nazývané aj **obdobím kultúry ríms** (die Gesimskultur). Nasledujúce moderné stavitel'stvo, ktoré opustilo konštruovanie ríms preto možno nazývať aj **bezrímsovým stavitel'stvom** (die simsenslose Baukunst). Najdôležitejšou rímsoú je **korunná rímša**, ktorá zvrchu uzatvára stavbu a chráni stavebné detaily, ktoré sú pod ňou. Rímsy, ktoré rámujú klenuté, či oblúkové fasádové prvky sa nazývajú **oblúkové rímsy**. Malé rímsy, ktoré chránia reliéfy, alebo nápisy na fasádach pred dažďom označujeme ako **zastrešovacie rímsy**.

¹⁷ Spracované aj podľa [<https://de.wikipedia.org/wiki/Gesims>, <https://dewiki.de/Lexikon/Gesims>, <http://www.urbs-mediaevalis.de/> a pod.].

Popri **soklových, etážových a priečnikových nadokenných rímsach** sa zhotovovali predovšetkým **uzáverové rímsy**. Pritom ale každá rímsa môže byť označená aj ako **krycia rímsa**. Rímsy sa využívali aj na zdobenie a zvýraznenie dverí a okien, pričom chránia aj okolité steny pred poškodením, zašpinením, alebo eróziou spôsobenou poveternostnými vplyvmi.

V modernej architektúre 20. storočia stratili rímsy význam, ale z budov v našich sídlach nikdy úplne nezmizli. Pri renovácii starších stavebných objektov, obzvlášť pamiatkovo chránených sa preto obnove, či konzervácii starších ríms musí venovať zvláštna pozornosť. Spolu s funkčným profilovaním a ozdobným výzorom samotných ríms sa tieto konštrukcie zásadným spôsobom podieľajú aj na členení fasád na menšie celky, čím zvýrazňujú ich štruktúru.

3.1 ROZDELENIE RÍMS

Na základe rôznej funkcie aj konštrukcie možno rímsy rozdeliť na tieto druhy:

3.1.1 ŠTÍTOVÁ RÍMSA, PÄTKOVÁ ŠTÍTOVÁ RÍMSA (nem. das

Giebelgesims, das Giebelfußgesims)

Štítová rímsa je konštrukcia, ktorá rámuje šikmé hrany tympanonu. V antickej architektúre sa na túto rímsu môže používať aj výraz šikmý **gejzon**. **Štítová rímsa** má zvyčajne trojuholníkový prierez, ktorého jedna hrana môže byť zaoblená. **Štítová rímsa** tvorí rám trojuholníkového tympanonu, ktorý z jeho plochy výrazne vystupuje. **Pätová štítová rímsa** sa nazýva konštrukcia, ktorá ohraničuje spodnú vodorovnú hranu tympanonu (časti frontónu) umiestneného na vrchu budovy.

3.1.2. KORUNNÁ RÍMSA, TIEŽ AJ STREŠNÁ RÍMSA, HLAVNÁ RÍMSA, VENCOVÁ RÍMSA, ALEBO ODKVAPOVÁ RÍMSA, KONZOLOVÁ RÍMSA, ČI VENCOVÁ RÍMSA (nem. das Dachgesims, das Hauptgesims, das Kranzgesims, das Traufgesims, das Kraggesims, das Kranzgesims)

Vrchná časť stavby, ktorá sa nachádza hneď pod strechou sa nazývala **hlavná**, **vrchná**, alebo **strešná rímsa**, ale aj **vencová rímsa**, alebo **odkvapová rímsa**, či **konzolová rímsa**. V dnešnej našej terminológii je bežné, že sa táto rímsa nazýva **korunná rímsa**. Historické označenie tohto prvku – **veniec** (lat. Corona, nem. der Kranz) sa dnes používa skôr na označenie dreveného krokovnicového rámu.

Táto rímsa je umiestnená na najvyššom mieste budovy, na vrchu fasády a obopína, či ukončuje vertikálnu konštrukciu stavby. Tvorí kontakt medzi strechou a fasádou, ktorý má byť zhotovený výtvarne čo najviac harmonicky. **Korunná rímsa** často výrazne vystupuje z plochy steny fasády a je konštrukčne zložitejšia. Môže byť zhotovená viacstupňovo a doplnená ornamentálnym zdobením ako napríklad vajcovcom, konzolami, zuborezom, krakorcami, volutami, reliéfmi, alebo vlysmi, ale aj kymou, alebo prútmi kruhového, či hruškovitého prierezu a tak podobne.

Korunná rímsa vytvára aj odkvapovú hranu strechy.

Vyložené rímasy sa často podopierali konzolovými kameňmi. **Konzolová rímsa** býva príležitostne vyzdobená umelecky stvárnenými hlavami ľudí, alebo zvierat. Ale tiež aj konzolovým vlysom, alebo zuborezom. Výraz **vencová rímsa** sa môže vzťahovať aj na antický gejzon ako najvrchnejšiu časť trámovania.

Korunná rímsa chráni steny pred odkvapkávajúcou vodou, ktorá tak zväčša padá voľne zo strechy až na terén. Steny preto nechráni v prípade hnaného dažďa, ktorý sa ale nevyskytuje často. V takom prípade, v ktorom voda predsa len voľne steká po fasáde sa na ňu umiestňujú ďalšie **pásové rímasy**, ktoré prúdy vody z fasády odklonia. V teréne sa vyskytuje veľa druhov **korunných ríms** odlišujúcich sa konštrukciou aj dekorovaním.

Korunné rímasy patria k najznámejším rímsam zrejme preto, že bývajú umiestnené na veľkom množstve starších domov, ktorým opticky zvýrazňujú vrchnú časť ich fasád. Pri návrhu **korunnej rímasy** treba venovať zvláštnu pozornosť jej proporciám. Čím väčšia je budova, na ktorej je táto rímsa zhotovená, tým výraznejšie musí pôsobiť. Pri menších budovách sa používali menšie rímasy. Výrazne vyložená krycia platňa mnohých korunných ríms bývala predovšetkým na antických stavbách, ako aj na stavbách renesančných palácov podopieraná konzolami. V takom prípade hovoríme o **konzolovej rímse** (das Konsolgesims). V prípade korunných ríms, ktoré

bývali zhotovované predovšetkým v renesancii v hornom Taliansku sa používa aj označenie **krokvová rímsa** (das Sparrensesims).

Pri **jednoduchej korunnej rímse** nesú jednoducho profilované nosníky vencovú platňu. Tento druh ríms je vhodný na jednopodlažné domy, resp. na domy s fasádou vysokou asi 5 až 9 metrov.

Korunná rímsa so zuborezom pod rímsovou platňou sa zhotoví tak, že sa k rímse potom pridá ďalšia predsunutá platňa. Do nej sa potom zhotoví pravouhlý zuborez s výstupkami a medzerami. To zabezpečí, aby rímsa pôsobila ako vyššia a bohatšia. Takáto konštrukcia sa hodí na budovy vysoké 8 až 15 metrov. Alternatívou vytvorenia rímsoy so zuborezom je využitie konzol podpierajúcich rímso. Na fasáde môžu byť umiestnené v podobe zuborezu, alebo ako samostatné podpery. Toto riešenie je vhodné pre budovy vysoké 10 až 24 m.

3.1.3. KORDÓNOVÁ RÍMSA, TIEŽ AJ PÁSOVÁ RÍMSA, ALEBO ETÁŽOVÁ RÍMSA PREDPRSŇOVÁ RÍMSA, OKENNÁ RÍMSA, PARAPETNÁ RÍMSA, ALEBO PODOKENNÁ RÍMSA, NADOKENNÁ PÁSOVÁ (KORDÓNOVÁ) RÍMSA, TRÁMOVÁ RÍMSA, ČI OMIETKOVÝ PÁS (nem. das Kordongesims, das Bandgesims, das Gurtgesims, das Stockwerkgesims, das Geschossesims, das Fenstergesims, das Brüstungsgesims, das Fensterbankgesims, das Sohlbankgesims, das Balkengesims, das Putzband).

Ide o rímso v tvare pása, ktorý je umiestnený na fasáde, čím fasádam dáva ich tektonický rytmus a významne vizuálne odľahčuje ich veľkú plochu. S týmto druhom delenia tiež možno značne redukovať množstvo ďalších opticky pôsobiacich konštrukčných prvkov na fasáde. To potom zlepšuje estetické pôsobenie fasády.

Kordónová rímsa je na fasáde umiestnená medzi podlažiami. Jej funkciou je vizuálne rozčlenenie fasády zdôraznením vnútorného členenia budovy na jednotlivé podlažia. Vtedy sa nazýva aj **etážová rímsa**.

Pásové (kordónové) rímso môžu prebiehať aj vo výške vrchu okenných parapetov. **Pásová rímsa** môže byť využitá aj na zakrytie niektorých konštrukčných prvkov budovy. Býva napríklad umiestnená vo výške skrytých zhlaví trámov stropov,

ktoré môže takto prekryť a chrániť pred negatívnymi vplyvmi poveternosti. Prispieva tak tiež k zvýšeniu tepelnej izolácie múrov v mieste zhlaví trámov, kde je stena tenšia, čím znižuje riziko kondenzovania vzdušnej vlhkosti v kapsách trámov. Tým ich chráni pred rozvojom deštruktívnej hubovej infekcie. Vtedy sa nazýva aj **trámová rímsa**. V prípade konštrukcií celodrevených domov sa môže nazývať aj **skriňová rímsa** (s Kastengesims).

3.1.4. PODOKENNÁ RÍMSA, OKENNÁ RÍMSA, PRIEČNIKOVÁ RÍMSA

(nem. das Sohlbankgesims, das Fenstergesims, das Fenstersturzgesims)

Podokenné (predprsňové, parapetné) rímasy sú síce zhotovené v priamej súvislosti s príslušným konštrukčným prvkom okna, ale zároveň nezriedka tvoria aj samostatný konštrukčný prvok. Napríklad pás, ktorý obopína celú budovu. Slúžia aj na orámovanie obvodu okien.

Parapetné rímasy sú podobné **pásovým rímsam**. Prebiehajú pod oknami a vytvárajú tak ich podnož. Z fasády vystupujú len málo a ich hlavnou úlohou je zvýrazniť na fasáde okná. Pri ich tvarovaní existuje značná voľnosť, a preto sa ich vyskytuje veľké množstvo druhov. Od jednoduchých plochých výstupkov až po ornamentálne zdobené vzory.

Podokenná kordónová rímsa má na rozdiel od korunnej rímasy predovšetkým funkčný účel, ktorý spočíva v odkláňaní vody, a preto máva len jednoduchý tvar. Táto rímsa pripomína pásovú rímsu s tým rozdielom, že nie je umiestnená vo výške stropov, ale vo výške predprsne (parapetu) radu okien. Prebieha tak pod oknami a je súčasťou parapetnej dosky.

Priečniková rímsa tvorí segment (výsek) rímasy, ktorý je umiestnený nad jednotlivými oknami. Tým ich chráni pred zrážkovou vodou voľne stekajúcou po fasáde.

3.1.5. NADOKENNÁ (NADDVERNÁ) TROJUHOLNÍKOVÁ RÍMSA

(nem. das Fenstergesims)

Popri horizontálnych pätkových rímsach existujú aj šikmo osadené nadokenné rímasy,

ktoré tvoria trojuholník podobný tympanonu. Nad dverami a oknami vystupujúce konštrukcie v tvare striech, ktoré bývajú aj oplechované sa nenazývajú rímsami, ale zastrešeniami.

3.1.6. ZALAMOVANÁ RÍMSA (nem. das Gekröptes Gesims, das Gegliedertes Gesims)

Zalomenie predstavuje v architektúre vodorovné vedenie líniového horizontálneho dekoratívneho prvku (rímsy, alebo echina¹⁸) po stene okolo iného zvislého prvku vystupujúceho z plochy fasády, stĺpa, piliera, alebo pilastra. Líniový prvok môže byť ťahaný aj okolo okenného záklenku a tak podobne. Pritom niekedy tak vznikne predsadená hrana, ktorá slúži aj ako odkvapová hrana.

3.1.7. ODKVAPOVÁ PODOKENNÁ (PARAPETNÁ) KORDÓNOVÁ RÍMSA (nem. das Kaffgesims, das Kappgesims)

Podokenná kordónová rímsa je podobná pásovej, či okennej rímse. Prebieha pod okennými otvormi sakrálnych stavieb po celej fasáde včítane podperných pilierov. Zhotovovala sa výhradne v gotickom slohovom období. Na mladších stavbách sa vyskytuje len obmedzene. Tvorí ju vyčnievajúca a výrazne zošikmená krycia platňa s profilovanou spodnou stranou. Rímsa má tak sformovaný odkvapový nos so žliabkom (alt. fabiónom) a slúži predovšetkým na rýchly odvod zrážkovej vody.

Zvláštnymi druhmi ríms sú gotické kordónové odkvapové rímasy, ktoré kryjú jednotlivé ležaté časti gotických oporných pilierov. Tieto rímasy zároveň môžu obopínať celú stavbu tak, ako kordónové rímasy. Odkvapová kordónová rímsa zvyčajne vyčnieva cez kordónovú rímsu a môže byť tiež bohato zdobená.

3.1.8. SOKLOVÁ RÍMSA, PÄTNÁ RÍMSA (nem. das Sockelgesims, das Fußgesims)

Ide o architektonický prvok v tvare vodorovného pásu, ktorý vytvára optickú profiláciu spodnej časti fasády. Soklová, alebo pätná rímsa prekrýva vrchnú hranu

¹⁸ **Echinus** - článok hlavice dórskeho stĺpa v tvare taniera.

sokla a ohraničuje tak plochu medzi soklom budovy a jej podlažiami. Vytvára vrchné zakončenie sokla, ktorý takto chráni pred zrážkovou vodou stekajúcou po fasáde.

Rímsa chráni päť fasády pred vodou odkvapkávajúcou z vrchných konštrukcií budovy. Soklová rímsa býva umiestnená približne vo výške kolien, alebo pása človeka. Teda nie vo výške očí. Pritom nepôsobí vizuálne príliš výrazne.

3.1.9. IMPOSTOVÁ RÍMSA (nem. das Kämpfergesims)

Impost je vodorovný prvok v tvare rímsy, oddelujúci oblúk od nosného piliera alebo od steny. Ide o tú časť oblúka, z ktorého sa oblúk vznáša smerom nahor. Tento detail sa používal v rímskej, byzantskej, renesančnej, barokovej aj klasicistickej architektúre.

3.1.10. INTERIÉROVÉ RÍMSY (nem. das Interiorgesims)

Okrem uvedených vonkajších fasádových ríms existujú aj vnútorné, interiérové rímsy. Ich úlohou je v prvom rade esteticky vyzdobiť interiéri miestností. Interiérové rímsy boli zvyčajne umiestnené buď priamo na vrchu vnútorných stien pod stropmi, alebo na päť klenieb, alebo sa pripevňovali priamo na podhlády stropov.

Rímsy použité vo vnútri budov sa v zásade nelíšili od fasádových ríms. Výnimkou sú **podokenné rímsy**, ktoré boli predovšetkým v gotickom období na spodných hranách doplnené žliabkami. Tie slúžili na zhromažďovanie skondenzovanej vody stekajúcej z okien. **Nadokenné rímsy** sa zvyčajne umiestňovali nad vrchnou časťou okien, ale nie v tesnom kontakte s podhládmi stropov. Od nich bývali odsadené na vzdialenosť viacerých palcov.

Rímsy sa tiež využívali aj na úplné, alebo čiastočné vnútorné orámovanie okenných, či dverných otvorov. Rímsami sa zdobili aj vykurovacie telesá, na ktorých bývali zvyčajne umiestnené v polohe korunných ríms, teda na vrchu vykurovacích telies.

Žliabková rímsa (das Kehlgesims) býva osadená pod nábehom stúpania klenieb, alebo pod krovom, či stropom. Máva vytvorený žliabok, ktorý je smerovaným proti stene. Týmto termínom sa označuje aj konštrukcia podobná rímse spojená s prelomom strechy pri manzardových strechách.

4 KONŠTRUKCIE A MATERIÁLY RÍMS

Konštrukcia ríms závisí od toho, aké veľké má byť ich vyloženie z plochy stien.

Okrem toho závisí aj od materiálu, z ktorého majú byť zhotovené a od detailu akým majú byť do stavby kotvené. Na základe stavebného materiálu možno rímsy rozdeliť nasledujúcim spôsobom [podľa Scholze, B.: Kapitel 04: Gesimse und Gesimsesicherung – Dachausbau, Wien: Technische Universität, E251 Institut für Kunstgeschichte, Bauforschung und Denkmalpflege, In:

[https://denkmalpflege.tuwien.ac.at/wp-](https://denkmalpflege.tuwien.ac.at/wp-content/uploads/2009/09/12_MOD19_07_GESIMSE_SCHOLZE.pdf)

[content/uploads/2009/09/12_MOD19_07_GESIMSE_SCHOLZE.pdf](https://denkmalpflege.tuwien.ac.at/wp-content/uploads/2009/09/12_MOD19_07_GESIMSE_SCHOLZE.pdf)]:

A. Rímsy z keramického materiálu

A.1. Neomietnuté rímsy

A.1.1. Rímsy z tehál

A.1.2. Rímsy z pálených tvaroviek

A.1.3. Rímsy z jemnej terakoty

A.1.4. Režné rímsy z pálených kvádrov s veľkým vyložením

A.2. Omietnuté rímsy

A.2.1. Rímsy s pomocnými železnými konštrukciami

B. Rímsy z kamenných kvádrov

B.1. Rímsy s vencom z jedného kusa

B.2. Rímsy s vencom z behúňov a väzákov

C. Rímsy zo železobetónu

C.1. Rímsy bez kotvenia

C.2. Rímsy s kotvením

C.3. Rímsy s konzolami zo železobetónu

D. Drevené rímsy

D.1. Krokrové rímsy

D.2. Trámové rímsy

D.3. Doskové rímsy

D.4. Rímsy napodobňujúce kamenné kvádre

E. Kovové rímsy

4.A. RÍMSY Z KERAMICKÉHO MATERIÁLU

Konštrukcie ríms z keramického páleného materiálu majú zvyčajne len plytké vyloženie, keďže ich veľkosť, ako aj pevnosť je obmedzená. Väčšie vyloženie možno dosiahnuť aj vtedy, ak sa na to použijú iné doplnkové kotviace prostriedky. Na tieto rímsy sa používali tehly bežných rozmerov, alebo špeciálne rímsové tehly, tvarovky a jemne dekorované terakotové konzoly. Ako súčasť ríms sa mohli použiť aj otesané kamenné platne vytvárajúce konzoly. Najčastejšie sa používali pritesané, tvarovo prispôsobené bežné tehly s ďalšou presnou tvarovou povrchovou úpravou vápennou omietkou, resp. štukom. Miera ich vyloženia závisela od spôsobu vyriešenia stability rímsy. Pri vyložení sa vždy dbalo na zachovanie rovnováhy a správne umiestnené ťažiska rímsy, čo bolo veľmi často zabezpečené aj s pomocou prvkov konštrukcie krovu.

4.A.1. NEOMIETNUTÉ RÍMSY

Tieto rímsy sa zhotovovali z pohľadového muriva prostredníctvom postupného vyčnievania jednotlivých vrstiev tehál. Tým bolo dané obmedzenie ich vystupovania zo stien. Väčšie vyloženie sa dalo zabezpečiť len s využitím doplnkových pomocných konštrukcií, ako napríklad železných kotiev. To sa ale spočiatku používalo len zriedka a rozšírené to bolo hlavne v neskorších obdobiach. Alebo sa na zabezpečenie stability viac vyložených ríms používali tesané kamenné kvádre, alebo ich časti.

4.A.1.1. Rímsy z tehál

Tehly sa na rímsy umiestňovali rozličným spôsobom. Z plochy stien vystupovali jednotlivito v závislosti od toho o akú rímsu v rámci fasády išlo. Alebo sa rímsy umiestňovali v zhlukoch. Pri ich postupnom výškovom umiestňovaní sa zvyčajne ukladali schodovito. Pri tom sa ale dôsledne dbalo na to, aby sa ťažisko celej konštrukcie nachádzalo vždy nad nižšie stojacim múrom. Použité škridiel, alebo konzol z kameňa ako podpier, umožňovalo zhotoviť viac vystupujúce, alebo masívnejšie rímsy.

4.A.1.2. Rímsy z pálených tvaroviek

Tieto rímsy vznikli zamurovaním tvaroviek so zvláštnou profiláciou do stien. Tieto tvarovky boli z keramického materiálu a boli buď plné, alebo duté. Zvyčajné nemávali pravouhlé tvary. Využitím týchto tvaroviek bolo možné rímsy vyložiť viac a tie sa aj ľahšie čistili dažďom. Používali sa najmä na tehlových stavbách bez finálnej omietkovej úpravy. Typické je to hlavne pre nemecké krajiny a oblasti so silnou tradíciou požívania tehál vo výstavbe.

4.A.1.3. Rímsy z jemnej terakoty

Základným prvkami tohto spôsobu realizácie ríms boli duté, tenkostenné a preto veľmi ľahké pálené keramické dielce. Mali krabicový tvar a zo zadnej strany bývali otvorené. Takými prvkami boli napríklad platne, krabice, alebo duté keramické výrobky a samozrejme konzoly. Na základe ich dodatočnej vysokej pevnosti mohli mať takéto dielce veľké rozmery. Do konštrukcií boli osadené, zakotvené, či zavesené aj s pomocou ďalších tehál a ak to bolo potrebné, tak aj prostredníctvom kovových skôb, alebo železných profilov. Spôsob výroby dielcov pomocou foriem umožňoval aplikovať na jednotlivé prvky aj komplikovanú výzdobu. Použité tvaroslovie umožňovalo ich použitie aj v kombinácii s omietaným murivom.

4.A.1.4. Režné rímsy z pálených kvádrov s veľkým vyložením

Veľké vyloženie neomietaných ríms bolo možné zabezpečiť len s ich dodatočným kotvením železnými kotvami. Ale v prípadoch že boli zodpovedajúco nadmurované a vyrobené s dovnútra siahajúcimi výbežkami konzol, tak ich bolo možné bezpečne kotviť v murive aj bez použitia doplnkových kovových kotiev.

4.A.2. OMIETNUTÉ RÍMSY

Pri omietnutých rímsach sa pravidelne najprv zhotovila ich nosná konštrukcia, ktorá zostávala skrytá po omietkou hrubou asi 1,5 až 2,0 cm, prípadne hrubšou. V prípade iných ríms ako je korunná, sa ich plochy oplechovali, čo zabraňovalo ich nadmernému premáčaniu a deštrukcii. Vytvorené štukové ozdoby z malty sa na ich

nosnú konštrukciu pripevňovali pomocou klinec, skrutiek, hákových skôb, alebo rôznych kotiev.

Pri jednoduchých korunných rímach s malým vyložením sa nosné jadro zhotovovalo z vysunutých dielcov, ktoré z plochy stien vystupovali prečnieľkovým spôsobom s rôznou mierou vyloženia. Vždy ale tak, aby bola zabezpečená stabilita konštrukcie. Na jej zabezpečenie sa využívala aj konštrukcia krovu a to najmä námetky tlačiace na roznášaciu platňu, stabilizujúcu tak vrch rímsy.

Na to, aby bolo možné rímsy vysunúť zo stien viac sa vysunuté rímsové platne zhotovovali z tehál pritesaných na koncoch do požadovaného tvaru, alebo sa na to vyrobili zvláštne rímsové tvarovky. Tieto tvarovky sa v minulosti vyrábali ako prefabrikované keramické výrobky požadovaného tvaru v lokálnych tehelniciach. Na vytváranie profilu rímsy sa používali profilované šablóny pomocou ktorých sa ťažilo profily ríms v omietke. Profil ríms rešpektoval ich členenie podľa kánonov a tiež aj podľa určitých proporčných zákonitostí, ktoré ale neboli úplne presne stanovené. Niektoré tvary a proporčné členenia sa dajú nájsť v dielach starých architektov a staviteľov.

4.A.2.1. Rímsy s pomocnými železnými konštrukciami

Na zhotovenie väčších vyložení ríms sa ako pomocné konštrukcie začali používať železné kotvy. Tieto sa v podobe železných tyčí ukladali zvislo v rozstupe 20 až 40 cm zo strany fasády múrov pod spodnú stranu ríms. Vzdialenejší koniec takýchto kotiev mohol byť hákovito, alebo motýlikovito upravený na to, aby v konštrukcii lepšie držal. Na koniec bližší k povrchu fasád sa osadili v pravom uhle priečne umiestnené ďalšie kratšie tyče, ktoré takto vytvorili zakotvenie celej konštrukcie do múra, ako aj zväčšili jej súdržnosť a stabilitu. V prípade väčšieho vyloženia ríms sa takýchto kotviacich konštrukcií mohlo do ríms vložiť aj viac. Na týmto spôsobom zhotovenú kotviacu konštrukciu sa mohli osadiť buď bežné tehly, alebo už spomenuté rímsové keramické prefabrikáty.

Variantom opisovanej konštrukcie ríms bolo uložiť železné tyče do úložných škár muriva a na ich zdobené konce osadiť umelecko-remeselne zhotovené závlačky. Na takúto skladbu sa opäť ukladalo bežné murivo, ktoré celú túto konštrukciu stabilizovalo.

Lacnou alternatívou výroby výrazne predsadenej vencovej platne bolo osadenie betónovej platne na kotviaci rošt, prípadne použitie tenších Monierových¹⁹ platní. Pri tejto konštrukcii sa kamenné platne museli osadiť minimálne jednou tretinou svojej hĺbky do muriva a ich stabilita sa musela zabezpečiť váhou muriva, ktoré sa nad nimi zhotovilo. Príliš veľké vyloženie ríms ale bolo potrebné aj tak pre istotu kotviť ešte prídavnými železnými kotvami, alebo inou železnou konštrukciou. Konzoly v dutinách pod vencom budovy slúžili takisto aj na zabezpečenie stability. Ich hlavný význam spočíval v tom, že znížili celkové zaťaženie konštrukcií.

B. RÍMSY Z KAMENNÝCH KVÁDROV

Vzhľadom na používanie aj slabších materiálov v stavebníctve, ako aj existencii menej kvalitne postavených budov vznikla potreba zabezpečiť dodatočné zaistenie ríms kotvami zo železa. Na zabezpečenie ťažiska sa využívala aj konštrukcia krovu. Najmä jeho námetky tlačiace na roznášaciu platňu stabilizujúcu vrch rímsy. Pomohlo aj premurovanie, či zakotvenie nároží.

B.1. Rímsy s vencom z jedného kusa

Obvodový veniec tu býva zhotovený v jednom kuse a leží na celej hrúbke múra, čím bol do celej konštrukcie objektu votknutý. Vďaka tomu nebolo potrebné žiadne ďalšie kotvenie ríms, hoci v prípade tenších múrov tu bývalo aj tak osadené. Na rozdiel od toho bolo tiež možno použiť terakotové konzoly v podobe dutých prefabrikátov. V takom prípade plnili len dekoratívnu funkciu.

B.2. Rímsy s vencom z behúňov a väzákov

V tomto prípade ide o väzáky a behúne zakotvené len veľmi plytko v murive prostredníctvom čapov. Týmto spôsobom možno zhotoviť buď rímsovú platňu, alebo pod ňou osadené podperné konzoly.

Pri väčších vyloženiach sa na zadnej strane väzákov osadil oceľový, prípadne bronzový „I“ profil. V odstupe potrebnom pre stabilitu konštrukcie sa nosník zaistí

¹⁹ **Monier, Joseph** (1823 až 1906) bol francúzsky záhradník, ktorý v roku 1867 získal patent na výrobu železobetónu.

tyčami. Na opačnom konci tyčí sa nachádza kotviaca platňa alebo závlačka, pôsobiaca ako protikus. Votknuté konzoly tu v rámci svojho vyloženia nesú vencovú platňu ako aj simu²⁰. Pri stavbách z opracovaného kameňa, alebo jeho využitím sa používal okrem skôb aj systém kovových ťahadiel.

Alternatívne môžu byť nosné konštrukcie zhotovené z ocelového skeletu. Medzi takýmito konzolami, ktoré slúžia ako väzaky sa osadzovali úzke behúňové kamene. K zakotveniu ocelového skeletu v murive sa opäť použili železné tyče osadené v určitých rozstupoch medzi dvoma nosníkmi.

Rímsu zhotovená z väzákov a behúňov nebolo vždy potrebné kotviť do múra ďalšími dodatočnými kotvami, či inými pomocnými konštrukciami.

C. RÍMSY ZO ŽELEZOBETÓNU

Novým a zvláštnym materiálom na výrobu konštrukcií ríms sa na prelome 19. a 20. storočia stal železobetón.

C.1. Rímsy bez kotvenia

Pri tejto konštrukcii ríms sa konštrukcia stužujúceho venca budov zo železobetónu odlievala spolu s rímsami naraz. Vďaka tomu nebolo potrebné rímsy nijako zvlášť kotviť. Aby bola zabezpečená stabilita takejto konštrukcie, tak sa na železobetónový veniec v prípade potreby ešte nadmurovali ďalšie zaťažujúce konštrukcie z tehlového muriva. Samotný veniec zaťažený váhou krovu pomáhal stuženiu konštrukcie objektu pri prenášaní vodorovných účinkov síl, ktorými na veniec pôsobil aj krov. V teréne sa dá stretnúť aj s použitím železobetónového venca ako dodatočnej konštrukcie stužujúcej objekt zároveň tvoriac rímsu.

C.2. Rímsy s kotvením

V tomto prípade sa obvodový stužujúci veniec so spodným murivo spojil zvlášť

²⁰ **Sima** (odvedený zo latinského „simus“, slov. plochonosý, príp. gréckeho „σιμός“, slov. tuponosý), označuje okraj žľabu nad kordónovou rímsou pod nábehom strechy antických chrámov. Z tohto výrazu sa vyvinul stredoveký odborný výraz „simatus“ (sploštený), ktorý prešiel cez starú stredovekú nemčinu (der Simizstein) do súčasného označenia rímsy (nem. das Sims, resp. das Gesims) [<https://www.rdklabor.de/wiki/Gesims>]. Ide tiež o skupinu ukončujúcich architektonických článkov stĺpovej hlavice vyskytujúcich sa najmä na rímsach.

osadenými železnými kotvami. Alternatívou k tomu mohlo byť postupné betónovanie polí, ktoré sa nachádzali medzi oceľovými nosníkmi stropu spolu s jednotlivými rímsami. Neskôr sa pristúpilo k tomu, že sa železobetónové obvodové vence betónovali spolu so železobetónovými stropmi, alebo s prekladmi okenných otvorov.

C.3. Rímsy s konzolami zo železobetónu

Aby sa ušetrilo množstvo a váha betónu potrebného na zhotovenie veľmi vyložených a veľkých ríms, tak sa rímsy v určitých rozstupoch podopreli konzolovými rebrami. Medzi týmito rebrami sa zhotovili tenké betónové platne. Ak boli tieto platne umiestnené na hornej strane konštrukcií konzolových rebier, tak plnili funkciu prítlačných konštrukcií zabezpečujúcich väčšiu stabilitu konzol.

D. DREVENÉ RÍMSY

Drevené rímsy sa môžu považovať za predchodcu kamenných a murovaných ríms. Používajú sa ale súbežne s rímsami z nespálnych materiálov až do súčasnosti, hoci oproti antike iným spôsobom. Samotné členenie kamenných a iných ríms, najmä korunných vychádza z pôvodných drevených konštrukcií. Aj to aj ich ozdobným prepisom do kameňa v rámci klasických antických slohov a neskôr tiež aj do omietaných štukových konštrukcií ríms. Vývojovo ich môžeme rozdeliť do troch základných skupín:

- Drevené korunne rímsy nahrádzajúce kamenné, ktoré sú zväčša súčasťou konštrukcie krovu, sú bez profilácie a neskôr s jednoduchou profiláciou z trámov. Vyskytovali sa v stredoveku.
- Rímsy z dosiek pripevnených na vonkajšie zarážky konštrukcie krovu, ktoré boli používané hlavne v období neskorej gotiky a renesancie. Neskôr sa dosková rímsa konštrukčne tvorila z tzv. koníkov, teda pomocnej konštrukcie, ktorá nesúvisela s konštrukciou krovu.
- Samostatnú skupinu tvoria drevené profilované rímsy, umiestnené hlavne v lomoch lámaných striech (manzardovej, krakovskej, poľskej lámanej a podobne). Tiež na strechách veží pri zmene profilu tvaru, čo je typické pre neskorú renesanciu, barok a klasicizmus.

Tieto druhy ríms, ktoré sa nezriedka vyskytujú na starších domoch v predchádzajúcich storočiach predstavovali nemalé požiarne riziko. Preto sa ich umiestňovanie na mestské domy v strednej Európe postupne redukovalo. Ich používanie sa však stále vyskytovalo vo vidieckej architektúre dedinských domov. Drevené rímsy rozdeľujeme konštrukčne na:

D.1. Krokrové rímsy

Pri zhotovovaní týchto ríms sa strešné krokvy nechali zo striech vyčnievať o asi 0,5 až 1,5 m pred fasádovú stenu. Ukončenia vyložených krokiev bývali často rôzne zdobené a mali tak tvary rôznych oblúkov, alebo ornamentov.

D.2. Trámové rímsy

Základ trámových ríms tvorili voľne viditeľné vyčnievajúce zhlavia jednotlivých drevených trámov stropov. Tieto drevené rímsy preto plnili aj funkciu pásových (kordónových) ríms.

Samostatnú časť tvoria drevené rímsy z trámov s profiláciou. Ich umiestnenie má viacero možností, čo vyplýva najmä z typologického vývoja krovových konštrukcií. Drevené profilované rímsy boli umiestnené v dvoch polohách. Jednou je ich umiestnenie na kraji koruny muriva, čo bolo používané najmä v starších obdobiach (románskom, gotickom). Vtedy boli previazané tesárskymi spojmi s konštrukciou krovu, prípadne boli ako samostatné prvky často súčasťou dreveného armovania v rovine koruny muriva. Alebo sa podieľali na jeho viazaní, čím čiastočne nahrádzali súčasný železobetónový veniec. Profilácia ríms bola závislá od obdobia a od kultúrneho prostredia v ktorom vznikli.

Tieto rímsy sa tiež používali v hrazdených stavbách. Tvarovo, teda profiláciou sa prispôbovali výške investície a obdobiu realizácie. V prípade hrazdených stavieb je korunná rímsa súčasťou konštrukcie krovu aj dreveného skeletu. Buď je umiestnená medzi väzné trámy, alebo načapovaná na ukončenie väzných trámov.

Drevená korunná rímsa na murovanom objekte sa používala vo viacerých tvaroch. V ranných obdobiach to bolo v jednoduchom tvare bez profilácie. Tým tvorila rímsu, ktorá sa oproti murivu kamennému, alebo omietanému a kolorovanému odlišovala

materiálovým, farebným členením a textúrou. Neskôr sa prispôbovala tvarom požiadavkám kladenými na tvarové riešenie dodržiavajúce proporčné kánony používané v jednotlivých obdobiach. Tie všetky vychádzali z návodov uvedených vo Vitruviovom diele.

Iným druhom trámových ríms je rímsa umiestnená v rámci strechy pri jej rôznych lámaných tvaroch (manzardová, krakovská, poľská, na strechách veží). Tieto rímsy sa vyskytujú najmä od obdobia renesancie a baroka. Z konštrukčného hľadiska ide o narazenie profilovaného rímsového trámu lámanej strechy na vodorovné prvky krovu.

D.3. Doskové rímsy

Nosné konštrukcie týchto ríms boli schovávané za profilované dosky aj lišty a boli nesené krokvami a stropnými trámami. Viditeľné časti konštrukcií doskových ríms tak plnili výhradne výtvarné a estetické účely. Ide o jeden z typov ríms používaných najmä v období renesancie.

Základom, teda nosnou časťou doskovej korunnej rímsy je vonkajšia zarážka väzného trámu. Tieto rímsy sú typické pre neskorú gotiku a hlavne renesanciu. Aby zarážka plnohodnotne plnila svoju úlohu v rámci konštrukcie, je zapretá malou vzperou, ktorá je s väzným trámom a zarážkou spojená rybinovým plátom. Spoje sú zväčša fixované drevenými kolíkmi.

Opísaná konštrukcia je potom obitá doskami tvoriacimi drevenú korunnú rímsu. Tie sú niekedy aj kolorované. Obíjanie zarážok nebolo pravidlom, ale bolo pomerne častým riešením.

D.4. Rímsy napodobňujúce kamenné kvádre

Napodobneniny ríms z tesaného kameňa v dreve sa zhotovovali predovšetkým ako doskové rímsy. Ich nosnú konštrukciu tvorili aj v tomto prípade zhlavia drevených krokiev a trámov, alebo sa kvôli ich stabilite vytvárali zvláštne nosné konštrukcie. Tie bývali prepojené s krokvami, alebo so stropnými trámami.

E. KOVOVÉ RÍMSY

Rímsy mohli byť v minulosti zhotovené aj z kovu, ale tento spôsob ich výroby sa vyskytoval len okrajovo, napríklad vo Viedni. Pri ich výrobe sa výrobcovia buď inšpirovali konštrukciami ríms vyrobených z iných materiálov, alebo sa snažili dať im funkčný tvar vhodný na zhotovenie z kovu. Na výrobu týchto ríms sa využívala valcovaná oceľ v podobe železných tyčí okrúhleho, štvorcového, alebo plochého profilu. Ale využívali sa aj profily prierezu I, $\perp$ a tak podobne.

Teoreticky môžeme medzi nich zaradiť aj drevené rímsy, ktoré boli úplne oplechované. Také sa zhotovovali najmä na krovoch veží. Ide napríklad o stípičky laterien zhotovované najmä od obdobia baroka, prípadne neskorej renesancie až po súčasnosť.

5 VYBRANÉ ORNAMENTÁLNE PRVKY NA RÍMSACH

Pri ornamentálnych prvkoch na rímsach rozlišujeme:

- výzdobnú ornamentiku (napr. vlysy, rokaje, iné mušľovité ornamenty neskorého baroka
- rozčleňovaciu ornamentiku (napr. zastrešenie okien, ich obloženie).

Pri výzdobných vlysoch môže aj ich plocha pôsobiť ako rozčleňovací prvok.

Ako hlavné tvary ornamentálnych prvkov poznáme:

- geometrickú ornamentiku, ktorá je skonštruovaná z oblúkov a línií (napr. zuborezy, polkruhové vlysy, vajcovce²¹, perlovce²², listovce²³, meandre, povrazce, píly, ozuby, hviezdice, diamantový rez, vlnovky, šachovnice, pletence a pod.),
- rastlinnú (fytomorfnú) ornamentiku (napr. púčikovú, listovú, akantovú, palmetovú a pod.),
- zvieraciu (zoomorfnú) ornamentiku,
- osobovú (ľudskú) aj sakrálnu ornamentiku, umiestnenú napríklad v madorlách²⁴.

5.1 VLYS

Vlys je úzky pás, ktorý slúži na ohraničenie, vymedzenie, rozčlenenie a dekorovanie častí stavby. Vlysy slúžia v architektúre na rozčlenenie fasád podobne ako rímsy.

Tvarový rozdiel oproti rímsam spočíva v pravidelnom rytmickom striedaní ich dekoračných motívov.

Vlysy často rímsy dopĺňajú z ich spodnej strany. Vlysy môžu byť zložené aj z jednotlivých ornamentov, môžu byť hladké, alebo môžu plasticky vystupovať z plochy stien. Môžu byť tiež vymalované, alebo zložené z jednotlivých častí. Vlysy v podobe ozdobných pásov sa už v antike využívali nielen na dekorovanie architektúry, ale aj plastík ako napríklad sarkofágov. V dvojdimenzionálnej podobe sa využívali aj na dekorovanie obrazov, váz, či mozaík.

²¹ **Vajcovec** - pásový ornament zložený z drobných útvarov podobných vajcu.

²² **Perlovec** - pásový ornament zložený z drobných útvarov podobných perlám.

²³ **Listovec** - pásový ornament v tvare listov vajcovitého tvaru.

²⁴ **Madorla** (tal. mand'la) – typická stredoveká ozdoba oválneho, alebo elipsovitého tvaru. Obsahuje postavu Krista (Maiestas Domini), zriedkavejšie aj Pannu Máriu.

V stredoveku sa vyvinuli nové tvary vlysov s prevažujúcimi abstraktnými a priestorovými ornamentmi. Tými bolo napríklad kosoštvorcové, diamantové, kockové, alebo šachovnicové tvary. V románskom období sa často vyskytoval oblúčikový vlys, pričom motív krížového oblúčika sa vyskytoval aj v islamskej architektúre. V gotike sa objavili kružbové vlysy s motívmi arkád a listov. Popri tom sa vyskytovali aj vlysy v tvare lomených oblúkov, ktoré sa nazývali ľaliovými vlysmi. To v prípade, že vyloženia konzoly mali ľaliové zakončenia.

Obr. 5-1. Vlys s nápisom na lateránskej bazilike v Ríme.

V renesancii sa antické vlysy začali znovu používať a to aj v podobe ich tvarových variácií. To platí aj pre nasledujúce slohové obdobia baroka a klasicizmu. V historizme 19. storočia sa používali vlysy všetkých predchádzajúcich období vývoja výtvarného umenia a architektúry. V 20. storočí sa vlysy používali v období secesného slohu a prestali sa používať až v modernej architektúre.

5.2 ROKAJ

Rokaj (z fr. roc = skala, rocaille = kamenité miesto, umelá skalka, mušlička, kamienok, angl. rock-work, v nem. die Rocaille) je abstraktný a často nesymetrický ornament. Má bohato členený lastúrový tvar (nem. tiež das Muschelwerk) prechádzajúci na zavíjajúcich sa okrajoch do plamienkov, alebo hrebienkov. Rokaj je často kombinovaný s rôznymi listami, alebo drapériami. Podľa tejto obľúbenej dekorácie dostal názov rokokový sloh, pre ktorý je rokaj typický. Ornament pôvodne vznikol v umelých jaskyniach zámockých parkov (v grottách), ktoré sa často zdobili skutočnými lastúrami. Počas panovania francúzskeho kráľa Ľudovíta XIV. sa rozšíril takmer po celej Európe. Vyskytuje sa na fasádach samostatne, alebo okolo okien a výklenkov. Tiež sa vyskytuje ako dekorácia drevených, často zlatených rámov zrkadiel, obrazov a rôznych kartuší, ako aj na dekoratívnych mal'bách, na nábytku, v ilustráciách kníh, alebo na porceláne.

Obrázok 5-2. Dekoratívna rokaj.

5.3 ZUBOREZ

Pri zuboreze (lat. dentil, alebo denticul, z lat. dens = zub, denticulus = zubec) ide o vodorovný ozdobný prvok z tehál. Ten zvyčajne lemuje podstrešnú rímsu nad vlysom ak sa tam vlys nachádza. Tiež ide o ozdobný pás pravidelných kociek (kvádrov) a medzier na spodnej strane kamennej rímsy.

Zuborez sa vyskytuje v iónskom aj korintskom slohu. Bol veľmi obľúbený aj v rímskej architektúre. Osadený je napríklad na stavbe Pantheonu, ale aj inde. Podľa Vitruvia

vznikol zuborez ako kamenná napodobenina drevených stropných trámikov, ktoré presahovali cez preklad. Typický je pre románsku architektúru, v ktorej ho najčastejšie tvoria šikmo, teda na koso ukladané tehly, vytvárajúce svojimi rohmi opakovaný akoby zubatý motív. Objavuje sa aj na stavbách z obdobia klasicizmu v 19. a 20. storočí.

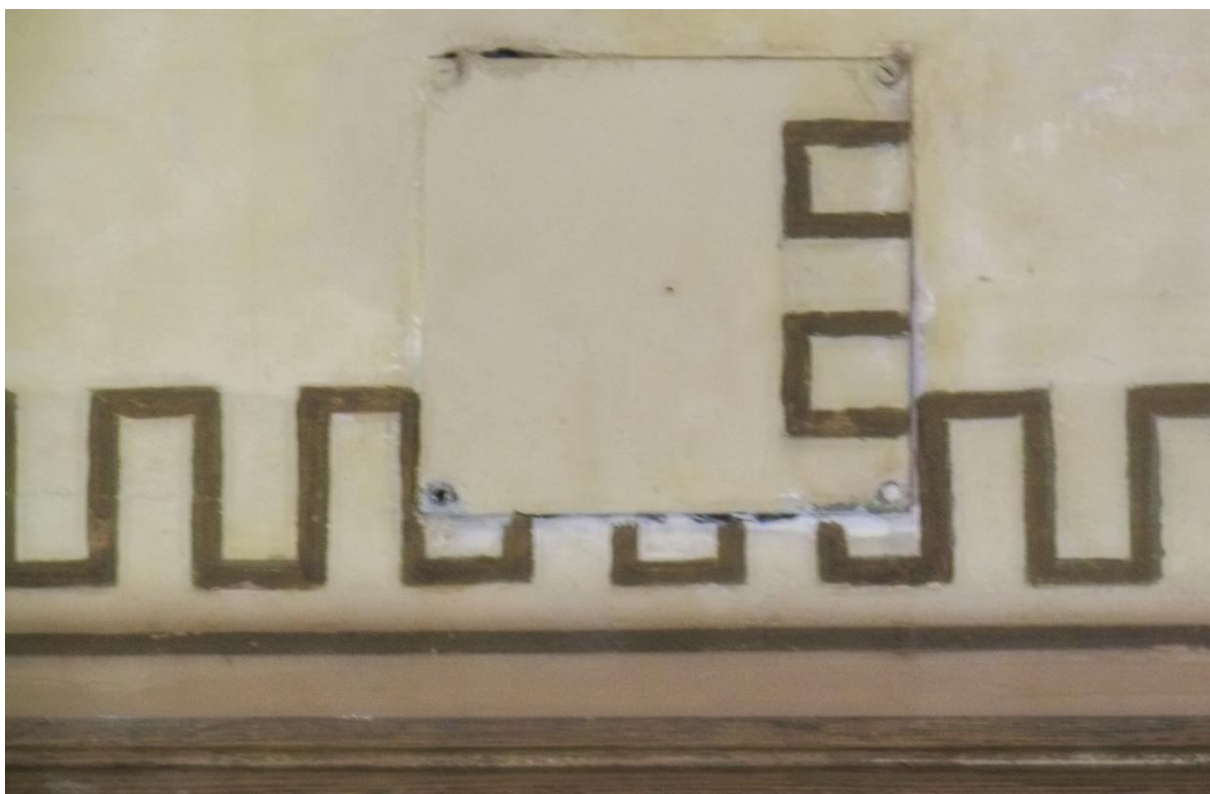
Obrázok 5-3. Zuborez pod korunnou rímou železničnej stanice v Bohumíne.

5.4 MEANDER

Meander je druh ornamentu, ktorý dostal meno podľa klúskajúcej sa maloázijskej rieky prameniacej na náhornej plošine vo Frýgii a vlievajúcej sa pri Miléte do Egejského mora. Meander má viacero podôb. Zvyčajne ho tvorí pravouhlo lámaný ornamentálny pás. Najjednoduchší je zuborezový meander s jednou, alebo dvoma krížiacimi sa líniami. V komplikovanejších druhoch bývajú pravouhlo zalamované závitnice, proti postavené hrebene, rozbiehavo smerujúce línie a podobne. Osobitným druhom meandra je špirálovitý a vlnkový meander.

Ako výzdobný prvok sa meander zjavuje už v paleolite. V rytej, alebo maľovanej podobe sa často vyskytuje na neolitickej keramike, pochádzajúcej predovšetkým z oblastí podunajských kultúr. Veľký význam nadobudol v halštatskej kultúre. V klasickej podobe sa vyvíjal v starovekom Grécku, kde vychádzal pravdepodobne z mykénskych špirálovitých a vlnkových výzdobných pásov. Na gréckych vázách sa v jednoduchej forme používal od poslednej tretiny 10. storočia pred Kr. a rozvíjal sa v rôznych variáciách na vázách geometrického obdobia.

Neskôr sa stal najčastejšie používaným ornamentom v celej európskej antike od predetruskej kultúry až po staroveký Rím. Používal sa na architektúre, v maliarstve, či na umeleckoremeselných predmetoch. Z antiky vychádzajú aj arabské, maurské a stredoveké formy meandra. V širšom zmysle patria k meandru aj uzlovité a pletencové keltské ornamentálne motívy. Používanie meandra sa potom znovu vyskytlo v klasicizme ako charakteristický grécky ornament. Francúzske označenie meandra znie „à la grecque“. Široko sa používal aj počas celého 19. storočia.

Obrázok 5-4. Dekorácia v tvare meandru umiestnená nad interiérovou. Chybu v priebehu vzoru spôsobil nejaký nepozorný pracovník.

6 PRÍČINY POŠKODZOVANIA RÍMS

Poškozovanie konštrukcií ríms závisí od ich umiestnenia. V prípade korunných ríms ide hlavne o poruchy súvisiace s následkami poškodení strešnej konštrukcie. Pri ostatných rímsa pôsobia najmä negatívne vplyvy životného prostredia. Správne určenie a analýza poškodení ríms je základom ich opravy, alebo aj obnovy.

Renovácie, či dokonca rekonštrukcie.

Najčastejšou príčinou poškodenia korunných ríms, ktoré sú umiestnené pod presahom šikmej strechy je posunutie ťažiska, alebo výslednice pôsobiacich síl zo strechy. To zvyčajne súvisí s poškodením konštrukcie krovu. Zväčša ide o narušenie stability krovu keď dochádza k roztláčaniu koruny muriva vplyvom uvoľnenia vodorovne pôsobiacich síl. Príčinou je v tomto prípade hnilobné poškodenie zhlavia väzného trámu, krokvy, alebo aj námetku.

Najčastejšou príčinou rozvoja deštruktívnej hnilobnej infekcie dreva je zatekanie zrážkovej vody do konštrukcie strechy poškodenou krytinou. Vyskytuje sa ale aj poškodenie zapríčinené kondenzáciou vodnej pary na spodnej strane plechovej krytiny. Voda, ktorá vzniká pri tomto procese potom zmáča drevené konštrukcie, v ktorých sa môže rozvinúť hnilobný proces. Kondenzačná zóna a miesto koncentrácie stekajúcej vody býva často nad pomúrnicou, alebo v mieste spoja krokvy z väzným trámom, resp. skráteným väzným trámom. Často ide o miesto zmeny sklonu strechy tam, kde je napojený námetok.

V prípade historických krovov ma nezanedbateľný vplyv na poškodzovanie krovov používanie snehových zábran na strechách tam, kde to v minulosti nebolo plánované. Pri skladanej krytine, teda šindľovej, keramickej, betónovej, plechovej, eternitovej je kritickým miestom tiež lom strešných rovín v mieste napojenia námetkov, úžľabia, nárožia, či námetkovej časti. Rizikové je tiež ukončenie striech v prípade ich manzardových a lomených tvarov.

Ostatným fasádnym rímsam najviac škodí zatekanie zrážkovou vodou z dažďov a topiaceho sa snehu. Tento jav nastáva, okrem poškodenia strešnej konštrukcie, obzvlášť krytiny, hlavne kvôli poškodeniu horizontálnych a vertikálnych dažďových zvodov. Takto sú poškodzované jednotlivé rímasy, ktoré sa nachádzajú v priamom kontakte s uvedenými konštrukciami určenými na cielený odvod zrážkovej vody.

Časté býva aj prehrdzavenie podstrešných a nástrešných dažďových žlabov a ich zlé vyspádovanie, či uvoľnenie jednotlivých dielcov. Podstatné je aj poškodenie oplechovania ostatných ríms vyššie spomenutými vplyvmi. Vede to k premáčaniu materiálu ríms a k jeho rozpadu vyplavovaním spojiva malty, ako aj vplyvom mrazu v zimnom období.

Zrážková voda sa zásadným spôsobom podieľa aj na vyplavovaní vápenného spojiva z vápenných mált, z ktorých sú rímsy zhotovené najčastejšie. Vznikali totiž v období vývoja stavitel'stva, ktoré môžeme nazvať epochou vápenného stavitel'stva. Zrážková voda rozpúšťa vodorozpustné vzdušné vápno, ktoré sa u nás na výstavbu budov používalo dominantne až do asi polovice 20. storočia. Vďaka tomu sa stráca pevnosť spojov konštrukcií, ktoré majú potom sklon k rozpadu. Voda tiež prispieva k transportu vodorozpustných solí, ktoré pri svojom vysychaní spojenom s kryštalizáciou významne zväčšujú svoj objem. Tým rozrušujú okolité stavebné materiály a teda aj konštrukcie z nich zhotovené. Negatívny je aj vplyv starnutia stavebných materiálov, ako aj rôzne ďalšie erózne a korózne procesy.

Medzi poškodenia spôsobené ľuďmi možno zahrnúť použitie nevhodných, alebo kazových materiálov a chyby vyplývajúce zo zlej realizácie stavebných prác. Tieto poškodenia vznikajú ako dôsledok rôznych nedomyslených, alebo neodborne realizovaných prestavieb, či iných stavebných zásahov. Takých, ktorými sa buď odstraňujú časti konštrukcie ríms, alebo sa vďaka nim na rímsy ukladá ďalší stavebný materiál, ktorý spôsobuje ich väčšie zaťaženie. Takéto nadmerné zaťaženie sa môže priblížiť až ku kritickej hranici stability konštrukcie ríms.

Dôležité je preto venovať zvláštnu pozornosť aj priebežnej údržbe konštrukcií ríms, obzvlášť vtedy, ak sú celé, alebo čiastočne zhotovené z dreva. Zvláštnu pozornosť treba venovať pravidelnej kontrole a údržbe dažďových žlabov a zvodov, miest konštrukčných spojov a tiež aj kotviacich konštrukcií zo železa, alebo z dreva. Pritom je väčšinou potrebné, aby boli z ríms odstránené dodatočne umiestnené stavebné dielce, ako napríklad nevhodne uložené pomúrnice, alebo stužujúce vence. Alebo dokonca celé bloky nad rímsy doplneného muriva. To najmä vtedy ak posúvajú ťažisko konštrukcie ríms nevhodným smerom, čím narúšajú ich stabilitu.

Pritom ale nie je vhodné, aby boli z ríms odstránené tie časti konštrukcií, ktoré boli na rímsy osadené už pri výstavbe objektu. Inak príde k výraznému zníženiu zaťaženia ríms, čo môže tiež viesť k ich kolapsu. V takomto prípade ide hlavne súvisiace časti konštrukcie krovu. Narušenie stability konštrukcie korunných ríms pri obnove, alebo výmene krovov ako celku, býva častou príčinou ich deštrukcie. Deje sa tak predovšetkým pri stavebnej činnosti, ktorá vychádza z neznalosti historických konštrukcií, včítane pôvodného riešenia stability historických stavieb. Najčastejšou príčinou takýchto negatívnych javov je nedbanlivosť, keď sa podceňuje priebežná údržba historických stavieb, ako aj rôzne násilné činy, spôsobujúce deštrukciu. Teda napríklad vojny, požiare a iné.

7 DOBOVÉ ZMIENKY O NÁVRHU A REALIZÁCI RÍMS

Nasledujúci text je spracovaný na základe pôvodných dobových publikácií zostavených renomovanými dobovými autormi. Vybrané boli len tie časti, kde sa autori aspoň čiastočne venujú rímsam. Pôvodné diela, publikované v iných jazykoch boli preložené do slovenčiny. Preložené sú bez redakčnej úpravy priamo z češtiny, alebo z nemčiny. Niektoré ich formulácie preto nezodpovedajú súčasným pravidlám slovenského pravopisu. Najmä v zásadách slovosledu. Obsahovo sú ale preložené presne.

Z viacerých pasáží textu vyplýva až neuveriteľne komplikovaný spôsob výpočtu proporcií ríms. Z pohľadu dnešných skúseností sa to zdá zbytočne zložité. Ale z pohľadu zachovaných dobových stavebných diel treba uznať, že výsledky takto zložitých postupov ich tvorcov sú vynikajúce.

7.1 RÍMSY V DIELE LEONA BAPTISTU ALBERTIHO (1512)

Kniha šiesta: O výzdobe

Hlava 11

O krytoch s rovnými trámovými stropmi, zaklenutím a povrchovými podlahovými vrstvami pod šírim nebom. O tom, ako sa zhotovujú krycie platne či už z cédra, medi, olova alebo aj sklenené a čo je najpraktickejšie

„Pri strechách sa vyzdobujú aj štíty, okraje odkvapov a nárožia. Stavajú sa tam totiž gule, kvety, sochy, závodné vozy a podobne...”

Hlava 12

O výzdobe otvorov a ich ťažkostiach, falošných otvoroch, o kostre muriva a o postavení spôsobom práce falošnej, vystupujúcej a voľnej

„...výzdoby (ríms) boli spočiatku vynájdené tesármi... Kamenári to napodobnili a znamenite tým prispeli ku zvýšeniu pôvabnosti a dôstojnosti stavebného diela.”

„Rímsy, ktoré zdobia preklady (architrávy) stien budú kolom dokola vyzdobovať aj konce vystupujúcich prekladov. Pri stĺpoch a pilieroch vystupujúcich zo stien možno voľne použiť buď priebežný preklad (architráv) a neprerušované rímsy prebiehajúce okolo celého obvodu budovy. Alebo bude možno použiť napodobneniny voľných stĺpov s vytvorením podobných výbežkov a výstupkov ako pri vnútorných prekladoch.“

Kniha siedma: O výzdobe stavieb posvätných

Hlava 9

O architráve hlavíc, nosníkoch, stropniciach, pásoch, moduloch, lištách, odkvapoch, prúžkoch a ostatnom podobnom, čo má vzťah k stĺpoviu

„Korunnými rímsami (coronices) nazývame najvyššie súčasti stavieb, ktoré prečnievajú nad nosníkmi, nad vlysovým pásom. Tu je tiež dodržiavané to, čo bolo uvedené ako náležité k prečnievaniu. A teda, aby rímsy zo stien vystupovali o toľko, o koľko je výška dotyčného detailu. Takisto treba dodržiavať aby rímsy boli uložené s predklonením o jednu dvanástinu. To preto, že sa zistilo, že tieto detaily by sa pri pohľade spredu, alebo zospodu javili naklonené dozadu, ak by bolo uložené vzpriamene z v pravom uhle.“

Hlava 15

O stĺpoviach doplnených architrávami oblúkmi, aké sú stĺpy a rímsy bazilík, o rôznom ich položení, ako aj o výške, šírke a mrežiach okien, zakrytí, dverách a o iných tvaroch

„Na najvyšší rad stĺpov sa pri bazilike zhotovujú rímsy tak, ako to vyžadujú pravidlá príslušného slohu. Ak sú na bazilikách umiestnené tri rady stĺpov, tak sa rímsy zhotovia aj nad druhým radom v polovici súhrnnej výšky druhého a tretieho radu.“

7.2 RÍMSY V DIELE ANDREU PALLADIA (1570)

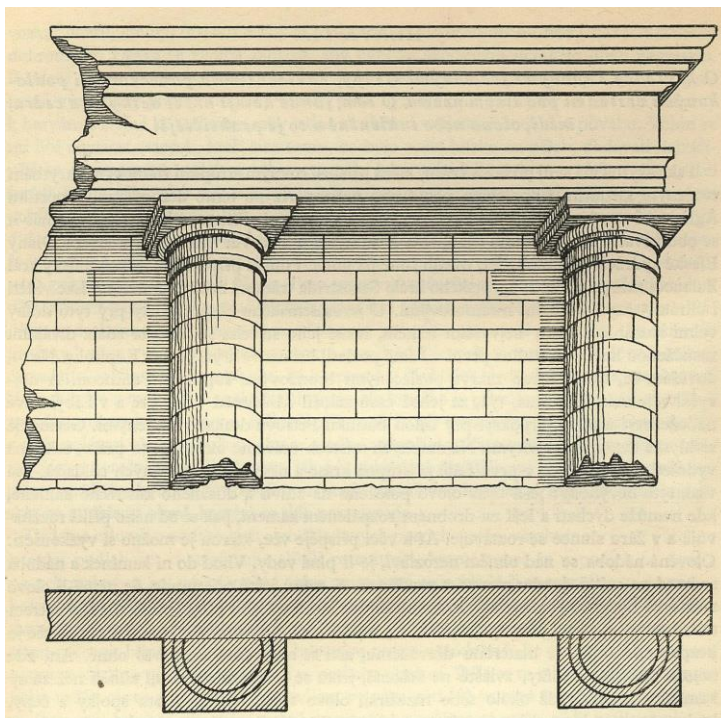
Prvá kniha

Kapitola XXVI

O ozdobách dverí a okien

„O tom, ako sa majú zhotovovať rímsy nad dverami a oknami sa možno poučiť už zo spisov Vitruvia, ktorý túto oblasť vysvetľuje v 4. kapitole svojej IV. knihy. Vitruviove poznámky vhodne preložil a doplnil Daniele Barbaro²⁵.“

„Ozdoby, ktoré sa umiestňujú okolo okien a dverí možno rozdeliť na architrávy, vlysy a rímsy. Architrávy obiehajú okolo dverí a musia byť také hrubé ako sú ostenia, alebo šambrány. Tie sa nesmú zhotovovať menšie než je šestina svetlej šírky otvoru, ani väčšie ako je pätina tejto šírky. Podľa nich sa potom určia aj rozmery vlysov a ríms.“

Obrázok 8.1 Schematické zobrazenie tradičnej rímsy podľa Palladia.

„Na Obrázku **8.1** je návrh rímsy s týmito rozmermi: architráv je tu rozdelený na štyri diely, pričom z troch z nich sa odvodí výška vlysu a z piatich výška rímsy. Potom sa architráv rozdelí na desať dielov, z ktorých tri pripadnú prvému pásu, štyri druhému a zvyšné tri sa rozdelia na ďalších päť dielov. Z nich potom dva diely pripadnú pásiku a tri kyme. Vyloženie kymy bude rovné jej výške. Plintus²⁶ tu vystupuje o polovicu menší, než je jeho hrúbka.“

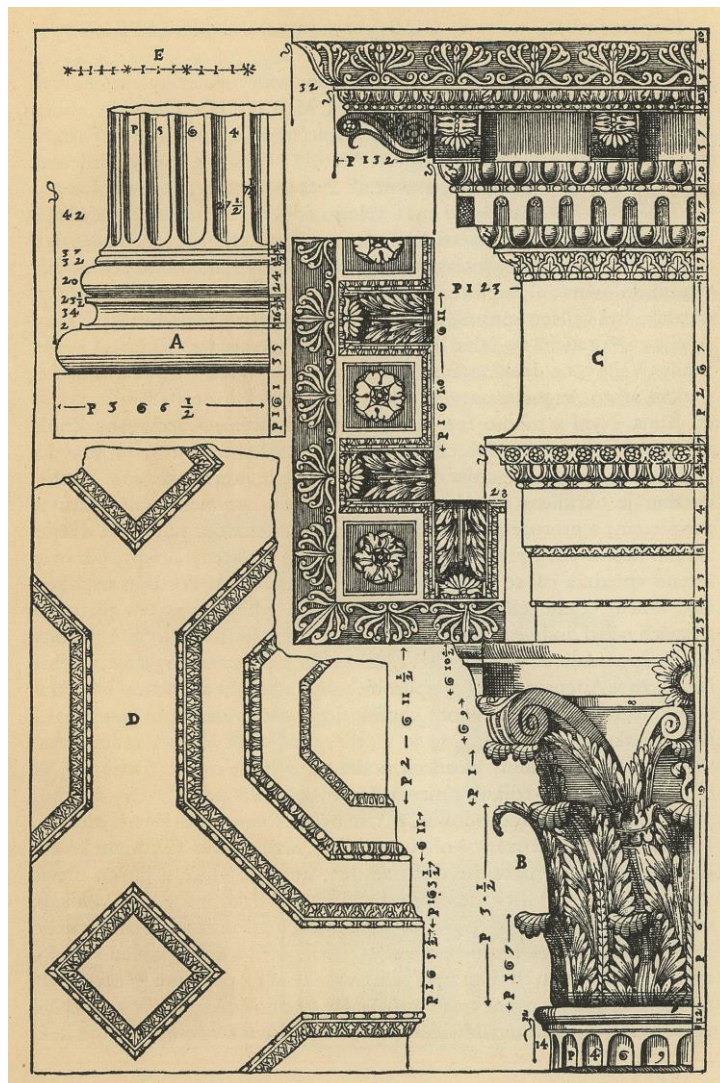
²⁵ **Barbaro, Daniele Matteo Alvise**, tiež aj **Barbarus** (1514 až 1570) bol taliansky klerik, diplomat a tiež architekt. Bol aj autorom rôznych traktátov o architektúre. Preložil Vitruviovo dielo do taliančiny a komentoval ho [<https://sk.wikipedia.org/>].

²⁶ **Plintus** (gr. *plinthos* – tehla, lat. *plinthus*) je stavebný prvok v používaný v architektúre v nasledujúcich významoch:

1. Spodná časť základne podpery, alebo podstavca vo forme hrubej platne.
2. Doplnok podstavca štvorcovou platňou, na ktorej je umiestnená socha, alebo váza.
3. Vodorovná lišta pokrývajúca spojenie steny a podlahy.

O rímse rímskeho Chrámu mieru (Templum Pacis) Palladio uvádza:

„Architráv, vlys a rímsa boli vyrezané s dosť dobrou vynaliezavosťou. Rímsa architrávu si zaslúži pozornosť pretože bola odlišná od ostatných a zhotovená veľmi pôvabne. Rímsa má mutuly namiesto rímsovej platne. Kazety ružíc, ktoré sú medzi mutulmi sú štvorcové a boli vyrobené asi tak, ako som to pozoroval na všetkých starých stavbách.“

Obrázok 8-2. Rímsa chrámu Mieru (Templum Pacis) v Ríme.

O chráme Marta Pomstiteľ'a (Ultora) napísal:

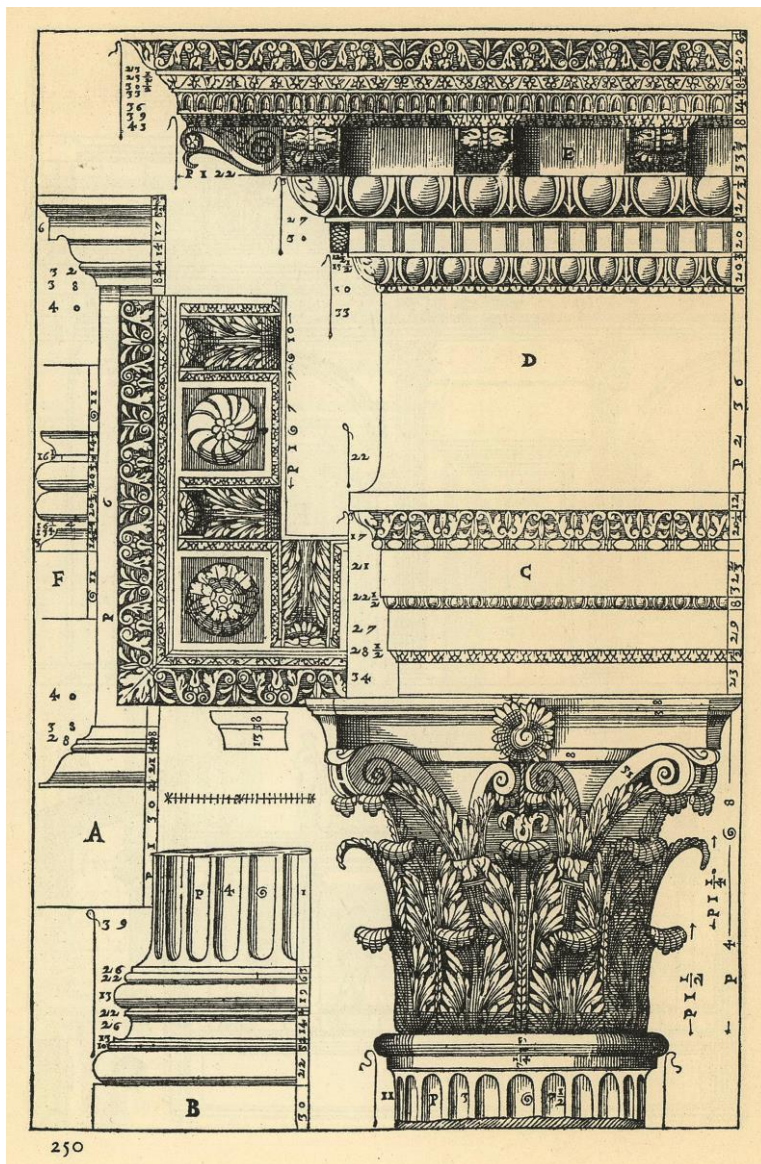
„Rímsa má štvorhranný mutulus a nad ním rímsovú platňu. Nemá zuborez, o ktorom Vitruvius uvádza, že sa musí zhotoviť každý raz keď sa použijú mutuly. Je vidieť, že toto pravidlo bolo zachované pri malom množstve starých budov“.

O rímse chrámu Nervu Trajána uvádza Palladio nasledujúce:

„Rímsa je veľmi dobre vyrezaná a má prekrásne a veľmi vhodné vyloženie. Architráv, vlys a rímsa sa všetky spolu rovnajú štvrtine dĺžky stĺpa.“

Zato o chráme Antonína a Faustíny v Ríme píše:

„Rímsa nemá vyhlbený zuborez a je bez mutulov, ale medzi zuborezom a rímsovou platňou je dosť veľký vajcovec.“

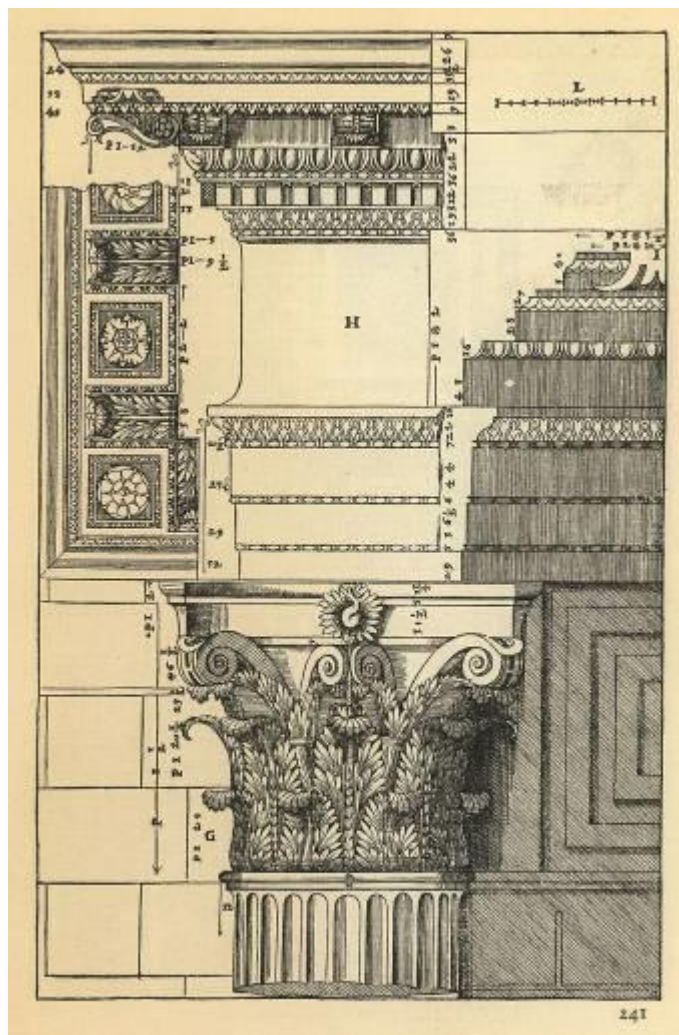

Obrázok 8-3. Rímsa chrámu Marta Pomstiteľ'a (Ultora) v Ríme.

O Jupiterovom chráme na Quirinale v Ríme zasa píše:

„Architráv, vlys a rímsa sa rovnali štvrtine výšky stĺpov. Architráv mal svoju rímsu veľmi pekne navrhnutú. Vlys po stranách mal vyrezávané listy, ale v čele, ktoré je zničené boli asi písmeňá nápisu. Rímsa má štvorhranné mutuly a jeden z nich je vždy

umiestnený nad stredom stĺpa. Mutuly, ktoré sú na rímse frontónu²⁷ sú zvislé a tak sa aj mali zhotoviť.“

Obrázok 8-4. Rímsa Jupiterovho chrámu na Quirinale v Ríme

O Konštantínovom baptistériu píše:

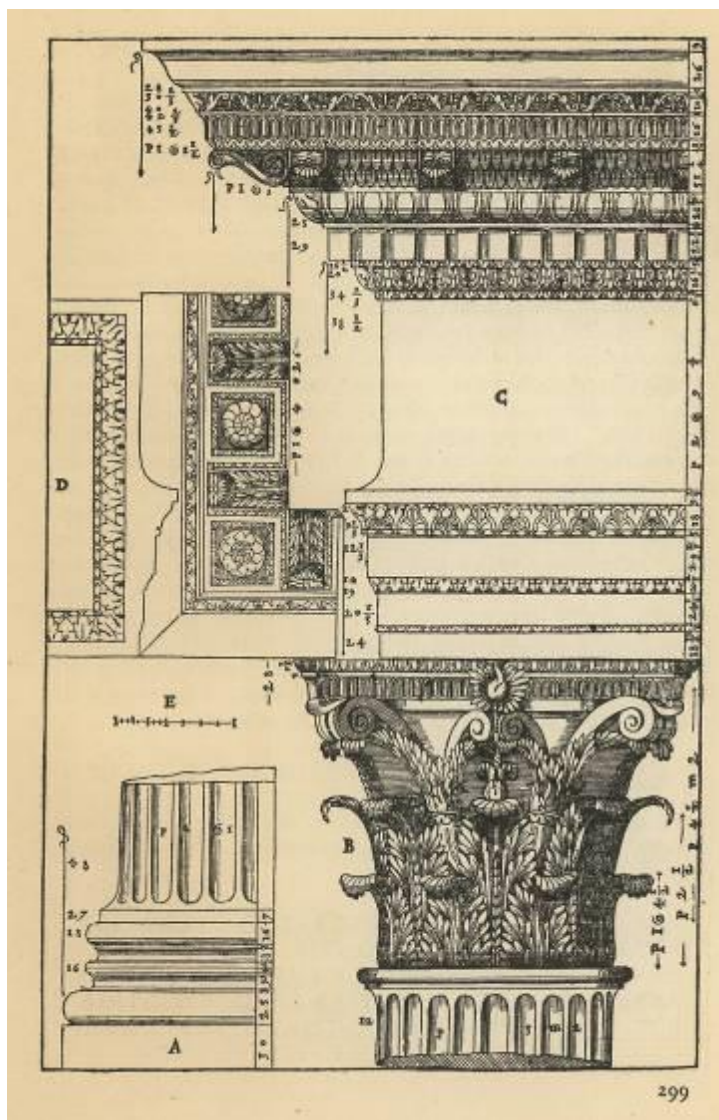
„Architráv je veľmi dobre vyrezaný, jeho rímsa má namiesto zvonovite oblúčik a nad ním polovičný vajcovec. Vlys je hladký. Rímsa má dve simy nad sebou čo je vidieť zriedka. Teda to, že by boli dva články toho istého druhu umiestnené nad sebou bez akéhokoľvek iného stredného článku okrem lišty, alebo pásika. Nad týmito simami je zuborez, potom rímsová platňa s kymou a nakoniec sima. A pozoroval som tiež, že

²⁷ **Frontón** je architektonický prvok. Ide o orámovaný štítový nadstavec, umiestnený väčšinou nad oknom, alebo portálom. Spravidla má tvar nízkeho rovnoramenného trojuholníka, alebo segmentu. V baroku bolo veľmi obvyklé použitie striedajúcich sa trojuholníkových a segmentových frontónov. Častý bol v klasicizme. Ak je umiestnený nad oknami, označuje sa ako suprafenestra, ak nad dverami či bránou, tak ako supraporta. Pre frontón nachádzajúci sa nad rizalitom, alebo priečelím sa niekedy používa nesprávne označenie tympanon, čo je výplň frontónu.

pri tejto rímse architekt nezhotoval mutuly, keď na nej umiestnil zuborez.“

O chráme Jupitera Zastaviteľ'a (Statora) píše:

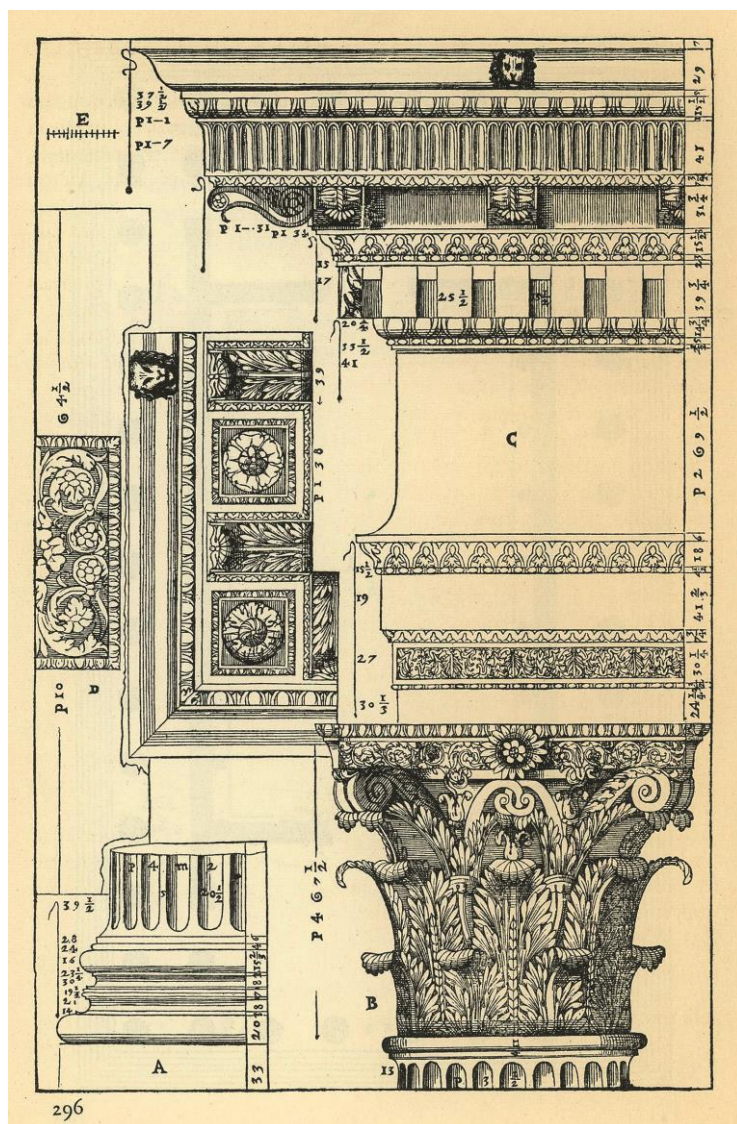
„Architráv, vlys aj rímša tvoria štvrtinu dĺžky stípov. Rímša sama je vysoká o niečo menej než architráv a vlys spolu, čo som na iných chrámoch nevidel.“

Obrázok 8-6. Rímša chrámu Jupitera Zastaviteľ'a (Statora).

O chráme Jupitera Hromobijcu na Fóre Románe v Ríme píše:

„Vajcovec rímasy nad vlysom sa líši od tých, ktoré som doteraz videl a táto rôznosť, ktorá je v tom, že sú na tejto rímse dva rady vajcovcov je zhotovená veľmi premyslene. Mutuly tejto rímasy sú tak rozdelené, že nad stĺpy prechádza pole a nie mutulus. Tak ako to býva na niektorých iných rímсах. A to napriek tomu, že sa to má zhotovovať tak, aby nad stĺp vychádzalo pole a nie mutulus.“

Obrázok 8-7. Rímsa chrámu Jupitera Hromobijcu na Fóre Romane v Ríme.

O chráme v Assisi píše:

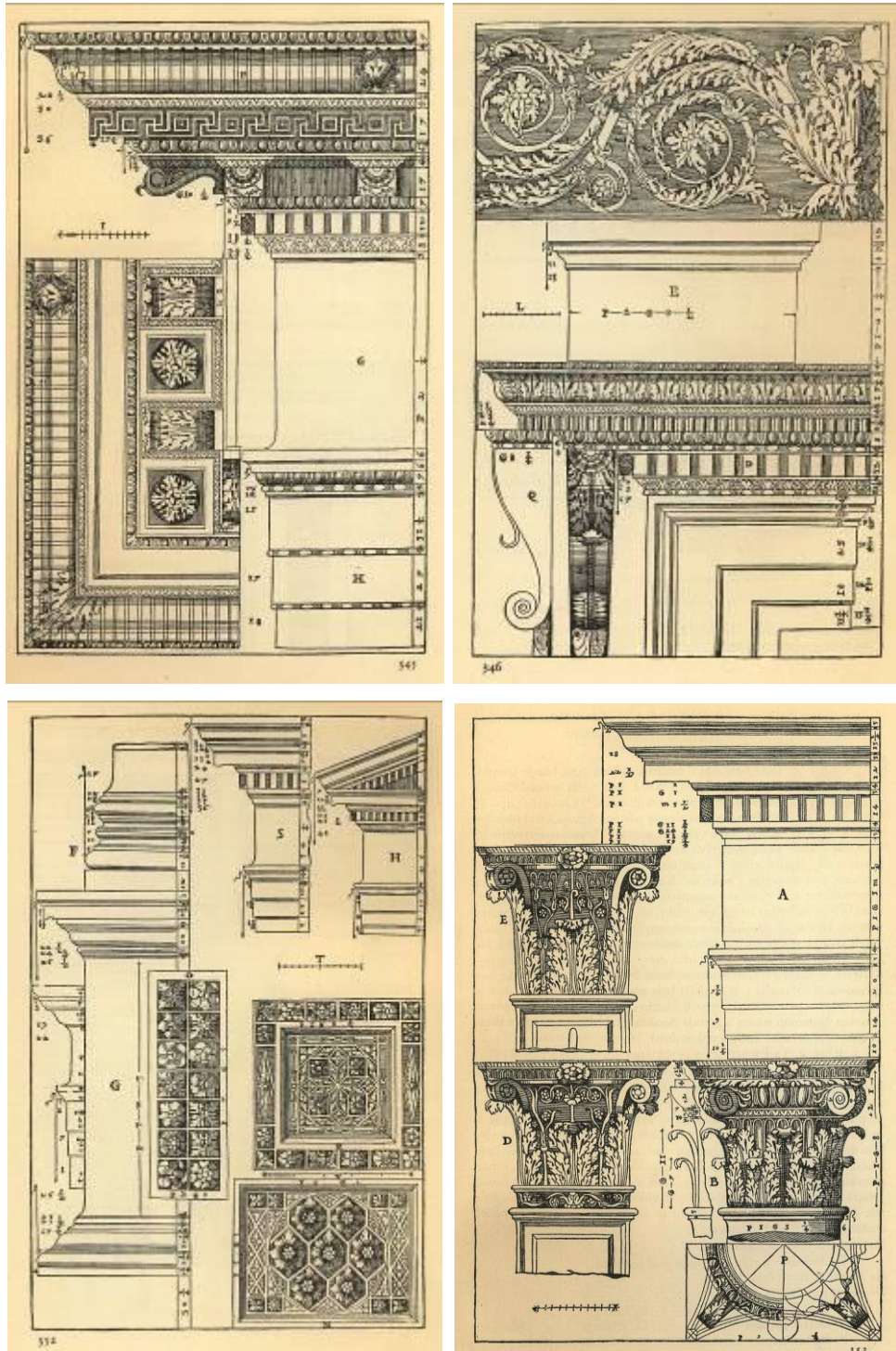
„Architráv, vlys a rímsa dohromady sa rovnajú o niečo viac než päťine výšky stĺpov. Rímsa, ktorá tvorí fronton má namiesto mutulov listy a v ostatnom je úplne podobná tej, ktorá ide nad stĺpmi úplne priamo.“

O chráme v Pule píše:

„Rímsa má málo článkov a je vypracovaná s obvyklými rezbami.“

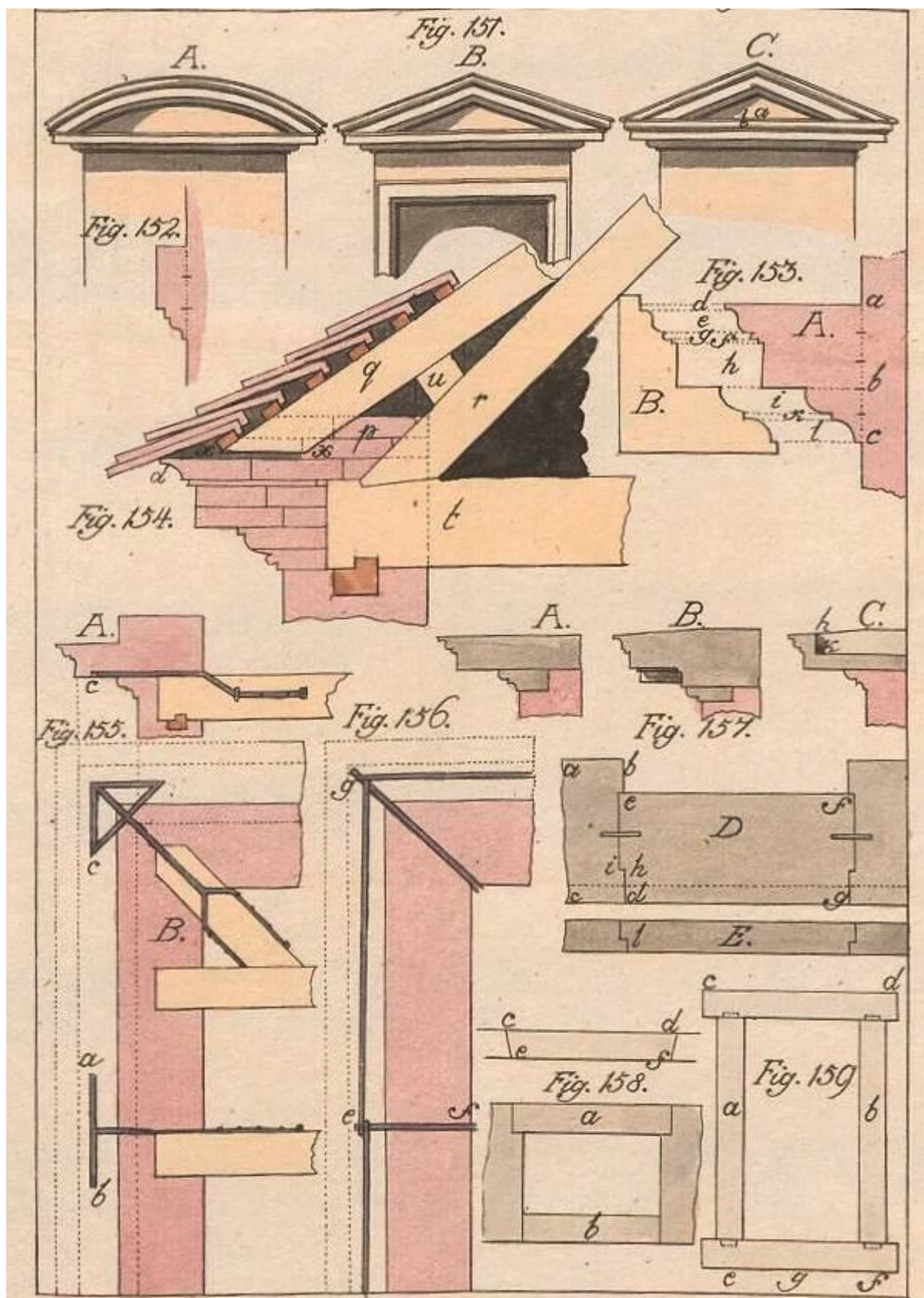
O chrámoch v Nimes píše:

„Architráv, vlys a rímsa sa rovnajú štvrtine dĺžky stĺpov a všetky ich články sú vyrezané s prekrásnou vynaliezavosťou. Mutuly sú odlišné od tých, ktoré som videl a táto ich odlišnosť od obvyklých je veľmi pôvabná... Nad simou je namiesto pásika vyrezávaný vajcovec, čo je vidieť na málo rímsach.“

Obrázky 8-8 až 8-11. Rímsy chrámov v Nimes v dnešnom Francúzsku.

7.3 RÍMSY V DIELE DAVIDA GILLYHO (1797)

Obrázky Fig. 151 -159.

O múroch a stenách budov.

§145

O rímsach a ich konštrukcii

„Pri bežných budovách sa vyskytujú tri druhy ríms, a to:

1. Korunná rímsa, ktorá sa nachádza na vrchnej časti múrov, alebo tam, kde začína strecha.
2. Obežné rímasy, ktoré sa podobajú korunnej rímse, ale sú umiestnené nižšie na fasáde.
3. Korunnej rímse podobné, ale menšie rímasy, ktoré sú umiestnené nad oknami a dverami. Tie sa nazývajú aj zastrešenia dverí, alebo okien.

Všetky druhy ríms sa neosadzujú len na ozdobu fasády, ale sú tam umiestnené hlavne z funkčného hľadiska. Korunná rímsa sa využíva na to, aby odklonila zrážkovú vodu, ktorá steká po streche ďalej od fasády. Pri bežnom daždi zabezpečí, aby kvapky vody padali kolmo dole k päte múra a nezasahovali fasádu, včítane okien.

Nad vystupujúce časti fasád, napríklad rizality, ako aj nad dvere a okná sa umiestnia ďalšie malé rímasy. Napríklad v tvare oblúka, tak ako na Obrázku **Fig. 151 A**. Alebo podľa chuti, napríklad v podobe trojuholníka, tak ako na Obrázku **Fig. 151 B**.

V tomto prípade a tiež v prípade zobrazenom na Obrázku **Fig. 151 C** sa z ríms vytvorí tvar, ktorý sa nazýva štít, alebo frontón. Vnútrotná plocha frontónu sa tiež nazýva štítové pole.

Vo väčších štítových plochách, ktoré vyčnievajú pred plochu fasád sa zvyknú umiestniť nápisy, alebo plastické alegorické výzdoby.

Nič tak neuráža viac, ako keď sú štíty, alebo frontóny nad oknami, alebo dverami zastrešené výraznými a vysokými strieškami. Bez toho, aby sme v takýchto prípadoch museli sformulovať nejaké záväzné pravidlá, môžeme povedať, že lepšie je takéto striešky zhotoviť ploskejšie, než strmé. Dobrý vzhlád majú striešky zobrazené na Obrázkoch **Fig. 151 A** a **Fig. 151 B**, na ktorých majú frontóny výšku 1/6 ich šírky. Takzvané pásové rímasy, zobrazené na Obrázku **Fig. 152**, ktoré naznačujú delenie podlaží, pozostávajú len z hladkého širokého pruhu s malým profilovaním na spodku. K tomuto zobrazeniu, a teda aj ku konštrukcii tohto detailu nie je potrebné dodávať nič viac, len že výška rímasy tvaru trámu je tu 10 až 11 palcov. A tiež to, že kamene sú tu predsadené tak ďaleko, ako má rímsa vyčnievať. Teda tri až štyri palce.

Poznámka: je veľmi nesprávne a neudržateľné zhotovovať pásové rímsy tak, ako aj iné predsadené ozdoby na fasádach – lizény, pilastre, tabule, malé podokenné kordónové rímsy, podokenné parapetné dosky, kvádre, alebo rustiky a podobne len z vápennej omietky. Tieto detaily musia byť zhotovené už v priebehu murovania obvodových múrov vyložením kameňov, alebo tehál, ktoré sú dobre zaviazané v múroch z plôch fasád.

Plánované rímsy a predovšetkým korunné rímsy sú hlavnými výrazovými prostriedkami umenia náročného zdobenja fasád a preto sa im venuje zvláštna pozornosť aj v rôznych slohoch, či štýloch.

Pre bežné budovy, o ktorých tu je reč, môže stačiť, ak sa korunné rímsy, ako aj rímsy nad otvormi okien, či dverí zdôraznia nasledujúcimi spôsobmi:

Výšku **(a)–(c)** na Obrázku **Fig. 153 A** treba rozdeliť na 5 rovnakých dielov, pričom horná časť rímsy zaberie tri diely, spodná časť dva diely. Pri jednopodlažných budovách býva rímsa vysoká 10 až 12 palcov, pri dvojpodlažných budovách býva vysoká 15 až 18 palcov. Táto výška postačuje aj pri trojpodlažných budovách. Korunná rímsa **(a)-(b)** pozostáva z platne **(d)**, garniže **(e)**, plôšky **(f)**, nad ktorú ešte možno zhotoviť aj malé zaoblenie **(g)** a napokon aj takzvanú stropnú platňu **(h)**.

Spodná časť rímsy **(b)** a **(c)** pozostáva z jednej vlny, alebo z polovičného zaoblenia **(i)**, jednej plôšky **(k)** a ustúpením **(l)**.

Poznámka: Treba si všimnúť, že je veľmi nesprávne, ak nejaká spodná časť frontónu, alebo nejakého nadokenného frontónu zhotovená s vyššie popísaným profilom tak, ako na Obrázku **Fig. 151 C**, vytŕča. Namiesto toho je potrebné v každom prípade garnižu **(a)-(b)** nezhotoviť. Tak ako je to zobrazená na Obrázku **151 B**.

Obvykle sa vrchná časť konštrukcie rímsy vyloží smerom od fasády o toľko o koľko je rímsa vyššia **(a)**, **(d)**.

Rímsy získajú vďaka trocha väčšiemu vyloženiu než bolo pôvodne plánované lepší výraz. Už len tým sa pri rímsach z tehál zároveň zvýrazní námaha, ktorá je potrebná k ich zhotoveniu.

Poznámka: Stropná platňa je síce vždy súčasťou všetkých ríms, ale pri nezakrytých rímsach neplní tú funkciu, pre ktorú bola inštalovaná. Tou je odvádzanie dažďovej vody, ktorá stečie zo strechy preč. Ale ani pri tehlových rímsach nie je dobré, ak stropná platňa plní tento účel. Vtedy sú totiž tehly premáčané a preto sa skôr a intenzívnejšie rozpadávajú.

Samotné odkvapkávanie dažďových kvapiek najlepšie funguje, ak voda steká po škridlách, ktoré rímsu pokrývajú. To bude ešte podrobnejšie ilustrované. Ak má byť rímsa zhotovená z bežného kameňa a bez vnútorného kotvenia železnou kotvou, tak nie je možné nechať stropnú platňu z polovice vyčnievať ponad spodnú časť rímsy. To predstavuje približne 4 až 5 palcov.

Ak má ale stropná platňa viac vyčnievať, tak sa na ňu musia umiestniť väčšie kamene tak, ako je zobrazené na Obrázku **Fig. 59** a tiež aj kamene sformované ako garníže také, aké sú zobrazené na Obrázku **Fig. 60**. Ak je takýto rímsový kameň dlhý asi 18 palcov a hrubý asi 3 až 3,5 palca, tak možno stropnú platňu vymurovať prečnievajúcu o 8 až 9 palcov nad spodnou časťou rímsy.

Nie pri každej rímse, ale najmä pri ďaleko vyčnievajúcich rímsach je potrebné medzi námetok **(q)** a krokvu **(r)** vymurovať časť muriva tak, aby rímsa prostredníctvom tejto väzby bol viac tlačенá smerom dolu. Tak ako na Obrázku **Fig. 154**. Musíme ale poznamenať, že priestor medzi rímsou a námetkom označený **(x-x)** nemá byť vymurovaný. Tento priestor má zostať voľný preto, aby pozdĺžne stužovadlo nebolo uložené na rímse.

Ak má ale stropná platňa mať také výrazné predsadenie, že dielce rímsy už nebudú ležať aspoň polovicou svojej hĺbky na spodnej časti rímsy, tak musia byť do muriva vložené železné kotvy. To platí aj v tom prípade, že dielce rímsy majú takú zľú kvalitu, že nedokážu zniesť na nich uložené ďalšie dielce. Je pritom pomerne jedno ako sa tieto kotvy zhotovia, ak dostatočne spĺňajú svoju funkciu. Niektorí ich zhotovujú podobne tak, ako je to zobrazené na Obrázku **Fig. 155 A** a **Fig. 155 B**. Teda ako bežné kotvy na trámoch.

Rozdiel je iba v tom, že závlačka kotvy **(a)-(b)** je umiestnená horizontálne. Kotvy sa umiestňujú približne 5 až 6 stôp od seba, alebo sa osadia približne na každý tretí trám. Pritom je ale zjavné, že trámy v rozstupoch **(a)-(c)** v ktorých kotvy nie sú umiestnené musia ťahové sily prenášať len s pomocou trenia. Osadiť kotvy aj na

tieto trámy by bolo až príliš drahé. Preto sa v rozstupoch asi troch až štyroch stôp do muriva osadia len z múra vyčnievajúce ploché železá **(e)** a **(f)** tak, ako na obrázku **Fig. 156**. Tie sa podľa potreby, napríklad v prípade že je stropná platňa rímsy osadená vyššie ako trámy, ohnú. Takto sa potom pripevnia k trámom. Z vonkajšej strany týchto kotiev, teda na fasáde budovy sa osadia ďalšie priečne, vodorovne umiestnené ploché železá, pričom sa počíta s tým, že stropné platne budú nesené samostatne.

Ak rímsa zahýba okolo nárožia, tak je z Obrázku **Fig. 156** zjavné, že jej zakotvenie bude realizované pomerne jednoduchým spôsobom. Ďalší možný spôsob kotvenia nárožia je zobrazený aj na Obrázku **Fig. 155 B**.

Takéto ukotvenie železom musí na fasáde pôsobiť tiež aj esteticky uspokojivo.

Napríklad tak, že predsadenie rímsovej platne bude podporené približne kúsok za stredom – ťažiskom rímsy **(c)** ťahadlom. Tak ak na obrázku **Fig. 155 A**. Tam, kde sú kamene rímsy uložené na závlačky kotiev, alebo na po dĺžke uložené železné pásy, tam sa z kameňov odseká toľko materiálu, aby spodná plocha kotvy bola umiestnená ležato. Tak, aby presne lícovala so spodnou plochou kameňov, alebo tak, že kameň a kotva vytvoria spoločnú stykovú ležatú plochu.

Tiež je zvlášť dôležité, ak sa pri zhotovovaní rímsy už v priebehu výroby dielcov každý kameň oseká podľa jednotnej šablóny. To potom ušetrí veľa námahy pri ich osadzovaní do konštrukcie. A takéto rovnako vyrobené dielce tiež lepšie odolávajú eróznym vplyvom poveternosti.

Toto prisekanie kameňov nie je len zbytočne namáhané a drahé, ale vzhľadom na to, že je pritom veľa kameňov rozpolených, tak aj márnотratné. Preto sme pri nedostatku obzvlášť na to sformovaných kameňov prinútení využiť aj kusy škridiel, alebo z odlomkov vyrobené malé doštičky. Tak, ako je to zobrazené na Obrázku **Fig. 154**.

Pri zhotovovaní rímsy je potom treba venovať pozornosť preväzovaniu kameňov. To znamená, že vyššie uložené kamene musia prekryvať stykové škáry nižšie uložených kameňov. A tiež tak, aby vonkajšie kamene boli kotvené tými, ktoré sú osadené hlbšie v murive. Preto sa rímsy nemurujú zo žiadnych behúňov, ale len z väzákov.

Po riadnom vymurovaní korunnej rímsy tehliami je potrebné myslieť aj na jej údržbu. Hlavné je v tomto prípade rímsu dobre a dôkladne zastrešiť, alebo aspoň pokryť.

Urobí sa to napríklad škridlami tak, aby zrážková voda stekala mimo konštrukciu rímsy. Pritom je dôležité najprv riadne umiestniť námetok **(q)** tak, aby nebol od vonkajšej hrany rímsy **(d)** vzdialený viac ako 6 palcov. O krokvu **(r)** sa potom oprie vloženým hranolčekom **(u)**. To preto, aby časť váhy, ktorú prenáša nepôsobila priamo na rímsu, ale na krokvu.

Spodná časť námetku musí tiež fungovať ako konzola, ktorá sa nedotýka línie **(x-x)**. Takto navrhnutý detail je dôležitý aj preto, že napokon sa na krov uložia škridly, ktoré ho ešte viac zaťažia. Tak, ako je zobrazené na Obrázku **Fig. 154**.

Podľa toho musí ešte tretia vrstva škridiel počítaná zospodu nahor pokryť rímsu. To sa zabezpečí tým, že sa prvá lata priklincuje na zarážku. Na nej zachytená prvá škridla, ktorá je dlhá približne 16 palcov sa nechá 5 palcov prečnievať cez rímsu. Druhá vrstva škridiel sa tiež musí nechať prečnievať cez prvú viac ako 5 palcov. Ak nie je riadne pripevnená, alebo ak na to tlačí veľa snehu, môžu sa tieto škridly ľahko zlomiť.

Spodná vrstva škridiel sa uloží len do vápennej malty a až druhá a ďalšie riadky škridiel sa zavesia na laty. To sa tak aj väčšinou robí, ale nemalo by sa, pretože spodné škridly sa z malty môžu uvoľniť a spadnúť dole. Tým môžu spôsobiť škodu, alebo dokonca aj tragédiu. Opísaný spôsob ukladania škridiel preto nie je bezpečný. Jednou z možností ako tomu čeliť by mohlo byť aj osadzovanie plechových dažďových žlabov, ktoré dokážu takéto uvoľnené škridly zachytiť. Zhotovenie ríms z pieskovca by sa pri vidieckych stavbách malo vyskytovať len obmedzene, alebo dokonca vôbec. Napriek tomu azda nebude zbytočné tu o nich niečo uviesť.

Spodná časť ríms sa bežne muruje a len vrchná časť ríms sa zhotovuje z pieskovca, na ktorý sa murivo položí. Tak ako je to zobrazené na Obrázku **Fig. 157 C**. Ak sú ale pod stropnou platňou zavesené aj ozdoby, ako napríklad dekoratívne platne, tak sa aj tieto musia ešte upevniť do z pieskovca zhotovenej vrchnej časti rímsy. Tak, ako je to zobrazené na Obrázku **Fig. 157 B**. Spodná časť rímsy sa potom môže vymurovať z tehál, alebo zmontovať z pieskovcových kameňov. Tak ako na Obrázku **Fig. 157 A a Fig. 157 B**.

Pri rovnakých rímsach z pieskovca je potrebné každé tri až štyri stopy osadiť väzaky **(a, b, c, d)**, alebo podobné kusy kameňov tak, ako je to zobrazené na Obrázku **Fig. 157 D**. Tieto väzaky musia byť tak dlhé, aby na murive pod nimi ležali dostatočne

stabilne. Medzi tieto väzáky sa osadia bežné behúne **(e, d, f, g)**, ktoré sú na murive osadné aspoň tak hlboko, ako vyčnievajú zo steny. Táto zostava sa potom ešte poistí proti kolapsu železnými sponami, alebo čapmi.

Skoby, ktoré sú osadené na medziláhlych kameňoch **(e, d, f, g)** sú od **(h)** až po **(i)** približne 1 až 1,5 palca zapustené do väzákov a siahajú od **(h)** po **(k)** tak, ako na Obrázku **Fig. 157 C**. Tiež tak, ako je to zobrazené na Obrázku **Fig. 157 E**. Čiže tak, že behúne sú začapované do väzákov. Čapový spoj je zobrazený na Obrázku **Fig. 157 E** značkou **(l)**. Tento spoj ale nie je zvonka viditeľný tak, ako možno vidieť z tohto vyobrazenia. Čap **(h, k)** zobrazený na tomto obrázku je od vonkajšej hrany dielcov umiestnený vo vzdialenosti niekoľko palcov tak, že sa kamene javia ako by boli spájané len na zraz na tupo.

Poznámka: Pri tejto príležitosti, pri ktorej je reč o kamenárskej práci s pieskovcom možno poznamenať, že pieskovcovými kameňmi obložená plinta sa s okolitým orámovaním otvoru spojí bez čapov. Potrebnú pevnosť tohto detailu pritom zabezpečí pevnosť múra, ktorý sa nachádza v okolí otvoru. Ak sú ale pivničné okná osadené do takejto plinty (Obrázok **Fig. 158**), tak musí byť preklad **(a)** v okne uložený na bočných dielcoch v dĺžke aspoň 2,5 až 3 palce. Preto, aby nemohol byť vytlačený zo svojej polohy, tak bude mať v pôdoryse lichobežníkový tvar. Pritom jeho zadná strana **(c, d)** bude o niečo dlhšia ako predná strana **(e, f)**. Takisto sa musí zhotoviť aj podokenná parapetná platňa.

Pri orámovaní okenného otvoru pieskovcovými kameňmi v múre sa podľa Obrázku **Fig. 159** ostenie po stranách otvoru **(a)** a **(b)** do prekladu **(c-d)** aj parapetného kameňa **(g)** osadí s pomocou čapov **(e)** a **(f)**. Tie sa na spodku aj na vrchu zhotovia v rozmere 3 až 4 štvorcových palcov a zapustia sa do vrchného prekladu do hĺbky asi $\frac{3}{4}$ palca **(c-d)** a do spodného parapetného prekladu **(e-f)**.

Ak sa má takýto rám osadiť a zamurovať, tak treba dať obzvlášť pozor na to, aby sa parapetný preklad v jeho strede **(g)** nepodmuroval tak pevne ako v bodoch **(e)** a **(f)**. Pretože inak by sa mohol vo svojom strede zlomiť.

Nad okenným prekladom z pieskovca sa musí v obvyklom prípade vymurovať ešte roznášací oblúk. Ten prenáša veľkú časť zaťaženia, ktoré by inak mohlo spôsobiť prasknutie nadokenného prekladu.

7.4 RÍMSY V DIELE DR. CARLA AUGUSTA MENZLA (1874)

Deviaty diel

Rímsy

Fig. 651.

Fig. 652.

Fig. 653.

Fig. 654.

Fig. 655.

Fig. 656.

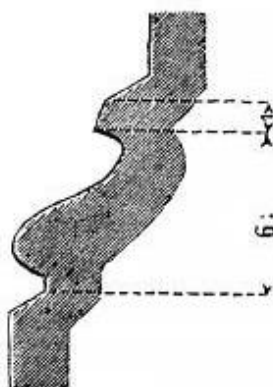
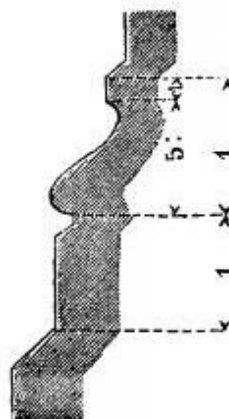

Fig. 657.

Obrázky Fig. 651 až 657.

Pri rozčlenení fasády rozlišujeme:

- 1 – Pätné, soklové, alebo plintové rímsy, ktoré zvýrazňujú základy budov, a preto zvyčajne obiehajú celé budovy. Rimania tieto rímsy nazývali aj „soccus“.

- 2 – Rímsy, ktoré rozdeľujú čelnú fasádu budovy súhlasne s jej delením na podlažia. To sú takzvané pásové, alebo obvodové rímsy, ktoré sa umiestňujú v približnej výške ukotvenia drevených stropných trémov, alebo vo výške parapetných dosiek, ktoré často nahrádzajú. Vtedy ide o podokenné kordónové rímsy.
- 3 – Hlavné, alebo korunné rímsy, ktoré môžu zakončovať nielen celú fasádu, ale aj okenný, či dverný otvor. Tiež môžu byť voľne umiestnené kdekoľvek.

§87

Soklové, pätné a plintové rímsy

Soklové rímsy

Výbežok spodnej stavby, z ktorého vychádzajú zvislo stojace steny predstavuje pri jednopodlažnej budove zvyčajne len 2,5 až 5 cm, výnimočne 8 cm. Vo väčšine prípadov sa tento výbežok skosí smerom od stavby, ale nie strmšie ako v uhle 45°. Ďalej sa používajú aj jednoduché profilácie fasády, ktoré tieto rímsy len naznačujú vymodelovaním v omietke. Pri dvoch a viacpodlažných budovách predstavuje tento výbežok 8 až 15 cm.

§.88

Deliace rímsy

1. Pásovými, alebo obvodovými rímsami sa nazývajú tie konštrukcie, ktoré vo vodorovnej polohe priebežne obopínajú budovu vo výške stropov podlaží. Tým vizuálne zdôrazňujú jej podlažia. Výška a veľkosť týchto ríms sa vzťahuje na architektonické proporcie fasády. Zvyčajne sú 13 až 25 cm vysoké a z fasády vyčnievajú 18 až 27 cm. Pritom do muriva obvodovej steny bývajú osadené v hĺbke asi 1/3 metra. Pri hrubej stavbe sa rímsa zhotoví buď vysunutím príslušného dielca vyrobeného z kameňa, alebo sa pri honosnejších stavbách zhotoví z keramických dielcov. Tak, ako je to zobrazené na Obrázku **Fig. 659**. Pri jednoduchých stavbách môže obvodová rímsa slúžiť zároveň ako parapetná doska. Pritom môže byť zhotovená s plochým skloneným vrchom. Pri lacných stavbách sa rímsy zhotovujú len z vápennej, alebo cementovej malty. V tomto prípade tvoria nosné jadro ríms mierne vysunuté tehly, alebo kamene. Tak ako je to zobrazené na Obrázkoch **Fig. 660** až **Fig. 662**.

Fig. 658.

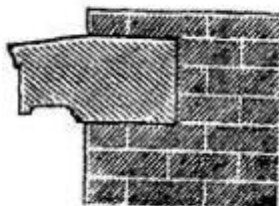
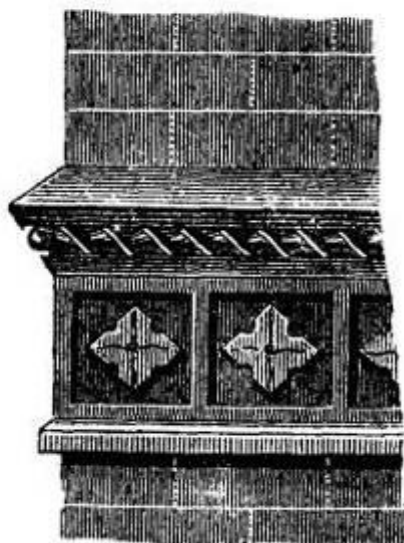
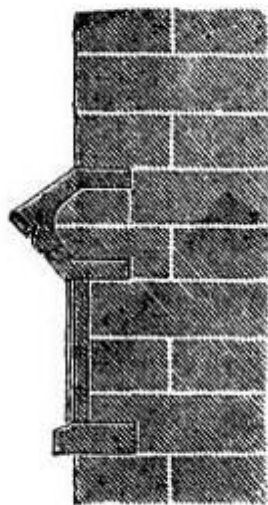

Fig. 659.

Obrázky Fig 658 a 659.

Fig. 660.

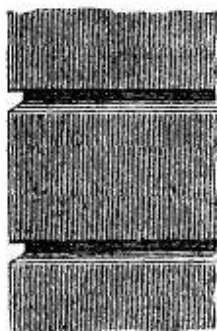

Fig. 661.

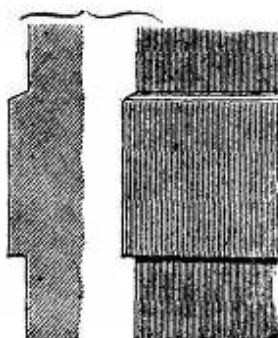

Fig. 662.

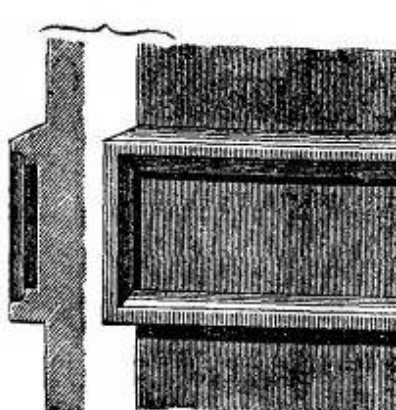

Fig. 663.

Fig. 664.

Fig. 665.

Fig. 666.

Fig. 667.

Obrázky Fig 660 a 667.

2. Podokenné kordónové rímsy sa nazývajú také vodorovne priebežné rímsy, ktoré prebiehajú bezprostredne pod oknami. Zároveň zvrchu ohraničujú parapety. Takéto rímsy majú zjednodušené tvary a sú vysoké 10 až 15 cm. V prípade, že sú vysadené von z fasády, tak dosahujú výšky 8 až 10 cm. Ich ilustrácie sú na Obrázkoch **Fig. 663** až **Fig. 665**.
3. Podokenné parapetné rímsy sú také, ktoré sa nachádzajú len pod jednotlivými oknami, alebo skupinami okien a teda nie sú priebežné po celej fasáde. Mávajú výšku 15 až 23 cm a vyloženie 8 až 10 cm. Zobrazené sú na Obrázkoch **Fig. 666** a **Fig. 667**.

§.89

Korunné (hlavné) rímsy

Korunná rímsa tvorí vrchný diel fasády. Od všetkých ostatných ríms sa odlišuje najväčšími rozmermi. Teda výškou, aj hĺbkou. Preto je väčšinou aj najčlenitejšia. Celková výška korunnej rímsy je v prípade jednopodlažných budov zvyčajne 1/19 celkovej výšky fasády budovy. V prípade viacpodlažných budov je to 1/24. Veľkosť vyloženia masívnych ríms sa väčšinou rovná ich výške. Väčšie vyloženia sa nezvyknú zhotovovať, ale menšie sa realizujú v rozmeroch až po 1/3 výšky rímsy. Pri rímsach so zuborezom, ktorý sa zhotovuje čiastočne priamo z kameňa, alebo aj ako odliatok z omietky sa vyloženie stanoví rovné ich výške. Rozstupy zubov bývajú o 1/3 až 1/4 šírky zubov menšie. Tým sa mení aj pomer šírky medzier k výške zubov v rozsahu 2 : 3 a 1 : 2, pričom medzery sú zvyčajne len polovične široké než vysoké. Na zhotovenie ríms sa používajú hlavne väzaky, nie behúne. Pri ich ukladaní do väzby musia vrchné riadky vždy prekrývať spoje dolných riadkov. Tvary, ktoré sa vyskytujú na spodnom zakončení (vyložení) krokiev pri pomúrnicach sú veľmi rozdielne. Bežné dĺžky vyloženia krokiev predstavujú jeden a pol až dvojnásobok ich výšky v centimetroch. Vzdialenosť krokiev od seba predstavuje bežne dvojnásobok výšky krokiev. Šírka krokiev býva rovná ich výške. Vyloženie korunnej rímsy sa rovná jej výške, alebo najmenej 4/5 jej výšky. Konzolovo zhotovené rímsy budú vyložené v hodnote 1/2 až 3/4 ich výšky. Šírka týchto konzol býva zvyčajne 1/4 až 1/3 ich výšky. Pri zhotovení konzol sa ale zväčša postupuje tak, že ich výška predstavuje polovicu, až dvojnásobok ich šírky. Ale existujú aj prípady, v ktorých sú konzoly 5- až 6-krát vyššie ako je ich šírka.

Fig. 668.

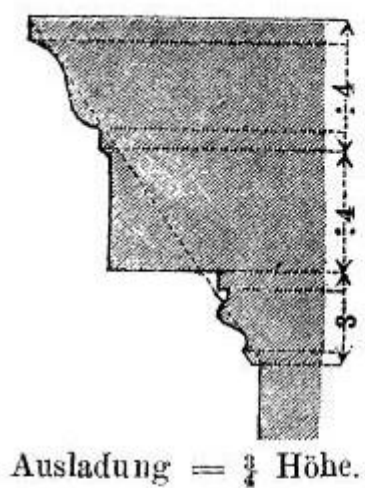

Fig. 669.

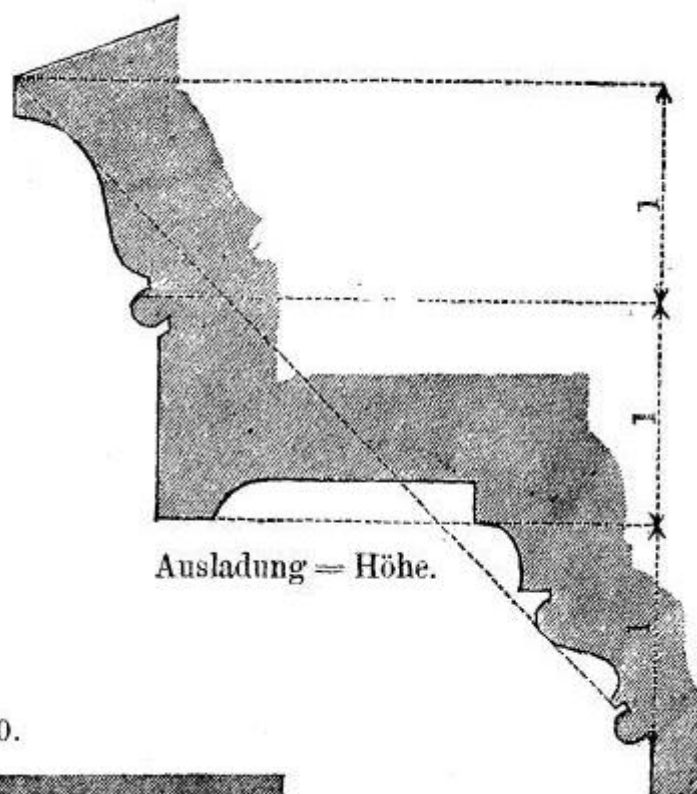
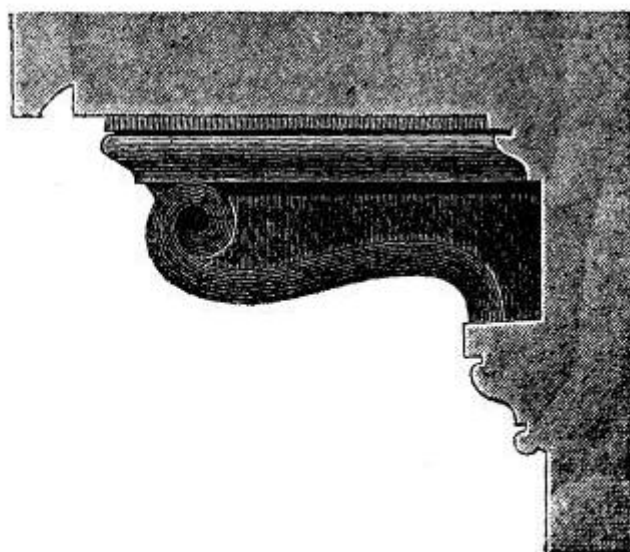

Fig. 670.

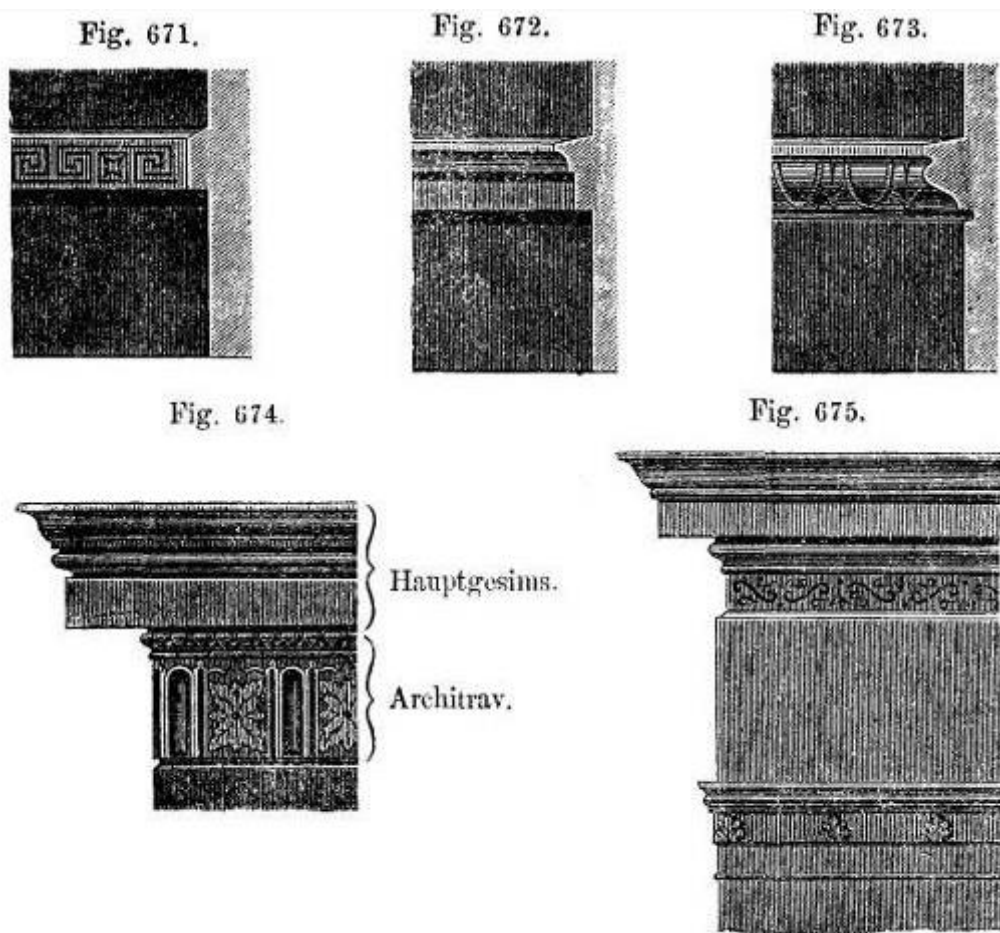
Obrázky Fig. 668 až 670 (preklad: Ausladung - vyloženie = $\frac{3}{4}$ Höhe – výšky)

Zhotovenie korunnej rímsy je najvýhodnejšie realizovať z tesaného kameňa.

Architrávový²⁸ vlys.

Hlavný trám, ktorý je uložený medzi podpery a ktorý je určený na to, aby niesol príslušné latovanie samotného krovu ako aj rímsu a strechu sa v prípade gréckych epistilónov dnes volá architráv.

Neskôr sa tento detail vo veľkom rozsahu dekoroval, pričom to nie vždy bolo primerané. Napríklad ak sa tvorca neriadil rytmom trámov, ale ak sa nová dekorácia realizovala len na základe bezduchého kopírovania gréckej trojstupňovej dekorácie. Tá pozostávala z architrávu, vlysu a korunnej rímsy. Vlys bol pôvodne obmedzený sklonom trámov a v dórskom slohu zaručoval umiestnenie potrebných svetlých otvorov medzi triglyfmi a podperami rímsy. To isté sa bude až po novovek celkom správne chápať ako nositeľ ozdoby („zophoros“) stavby a to aj bez architrávu pod korunnou rímsou.

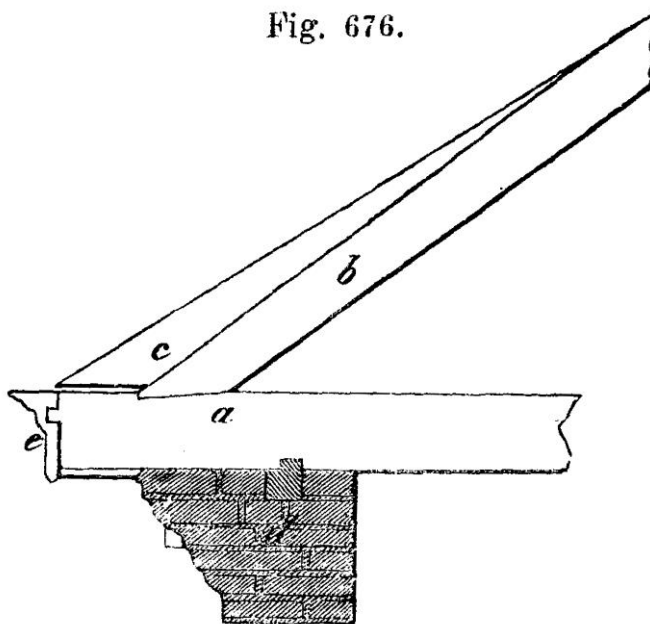

Obrázky Fig. 671 až 675. (Preklad: Hauptgesims – hlavná rímsa)

²⁸ **Architráv**, alebo aj **epistyl**, **epistylión** je spodná časť prekladu (entablatury) prenášajúca zaťaženie na hlavice stĺpov. Architráv môže byť aj rám obklopujúci dvere alebo okno.

Vlys bol spravidla umiestnený v jednej rovine s plochou steny (**Fig. 675**). Niekedy sa zhotovil úplne hladký, spravidla je ale dekorovaný ornamentmi. Alebo sú v ňom umiestnené malé okná, ktoré slúžia na presvetlenie nadmurovky strešného priestoru. Ak sa krokvy nenechajú prečnievať cez plochy stien, tak sa nevytvoria podmienky na osadenie žľabov. Na to sa potom využije korunná rímsa a tak môže vzniknúť veľa situácií, z ktorých tu niektoré spomenieme.

Fig. 676.

Obrázok Fig. 676.

Na Obrázku **Fig. 676** je zobrazený väzný trám („a“), ktoré je vysadený ponad korunnú rímsu a teda aj ponad stenu. Do neho je zapustená krokva („b“) a námetok („c“) zabezpečujúci osadenie hrany strechy ďalej od fasády. Toto riešenie slúži na to, aby bolo možné osadiť strešné škridly čo najďalej od fasády, a tým chrániť drevenú rímsu („e“), ktorá je osadená na väznom tráme („a“). Značka („d“) predstavuje murársku latu, ktorá je osadená priečne pod trámom v murive, ktoré svojim konzolovitým predsadením vytvára murovanú korunnú rímsu. Takýto výčnelok rímsy nazývame jemné vyloženie (feine Ausladung).

Ak je hĺbka rímsy väčšia ako 1/3 metra, nie je možné masívne členenie jej dekorácie vymurovať z bežných kameňov, ale je nutné použiť na to iné spôsoby tak, ako to bude opísané v ďalšom texte.

Obrázok **Fig. 677** zobrazuje masívnu, výrazne predsadenú rímsu, pri ktorej je zhotovenia.

potrebné ďaleko vyčnievajúce časti („m“, „n“) zhotoviť buď zo zvlášť osekaných kameňov, alebo z vopred pripravených prefabrikátov. Malé nadmurovanie („o“) slúži na to, aby svojou hmotou prenieslo ťažisko rímsy na nosný múr. Takto budú predsadené články konštrukcie rímsy udržané v rovnovážnom stave. Inak by hrozilo ich preklopenie a pád. V prípadoch zobrazených na Obrázkoch **Fig. 676** a **Fig. 677** ale nie je možné na rímsy umiestniť dažďový žľab.

Fig. 677.

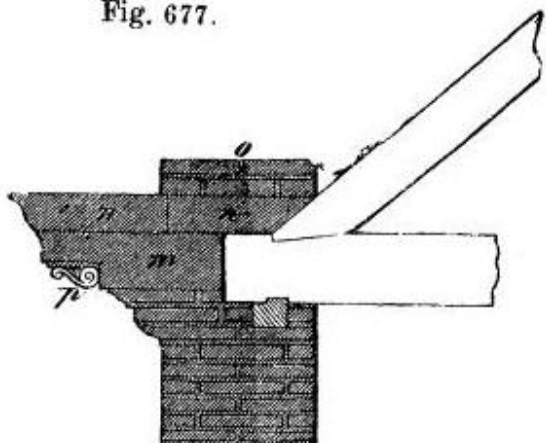
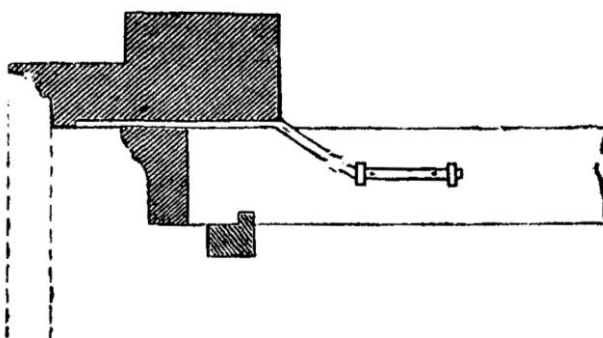
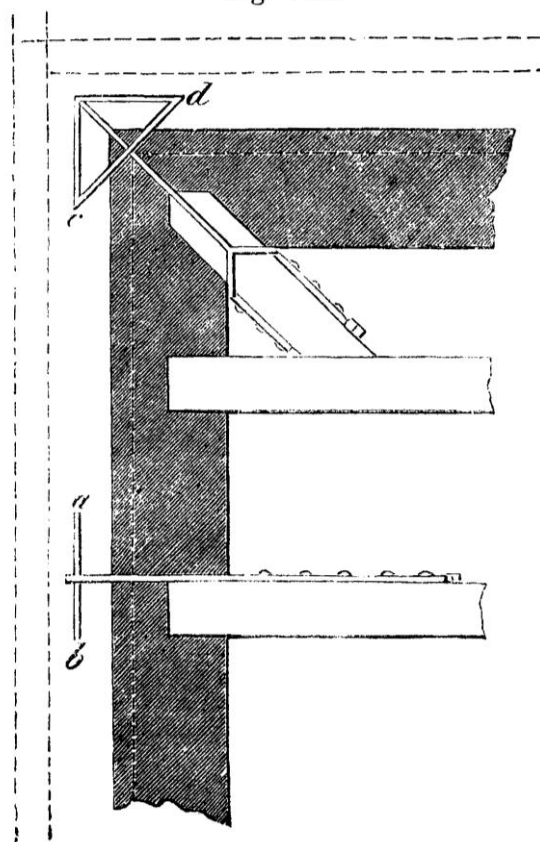

Fig. 678.

Obrázky Fig. 677 a 678.

Fig. 679.

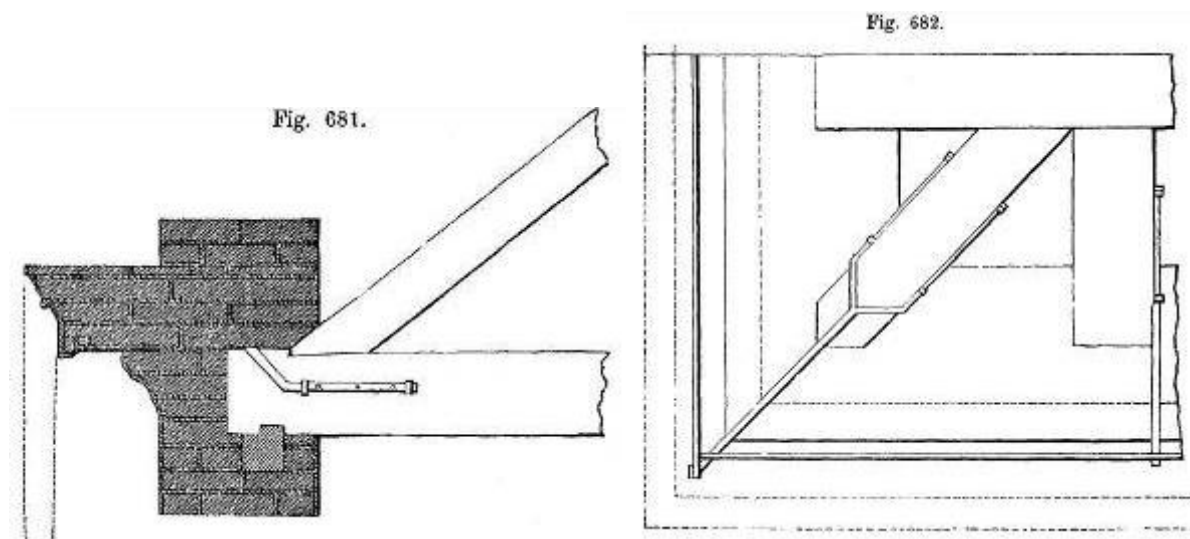
Obrázok Fig. 679.

Takéto nadmurovanie, bez ohľadu na to, či je vysoké, alebo nízke sa nazýva **atika**. V obvyklých prípadoch sa vyčnievajúce časti ríms murujú zo zvláštnych rímsových tehál. Tieto sú 47 cm široké a 8 cm vysoké. Musia sa ale ukladať tak, aby aspoň polovicou svojej dĺžky ležali na pevnej podpere, lebo inak by sa mohli prevážiť a spadnúť.

Ak sa tieto predsadené kamene zospodu zdobia tak, ako je to na Obrázku **Fig. 678** („p“), tak sa tieto dekoratívne dielce na kamene ríms montujú hneď pri ich výrobe

v dielňach. V prípade použitia tehlového muriva sa dekorácie vyrábajú zo sadry, alebo štukovej omietky. Táto omietka sa vyrába zo zmesi sadry, vápna, mletého kamenného (čierneho), alebo drevného uhlia rozmiešanej vo vápennej vode.

Ak sa predsadenie rímsy tak zvýrazní, že rímsové kamene presahujú jej hrany o viac ako o polovicu svojej hĺbky, tak sa tieto kamene musia do muriva kotviť železnými kotvami. Obrázky **Fig. 678** a **Fig. 679** zobrazujú detaily takéhoto riešenia.

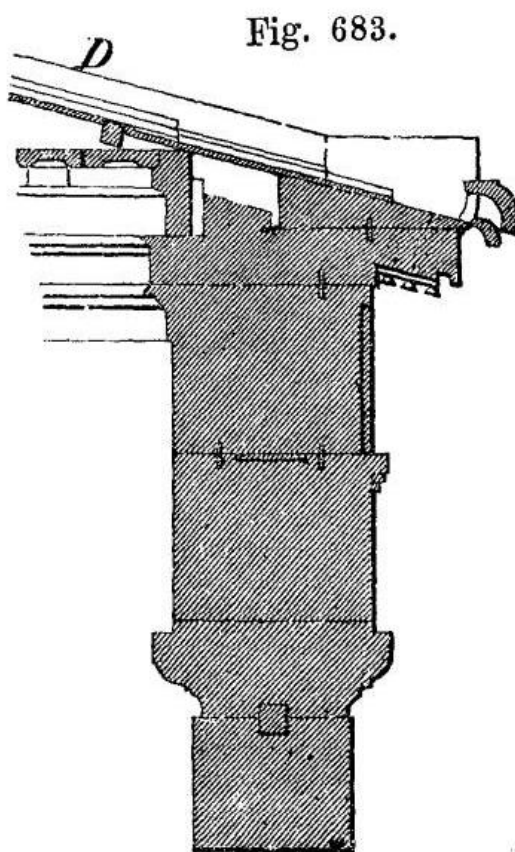
Obrázky Fig. 681 a 682.

V tomto prípade sa použijú bežné trámové kotvy, ktoré ale na jednom konci nie sú osadené zvislo umiestnenou kotvou so závlačkou. Závlačka kotvy je v tomto prípade osadená vodorovne tak, ako na obrázok **Fig. 679** medzi bodmi („a“) a („b“). Alebo môže byť v nároží budovy osadená v tvare šípa tak, ako je zobrazené medzi bodmi („c“) a („d“). Podobné kotvy sú potom osadené v rozstupe 1,5 až 2 m od seba, prípadne sú kotvené až do každého tretieho trámu. Pritom ale vidieť (obrázok **Fig. 679**), že medzi kotvami (medzi bodmi „a“ a „c“) sa nenachádza žiadna medziláhlá kotva. Objekt tu spolu drží len vzájomné napätie, alebo trenie a tiež pevnosť malty. Umiestniť do múra viac kotiev, ktoré by boli bližšie k sebe by bolo príliš drahé. Preto sa tak, ako na Obrázkoch **Fig. 681** a **Fig. 682** do múra uložia len ploché železné tyče, ktoré prechádzajú celou dĺžkou múra pod rímsou. Alebo sa kotviace tyče úplne vynechajú a namiesto nich sa priečne cez murivo osadí vo vzdialenosti každého 1 m tyč, ktorá sa vpredu doplní očkom. Do tohto očka sa umiestnia tie tyče, ktoré smerujú paralelne s fasádou. Takto je podopreté vyloženie korunnej rímsy.

Lepšie je ak sa masívna časť predsadenej rímsy nespojí len s priebežným dreveným

trámom, ktorý nie je dostatočne trvanlivý. Teda nie tak, ako je to zobrazené na Obrázkoch **Fig. 678** až **Fig. 682**. Vhodnejšie je, ak sa ukotví železnou kotvou, ktorá je na jednej strane zaistená zámkom až na fasáde. Na druhej strane sa takáto kotva zaistí závlačkou.

Lepšie je aj, ak sa za všetkých okolností zaistenie konštrukcie predsadí a výrazne von vyčnievajúce časti konštrukcie z opracovaného kameňa sa primerane usporiadajú. To sa zabezpečí takým spôsobom, že sa tieto kamene (konkrétne pri rímsovej platni) aspoň spoločne zakotvia do muriva. Ešte lepšie je, ak sa kamene tvoriace rímsovú platňu položia cez celú hrúbku muriva. Tak ako je to zobrazené na Obrázku **Fig. 683**. Tento rez objasňuje dórsky spôsob montáže stĺpov a prekladov so svojou korunou muriva.

Obrázok 683.

Na pohľade na Obrázku **Fig. 684** je dĺžka kameňa rímsovej dosky taká veľká, že presahuje cez celé triglyfové („t“) aj metopové („m“) pole. Aby bolo možné rímsový kameň aj pre jeho obmedzenú dĺžku uložiť na takýto veľký rozpon, tak sa nadsadí ďalšími kameňmi, ktoré sa do neho začapujú prostredníctvom zvislých rebier. Tie sa

v dórskom slohu nazývajú mutulus (Obrázok **Fig. 683**) a v korintskom slohu modillon, alebo tiež konzoly.

Fig. 684.

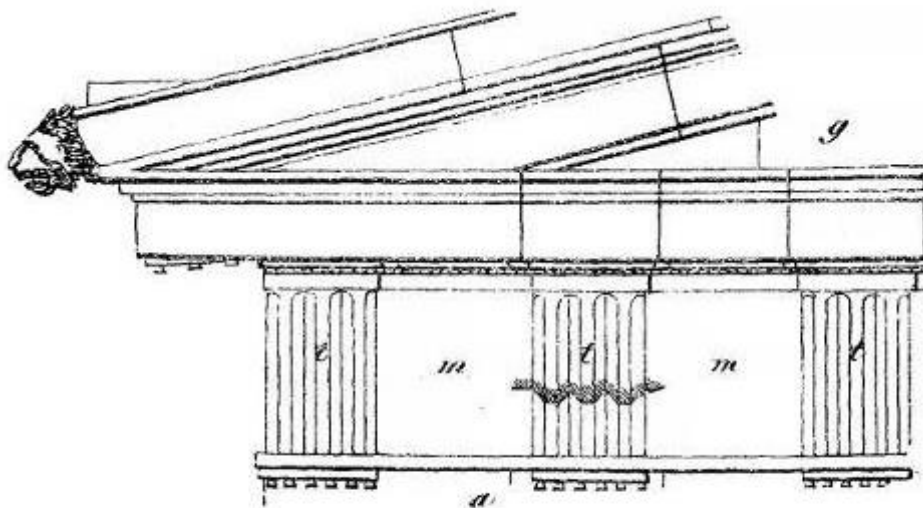
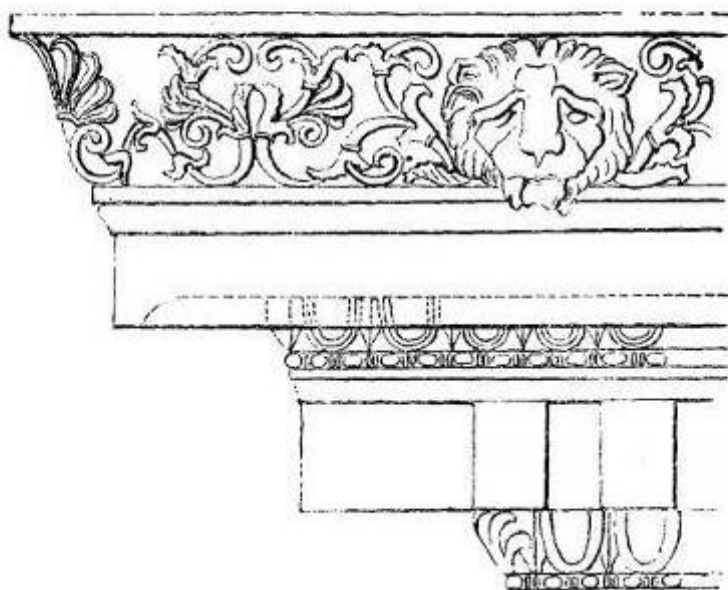

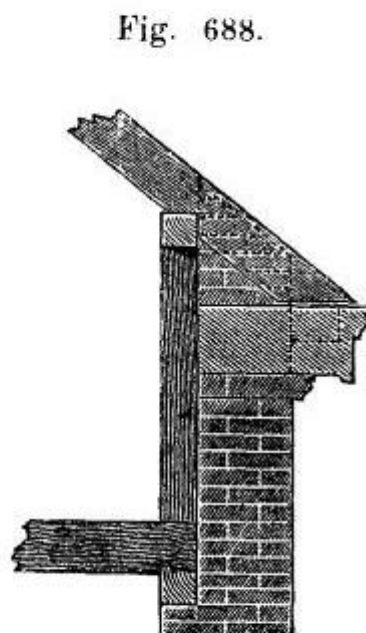
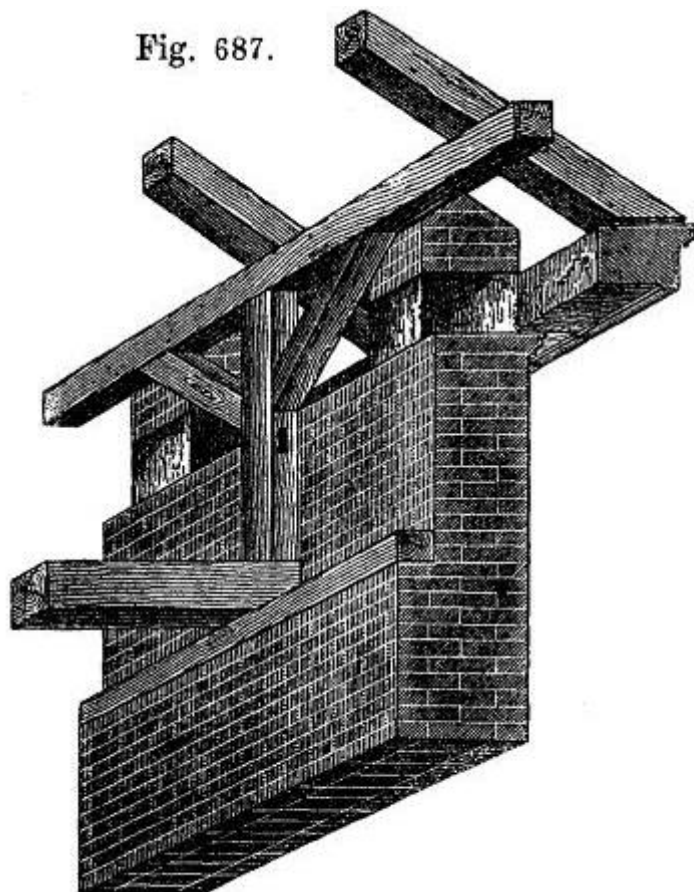
Fig. 685.

Obrázky 684 a 685.

Pri rozdelení rímsy na jednotlivé dielce, ktoré od seba oddeľujú stykové škáry, sa v prípade tých dielcov, ktoré sú viac zatlačené používa výraz behúne. V prípade dielcov, ktoré mierne vystupujú z plochy rímsy sa používa výraz väzáky. Korunné rímsy z pieskovca pozostávajú v najlepšom prípade z väzákov aj behúňov, pričom tie druhé dielce sú do prvých zapojené. Ako na Obrázkoch **Fig. 687** a **Fig.**

688. Aby sa zabránilo preklopeniu, tak sa spodné kamene (vázáky) vymurujú až po strechu tak ako na Obrázku **Fig. 687**. Alebo ešte lepšie je, keď sa celý múr vymuruje až po vrchnú hranu krokiev. Často sa takto zaťaženie z pieskovcových ríms prenáša priamo na uloženie trámov.

Obrázky Fig. 687 a 688.

Ak tvorí korunná rímsa konzolovú konštrukciu a ak sú jej proporcie významné toľko ako napríklad pri florentských palácoch, tak sa konzoly môžu osadiť aj ako väzáky. Ako napríklad na Obrázku **Fig. 689**. V tomto prípade zasahujú konzoly do celej hĺbky múrov a rímsová platňa je položená ako behúň. Preto zasahuje do samotného muriva len málo.

Pri murive z nepálených tehál sa dielce rímasy musia navzájom podopierať ich postupných vykladaním na seba. Konštrukcia sa zabezpečí tak, že na priebežnú, asi trojpalcovú päť sa uložia podperné konzoly („c-c“) podľa Obrázkov **Fig. 690** až **Fig. 692**. Tieto podperné konzoly sa zhotovia z tehál a riadne sa murársky stupňovito previažu v asi 6 až 7 riadkoch. Podperné konzoly budú od seba osovo

vzdialené asi 40 cm. Vrchná konzola sa zhotoví s vyložením asi 23 cm a previaže sa väzákmi (rímsovými tehľami), ktoré budú dlhé 39 cm a budú vyčnievať asi 5 cm. Na to sa položí ďalšia asi 10 cm vyčnievajúca vrstva tehál, ktorá celok opäť previaže a na ňu sa uloží rímsová platňa.

Fig. 689.

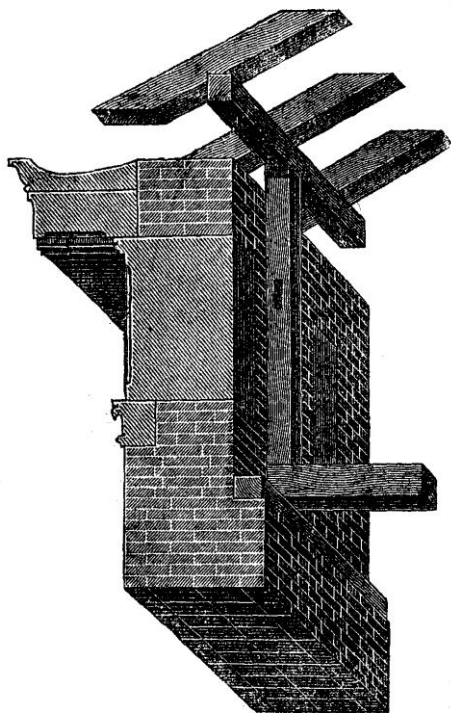
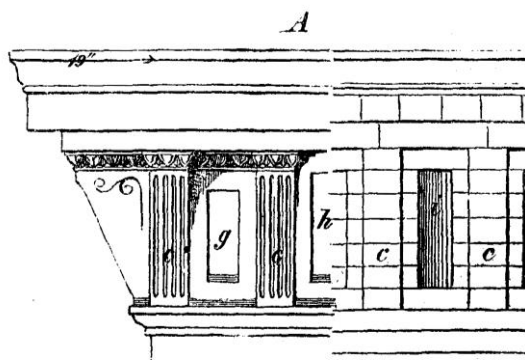

Fig. 690.

Obrázky Fig. 689 a 690.

Ak má byť táto zostava muriva pevnejšia, tak sa na to položia ešte jeden, alebo aj dva rady škridiel, ktoré budú smerovať do dažďového žľabu. Konzoly môžu byť omietnuté tak, aby vytvoril malé žliabkovanie a na ich vrchu aj spodku môžu byť doplnené ozdobením, napríklad arabeskami²⁹. Spodok dekorácie musí byť zhotovený zvlášť dôkladne a musí sa natrieť olejovou, alebo voskovou farbou.

Keďže na rohoch budovy sa žiadne vyčnievajúce konzoly diagonálne neumiestňujú, tak je tu potrebné osadzovať zvlášť železné kotvy a zložiť murovať. Alebo sa tu celá konštrukcia prekryje veľkými kamennými platňami. Železné kotvy tu neplnia úlohu nesenía konzolových platní, ale slúžia na previazanie muriva rímsoy s vnútornou konštrukciou stavby. Tak ako je to zobrazené na Obrázkoch **Fig. 678** až **Fig. 681**.

²⁹ **Arabeska** môže byť plošný ornament zložený z geometrických prepletajúcich sa rastlinných a sekundárne aj zvieracích tvarov, známy najmä z obdobia helenizmu, renesancie a klasicizmu.

Značky („g“) a („h“) tu predstavujú malé niky, značka („i“) predstavuje malé osvetľovacie okná, ktoré slúžia aj na vetranie povaly a značka („k“) reprezentuje krokvu.

Fig. 691.

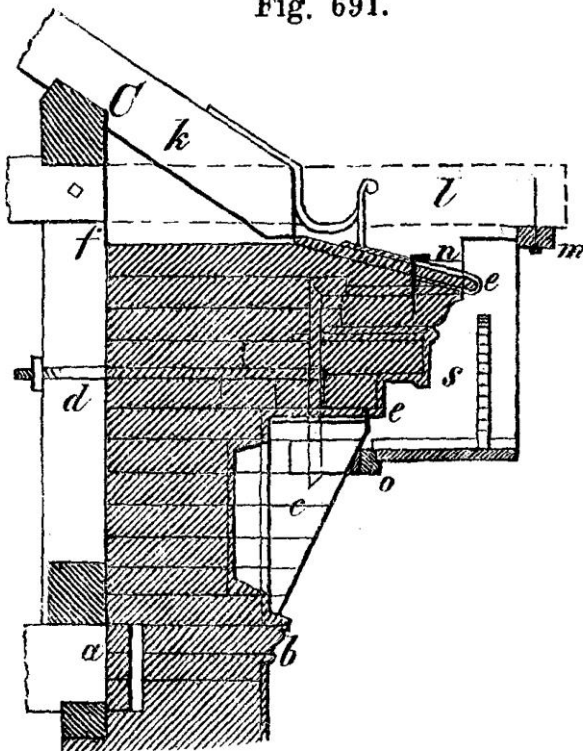
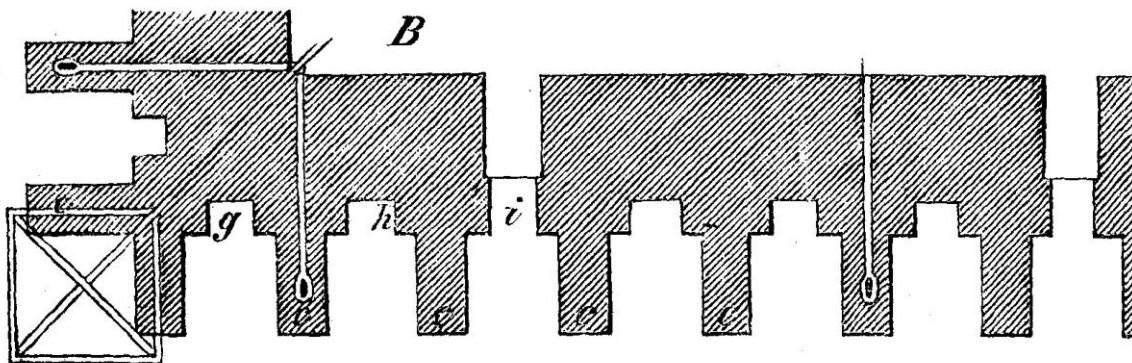

Fig. 692.

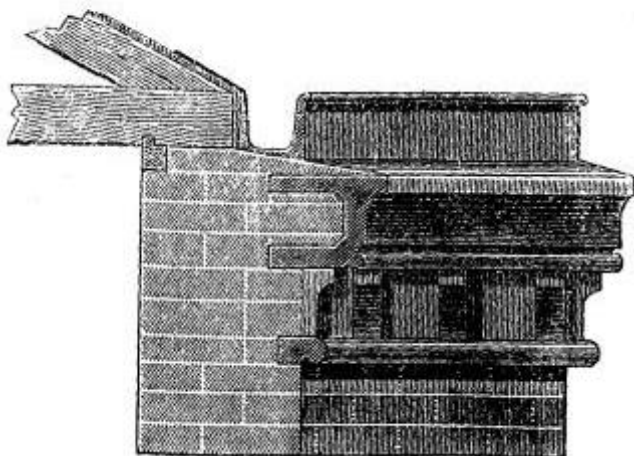

Obrázky Fig. 691 a 692.

Obrázok **Fig. 693** zobrazuje rímsu hrubej stavby, ktorá je zhotovená z tvárnic. V tomto prípade nemôže byť jej vyloženie také veľké, ako pri rímsach z pieskovca. Pri tom sa ešte musí dávať pozor na to, aby vyčnievajúce kamene boli riadne podopreté. Lepšie je preto, ak nie sú tvarované rímsové dielce úplne vyplnené murivom. Teda, že nie sú vyplnené tak, ako je to zobrazené na Obrázku **Fig. 693**.

Jednak je to preto, že vyčnievajúca časť konštrukcie rímsy je tým, pádom ľahšia a tiež preto, že takto nemôže prísť k roztláčaniu muriva vplyvom objemových zmien. To sa často stáva pri plnom vymurovaní ríms, ako sa to stalo napríklad pri stavbe novej univerzity v Königsbergu³⁰.

Fig. 693.

Obrázok Fig. 693.

Takýmto spôsobom sa podarilo dosiahnuť 47 až 49 cm vyloženie rímsy. Po zhotovení rímsy je potrebné počkať na vytvrdnutie malty a zo strešných škridiel sa zhotoví hrana rímsy. Škridly sa nechajú vyčnievať asi 13 cm cez hranu muriva a to v tom prípade, že sa na strechu neosadí žiadny dažďový žľab. Aby sa to dalo takto zhotoviť, tak sa námetok krovu musí umiestniť spodnou hranou najviac 15 cm od hrany rímsy. Tak ako je to zobrazené na Obrázku **Fig. 694** (detail „c“). Pritom sa námetok „c“ v žiadnom prípade nesmie dotýkať muriva rímsy, ale musí byť od nej výškovo vzdialený aspoň 1 až 1,5 cm. To preto, že ak časom príde k poklesu námetku, tak aby netlačil na rímsu, ktorú by mohol poškodiť.

Prvá lata na námetku sa pri každej konštrukcii zastrešenia ukladá tam, kde siaha nos strešných škridiel. Tie majú byť uložené tak, aby cez hranu rímsy prečnievali 13 cm. Škridly by nemali prečnievať viac, pretože inak ich môže váha snehu, alebo sila vetra pri búrke zlomiť.

³⁰ **Königsberg** (slov. Kráľovec, rusky Kaliningrad) je bývalé hanzové mesto v bývalom Východnom Prusku (Ostpreussen). Založené bolo v roku 1225 križiakmi a pomenované bolo na počesť českého kráľa Přemysla Otakara II. Koncom druhej svetovej vojny ho dobyla aj obsadila Červená armáda a v roku 1946 bol premenovaný na súčasný Kalinigrad. Ruskom je okupovaný dodnes a keďže nemá priame pozemné spojenie s ruským územím, tak to vytvára zbytočné medzinárodné napätie.

Fig. 694.

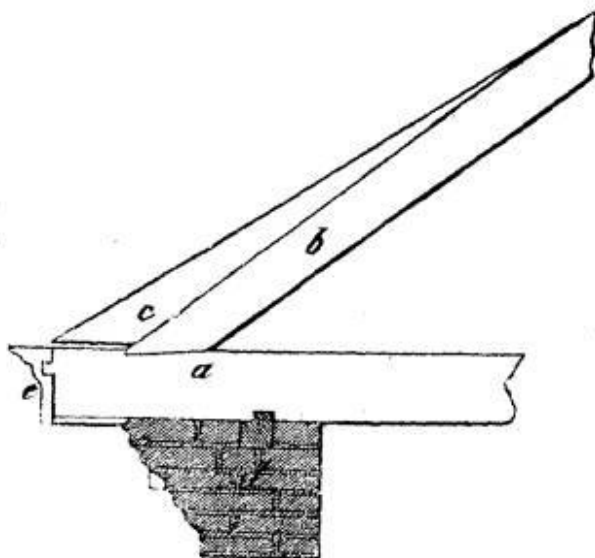
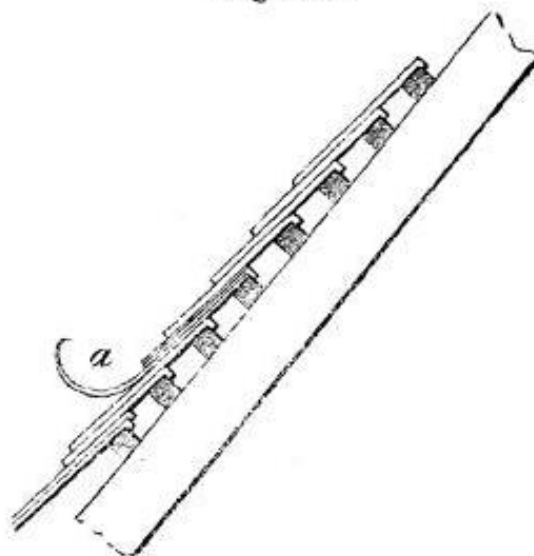

Fig. 695.

Obrázky Fig 694 a 695.

Umiestnenie strešných dažďových žľabov

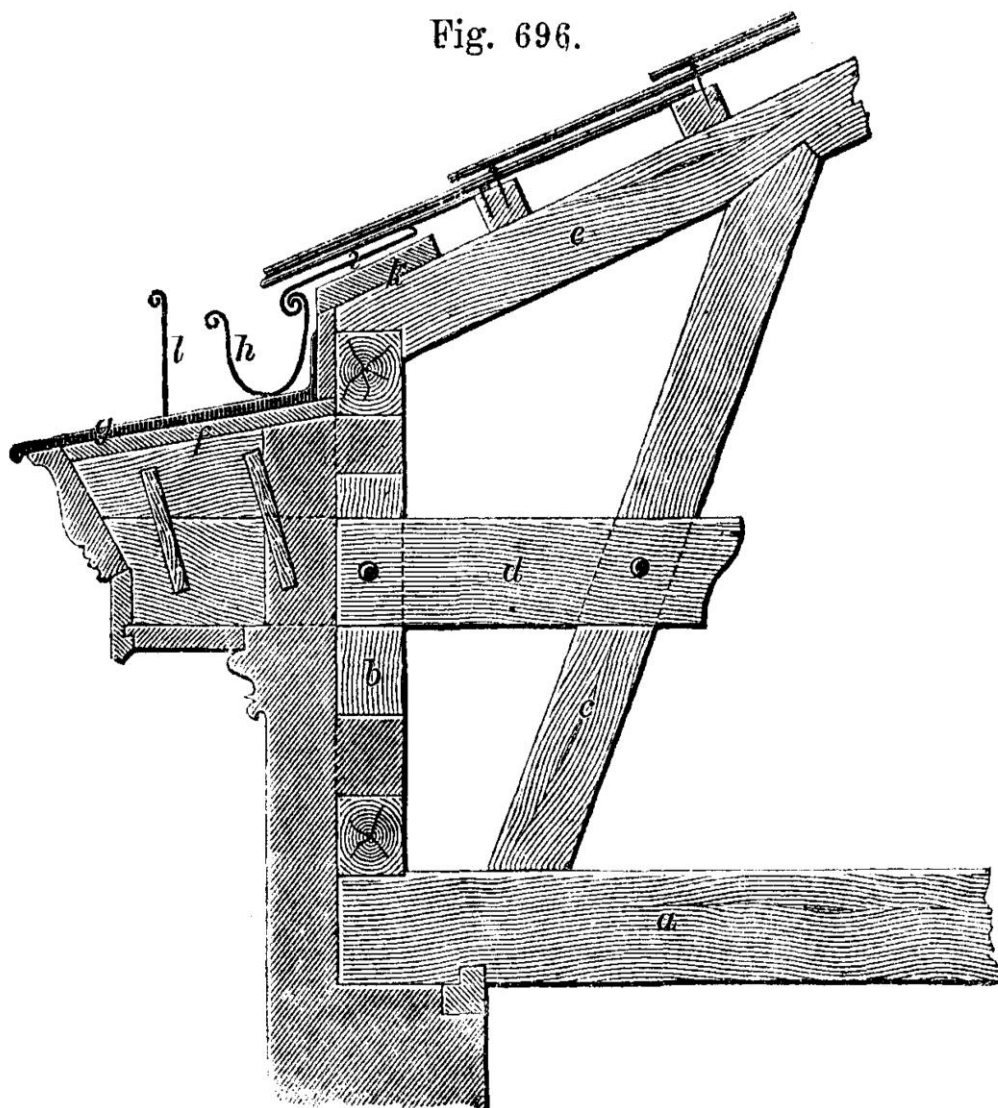
Predtým sa dažďové žľaby zhotovené z medeného, alebo zinkového plechu umiestňovali tak, že boli voľne zavesené pred vrchnou hranou korunnej rímsy. Alebo sa umiestňovali tak, že boli smerom od stredu spádované k obom krajom. Tam potom ústili do rúr zvislých dažďových zvodov z pocínovaného plechu, ktoré dažďovú vodu odvádzali preč. Tento spôsob môže byť použitý len pri úplne bežných budovách. A to nielen z toho dôvodu, že dažďové žľaby sú tu umiestnené vo viditeľnom spáde, ale aj preto že zakrývajú vzhľadné rímsy a tak narúšajú estetický vzhľad domov. Preto by sa tento spôsob nemal používať na honosnejších budovách. Iný spôsob umiestňovania strešných žľabov je predstavený na Obrázku **Fig. 695**. Tento spôsob sa ale hodí len pre strmé strechy. Aby sa žľab „a“ nedostal až pred rímsu, podloží sa niekoľkými kamennými platňami, alebo škridlami, na ktoré sa umiestni.

Pri takomto riešení ale vznikne táto nevýhoda:

Pre šikmú polohu, na ktorú musí byť žľab pripevnený sa musí upraviť jeho poloha voči streche. Žľab teda nie je v priečnom smere umiestnený vodorovne, ale musí sa na krytinu pripevniť s priečnym sklonom ku streche. Z tohto umiestnenia neskôr vyplynú ťažkosti, ktoré takmer vždy spôsobujú zatekanie zrážkovej vody pod krytinu.

Ďalší problém vzniká v detaile napojenia dažďových žľabov na zvislé dažďové zvody. Preto je lepšie tento druh strešných žľabov nepoužívať. Typové riešenie takéhoto detailu umiestnenia dažďového žľabu na drevenej rímse je predstavené na Obrázku **Fig. 696**.

Fig. 696.

Obrázok Fig. 696.

Popis: Značky „a“ tu predstavujú trám, „b“ stojku, „c“ vzperu a „d“ klieštinu, ktorá tu slúži zároveň aj na stuženie rímasy. Značka „e“ reprezentuje krokvu krovu. Plošina korunnej rímasy je zhotovená z dosiek, ktoré sú do seba zapustené. Debnenie „f“ je prekryté zinkovým plechom „g“, ktorý je na konci zahnutý a zakotvený. Žľab „h“ je pripevnený pomocou žľabových hákov a zafalcovania do kotviaceho plechu „i“, umiestneného pod krytinou a pripevneného do fošne „k“.

Ak je strecha pokrytá trstou, alebo keramickými škridlami, tak tieto dielce zasahujú do dažďového žľabu 8 až 10 cm. Kovové krytiny sa napájajú priamo na kotviaci plech „i“. Ak to poškodzuje dažďový žľab, na čo je potrebné myslieť kvôli zmenám teploty a vlhkosti vonkajšieho prostredia, tak vtedy voda preteká na oplechovanie „g“ a po ňom steká preč. Takto potom nemôže poškodzovať ďalšie konštrukcie budovy.

Pri masívnych rímach sa tento detail v podstate zhotoví rovnako. Len oplechovanie „g“ sa tu prichytí na príslušnú murovanú konštrukciu.

Tento detail sa tiež môže zakryť stojacím pozinkovaným plechom „l“. Ak je tu pre výtvarný výraz fasády potrebné skryť dažďový žľab za murovanú atiku, alebo nejaký vlys, tak sa musia osadiť ďalšie zabezpečovacie odvodňovacie rúry. Cez nich sa potom zabezpečí odtekanie nadbytočnej vody, alebo vody pretekajúcej z porušených žľabov. Ak sa takéto odpadové rúry umiestnia do podkrovia, tak musia byť ľahko vizuálne kontrolovateľné. Tak, aby sa na nich mohli neodkladne identifikovať nejaké poruchy a tiež aby bol k odpadu ľahký prístup pri oprave.

Napojenie takýchto dažďových žľabov na zvislé dažďové zvody je potrebné realizovať prostredníctvom ďalších rúr, ktoré budú prechádzať cez murované konštrukcie atiky, alebo cez rímasy.

8 HISTORICKÉ MIERY POUŽÍVANÉ V MINULOSTI

Problematika historických mier a váh je značne rozsiahla a komplikovaná. Dnes sa takmer celosvetovo používa metrická sústava, ktorá vznikla v roku 1790. Vtedy francúzske Ústavodarné zhromaždenie poverilo vedeckú komisiu stanovením sústavy jednotiek. Táto komisia navrhla stanoviť ako základ jednotiek dĺžky jednu desaťmilióntinu zemského kvadrantu. Na tomto základe bol najprv zhotovený mosadzný etalón metra a potom platínový etalón, ktorý bol nazvaný archívny meter. Jeho dĺžka bola platná pri teplote 0 °C.

[https://sk.wikipedia.org/wiki/Metrická_sústava]. V roku 1790 sa však vyskytol aj neúspešný pokus zo strany anglického kráľa vytvoriť spoločnú mieru s Francúzskom odvodenú z dĺžky sekundového kyvadla na určitom mieste.

Povinné používanie novej sústavy mier bolo vo Francúzsku zavedené zákonom od 2. novembra 1801. Napoleon Bonaparte ale od roku 1812 znovu povolil používanie starých jednotiek. Používanie metrickej sústavy bolo vo Francúzsku opätovne zavedené zákonom z roku 1837 a od 1. januára 1840 sa vo Francúzsku používa dodnes [https://sk.wikipedia.org/wiki/Metrická_sústava].

Uvažovať o metrickej sústave sa však začalo už v 17. storočí a jej definícia sa hľadala geodetickými spôsobmi. Jednou z prvých prác definujúcich tzv. „metrus catholicus“ (všeobecný meter) bola kniha „Misura universale“ vydaná Titom Líviom Burattinom³¹ v roku 1675 vo Vilniuse. V nej navrhoval systém mier podobný dnešnému. V tom období sa týmto problémom zaoberal aj francúzsky matematik Gabriel Mouton³² a ďalší.

V Európe sa metrický systém presadzoval postupne od roku 1871. 25. mája 1875 podpísali zástupcovia 18 krajín tzv. **Metrickú konvenciu**. Tá stanovila založenie medzinárodného úradu mier a váh, spravovaného medzinárodným výborom. Podľa pôvodného archívneho metra bol vyrobený medzinárodný **etalón**

³¹ **Burattini, Tito Livio** - pol. Tytus Liwiusz Burattini (1617 až 1681) bol taliansky vynálezca, architekt, egyptológ, vedec, cestovateľ, inžinier a pod. Väčšinu svojho života prežil v Litve a v Poľsku, kde aj zomrel.

³² **Mouton, Gabriel** (1618 až 1694) bol francúzsky opát a vedec. Zaujímal sa o matematiku a astronómiu. Vo svojej knihe: „*Observationes diametrorum solis et lunae apparentium*“ (1670) navrhol prirodzený štandard dĺžky založený na obvode Zeme, čo malo neskôr vplyv na prijatie metrickej sústavy mier.

metra (používaný dodnes). Jeho kópie, ktoré boli odovzdané do členských štátov konvencie. Etalóny metra boli zhotovené zo zliatiny platiny a irídia, majú dĺžku 1020 mm a prierez v tvare písmena X. Rakúsko získalo kópie tohto etalónu č. 15 a č. 19, Uhorsko č. 14 [https://sk.wikipedia.org/wiki/Metrická_sústava].

V Rakúsko-Uhorsku bola metrická sústava zavedená zákonom z 23. júla 1871 s platnosťou od 1. januára 1876. Ako etalón bola schválená kópia č. 15, s tým, že je o 0,0000009 m dlhšia než meter v Sévres³³. Do tohto dátumu sa u nás používali staré miery. Tie sa vyvinuli v priebehu storočí a boli regionálne, profesionálne, či inak podmienené a tiež občas zásahmi panovníka menené. Preto vznikla situácia, že miera, ktorá mala taký istý, alebo príbuzný, či v preklade rovnocenný názov, mala v rôznych európskych krajinách, či regiónoch, či v rôznom čase rôzne hodnoty. Z toho vyplynul riadny chaos, ktorý komplikoval komunikáciu nielen medzi jednotlivými štátnymi celkami, ale aj medzi rôznymi regiónmi, či remeslami v jednej krajine.

Vývoj jednotlivých mier je dosť komplikovaný a v mnohých prípadoch siahajúci do hlbokéj minulosti Mezopotámie a Egypta. Miery používané pred zavedením metrickej sústavy boli tzv. lokálne miery. Názvy takýchto mier sú odvodené od veľkosti, váhy, či objemu časti ľudského tela a od predmetov (zrno, palec, dlaň, piad', lakeť, stopa, siaha, palica a pod).

Rozdelenie bolo u Grékov cez úplné číslo za ktoré považovali 10 (teleón). To bolo odvodené od počtu prstov na rukách. Považoval ho za dokonalé aj Platon, keďže sa skladá z desiatich jednotiek. Opozičný matematici, ako píše Vitruvius, považovali za úplne číslo 6, kde jednotka je $1\frac{1}{6}$, $2\frac{1}{3}$, $3\frac{1}{2}$, $4\frac{2}{3}$, $5\frac{5}{6}$, $6\frac{6}{6}$ – teda číslo úplné. Keď stúpa číslo 4 k dvojnásobku dostaneme 8 pripočítaním $\frac{1}{3}$, pripočítaním $\frac{1}{2}$ dostaneme 9, keď sa pripočítajú $\frac{2}{3}$ dostaneme 10, pridaním $\frac{5}{6}$ dostaneme 11 a 2×6 dostaneme 12. Spojením dvoch úplných čísel 10 a 6 do jedného vzniklo najúplnejšie číslo 16.

Dĺžky lokálnych, regionálnych, či profesionálnych mier sa v priebehu času v jednotlivých oblastiach používania menili z rôznych dôvodov. Či už etnických, ekonomických, regionálnych, profesionálnych a iných. Jedným z dôvodov bolo, že ich používanie malo vplyv na výber daní a rôznych iných lokálnych poplatkov. Napríklad

³³ **Sévres** je mesto pri Paríži, sídlo Medzinárodného úradu pre miery a váhy, založeného v roku 1875.

trhových, mýtnych a iných. Miery sa tiež líšili podľa oblasti ich využitia. Existovali stavebné, plátennícke, hodvábné a iné miery. Etalón príslušnej miery bol zvyčajne uložený, alebo umiestnený na radnici, kde zvykol byť umiestnený ako verejný vzor. U nás sa dochoval napríklad na starej radnici v Bratislave, alebo na radnici v Bardejove.

Na stavbách sa používali kovové, alebo drevené uholníky so stranou jeden lakeť. Na ich výrobu bolo odporúčané použiť vysušené živicom nasiaknuté borovicové drevo. Stavba sa na terén vymeriavala a vyniesla pomocou uholníkov. Na ďalšie vynášanie, rysovanie a na geometrické konštrukcie sa používali kružidlá s kovovými hrotmi, alebo celokovové kružidlá, ktoré boli podobné súčasným tesárskym.

Na realizáciu fasád sa používali doskové šablóny, či už pri vynášaní pôdorysu, tak aj pri realizácii. Správna výška a umiestnenie ríms sa riešilo priebežným prikladaním šablón počas realizácie. Na samotné formovanie rímsy sa tiež používali profilové šablóny. Tie sa používali na profilovanie kamenných dielcov, alebo pri natáňovaní profilov ríms v rámci omietok. Tak ako ostatné časti stavby, tak aj rímsy mali svoju mieru a členenie rešpektujúce základné proporčné zásady daného obdobia. Rímsy sa tiež zhotovovali podľa predstáv autorov projektov, alebo stavebného spoločenstva, ktoré stavbu realizovalo. Realizátori stavieb pôsobili tak ako aj dnes často za hranicami svojho regiónu a vtedy si svoje miery a šablóny zvykli nosiť so sebou. To spôsobilo veľmi rozšírenú nejednotnosť v mierach a formách zhotovenia ríms. Snahy panovníkom zjednotiť merný systém boli úspešne iba čiastočne, keďže len v samotnej Európe bolo niekoľko stovák lokálnych mier, ktoré sa používali a menili v priebehu časov.

Tak ako pri celej stavbe, tak aj pri jej jednotlivých konštrukciách boli používané rôzne geometrické a aritmetické dobové poznatky. Najčastejšie sa používali pomery vychádzajúce z pytagorejských hudobných pomerov opísaných už v Platónových dialógoch a v ďalších prácach. V rámci vzdelávacieho systému od stredoveku až po takmer polovicu 19. storočia bolo vzdelávanie postavené na triviu a kvadrívu. Súčasťou kvadrivia okrem aritmetiky, geometrie, astronómie bola aj musica speculativa. Nešlo o hudobnú náuku takú, akú poznáme dnes, ale jej predmetom bolo učenie o harmónii a proporciách medzi veľkosťami.

V stredovekej filozofii predstavovala hudba zvukov len jednu podobu hudby – musica instrumentalis. Všetko muselo mať svoju mieru a správny harmonický pomer, harmonické začlenenie v celku. Tomu zodpovedalo používanie historických mierových systémov ako bolo spomínané vyššie. Číže umiestnenie ríms, ich profil a vzájomný vzťah mal svoje proporcie a vzťahy vyjadrené v pomeroch. Reálna fyzická veľkosť sa dosiahla dosadením dĺžky konkrétnej lokálnej miery. Nemuselo ísť práve o mieru danej lokality, ale mohli to byť miery importované staviteľmi, architektami a podobne.

8.1 PREVODY MEDZI TRADIČNÝMI A DNEŠNÝMI MIERAMI

Prevodmi medzi starými a novými mierami sa zaoberá len malé množstvo odbornej literatúry a aj to zvyčajne len čiastočne, nakoľko ich prepočítavanie je náročné, najmä ak berieme do úvahy časový faktor ich výskytu a aj ich zmeny. Ako príklad rozmanitosti mier definovaných na našom území slúžia uvádzame napríklad dĺžkové miery používané v 18. až 19. storočí:

Tabuľka 5.1. Dĺžkové miery bývalého Rakúsko-Uhorska

[Geodetický a kartografický ústav Bratislava, www.geoportal.sk]

Jednotka	siaha	stopa	palec	čiarka	meter	nemecký
1°(siaha)	1	6	72	864	1,896 484	Klafter
1' (stopa)	0,166 666	1	12	144	0,316 081	Fuss
1" (palec)	0,013 888	0,083 333	1	12	0,026 340	Zoll
1''' (čiarka)	0,001 152	0,006 944	0,083 333	1	0,002 195	Linie
1 rakúska míľa	400	2400			7585,94	Punkt
1 meter	0,527 291	3,163 749	37,965	455,581	1	

Tabuľka 8.2. Slovenské a uhorské jednotky dĺžky platné v prvej polovici

19. storočia [<http://www.geni.sk/stare-slovenske-a-uhorske-miery-dlzska/>]

Stará miera	prevod na meter	Delenie
1 ponkt	0,000 182 917 m	
1 čiarka	0,002 195 m	12 ponktov
1 palec	0,026 340 1 m	12 čiarok
1 stopa	0,316 080 6 m	12 palcov
1 lakeť	0,737 53 m	2 stopy a 4 palce
1 siaha	1,896 483 m ³⁴	6 stôp
1 uhorská míľa	8 533,6 m	

Asi najbežnejšou tradičnou dĺžkovou jednotkou bol v minulosti palec, čo v anglofónnych oblastiach (USA a Spojené kráľovstvo) zostalo dodnes. Dokonca aj u nás palec stále prežíva v označovaní vodoinštalčných súčiastok. Dĺžka palca sa spravidla pohybuje od 2,3 do 3 cm. Od roku 1954/1956 platí vo svete tzv. anglický palec s hodnotou 2,54 cm. Pre naše územie bol v minulosti relevantný najmä rakúsky palec (cöl) s hodnotou 2,634 cm. U nás sa preto palce nazývali aj cólom (z nemeckého Zoll³⁵). V anglofónnej oblasti sa dodnes používa označenie inch (skratka: in). Symbolom palca je ”.

Tabuľka 8.3. Porovnanie hodnoty palcov medzi európskymi krajinami

[www.obnova.sk]

Historický palec v mm	
Bavorsko	24,32
Francúzsko	27,07
Portugalsko	27,50
Prusko	26,15
Rakúsko	26,34
Sasko	23,60
Španielsko	23,22
Švédsko	24,74

³⁴ **Siaha** – uvádza sa aj s hodnotu 1,96 m.

³⁵ [https://sk.wikipedia.org/wiki/Palec_\(jednotka_d%C4%BA%C5%BEky\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Palec_(jednotka_d%C4%BA%C5%BEky)) - mw-head[https://sk.wikipedia.org/wiki/Palec_\(jednotka_d%C4%BA%C5%BEky\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Palec_(jednotka_d%C4%BA%C5%BEky)) - p-search

Názvy palca v iných jazykoch:

- anglicky: inch
- nemecky: Zoll
- francúzsky: pouce
- španielsky: pulgada
- holandsky: duim
- portugalsky: polegada
- taliansky: pollice
- čínsky: čchul
- japonsky: sun

Tabuľka 8.4. Rôzne druhy tej istej mernej veličiny

[www.obnova.sk]

Cent	viedenský	banský	colný
Funt	viedenský	banský	
Laket'	viedenský	vlastný	
Lót	colný	vlastný	
Míľa	rakúska	uhorská	
Okov	viedenský	veľký	vlastný
Pinta	veľká	vlastná	
Siaha	kráľovská	viedenská	vlastná

Tabuľka 8.5. Plošné a dĺžkové miery zoradené v abecednom poradí

[www.obnova.sk]

Merná jednotka	Latinský názov	delenie	V metrickej sústave	
Kráľovská miera	mensura regalis	864 štvorcových siah	2 800,94653 m ²	
Kráľovská siaha	ulna regalis		212,5 cm	od 15. storočia
Palec	digitus	12 čiarok	2,63401 cm	
Rakúska míľa			7,5859 km	
Siaha	ulna	6 stôp	1,8964838 m	
Stopa	pes	12 viedenských palcov	31,60806 cm	
Štvorcová stopa			0,0999 m ²	
Štvorcový palec			6,9379 cm ²	
Uhorská míľa			8,3536 km	
Viedenská siaha		6 stôp	189,6484 cm	
Viedenská štvorcová siaha			3,5966 m ²	
Viedenský cent		100 funtov	56,006 kg	
Viedenský funt	libra	32 viedenských lótov	56,006 dkg	

ZÁVER

V súčasnej architektúre už rímsy stratili veľa zo svojho pôvodného významu. Na takmer všetkých starších stavbách sa ale stále vyskytujú, pričom nemalá časť týchto budov je dnes pamiatkovo chránená. Výber témy týchto skrípt bol preto ovplyvnený uvedenou skutočnosťou. Rímsam, ktoré majú nielen dekoratívnu, ale aj významnú konštrukčnú funkciu je potrebné venovať primeranú pozornosť.

Pri obnove starších budov im treba venovať zvláštnu pozornosť, pretože okrem iného môžu predstavovať aj značné bezpečnostné riziko. Rozpadávajúce sa rímsy ohrozujú chodcov, ktorí pod nimi prechádzajú, rovnako ako aj blízko od budov zaparkované autá, či iný majetok. Padajúce kúsky omietok, alebo muriva, ktoré vôbec nemusia byť veľké, dokážu v krajnom prípade spôsobiť aj tragické poranenia. Rímsy našich mnohých pamiatkových stavieb nie sú vďaka desaťročia zanedbávanej údržbe v dobrom stave a mnohé sú náchylné na rozpad. Tento stav je potrebné napraviť.

Pri spracovaní tejto témy sme veľa informácií čerpali z nemeckých zdrojov a tiež z dobovej nemeckej technickej literatúry, ktorá začala vychádzať v novoveku. Prekvapivé je, aký veľký priestor venovali novovekí architekti aj stavitelia výpočtu proporcií jednotlivých častí ríms.

Téma ríms nebola zatiaľ v našej odbornej, či vedeckej literatúre, ani v odbornej terminológii adekvátne spracovaná. Takže delenie ríms na rôzne druhy, ako aj viacero odborných výrazov opisujúcich rímsy a ich detaily nie sú v našom odbornom prostredí dostatočne zachytené. Preto sme sa rozhodli uvádzať na niektorých miestach textu aj pôvodné presnejšie nemecké výrazy. Dúfame, že tým prispejeme aj k hlbšiemu vedeckému poznaniu a presnejšej terminológii týkajúcej sa tohto dôležitého konštrukčného detailu.

POUŽITÁ A ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

Historické zdroje:

- [1] Ahnert, R. – Krause, K. H. (1988): *Typische Baukonstruktionen 1860 bis 1960*, Berlin: Verlag für Bauwesen.
- [2] Alberti, L.B. (1956, pôvodne 1512): *Deset knih o staviteľství* (pôvodne *Libri De re aedificatoria decem*), Praha: SNKLHaU, 09/13-56/VI-4.
- [3] Eichler, F. (1955): *Tabellen für das Bauwesen*, Berlin: Volk und Wissenschaft Volkeigener Verlag.
- [4] Gilly, D. (1797): *Handbuch der Land-Bau-Kunst*. Zameraná na konštrukciu obytných a hospodárskych budov, 1. diel, Berlin: Friedridch Vieweg starší.
- [5] Hlavaj, O. (1943): *O murárskom remesle*. Bratislava.
- [6] Lill, G. a kol. (1941): *Praktische Denkmalpflege*. Mníchov.
- [7] Menzel, C. A., Dr. (1874): *Der praktische Maurer*. Príručka pre murárskych majstrov, tovarišov, učňov, stavebyvedúcich a architektov. Halle an der Saale: Knapp's Verlagsbuchhandlung, 6. vydanie.
- [8] Otto, J. (1904): *Ottův slovníka naučný*. Dvacátýprvní díl. Strany 808–809, Praha.
- [9] Serlius, S. (1609): *Sonder Architectur – Fünf Bücher*, Basel: In verlegung Ludwig Königs.
- [10] Titscher, F. (2002): *Staviteľství. Tradice C. K. Stavebnictví*. Praha: Grada Publishing, 264 pp. ISBN 80-247-0069-7.
- [11] Palladio, A. (1958, pôvodne 1570): *Čtyři knihy o architekture* (pôvodne *I quattro libri dell' architettura di Andrea Palladio*), Praha: SNKLHaU, 09/13-56/VI-4.

Zdroje k metodike ochrany pamiatok:

- [12] Dvorák, M. (1991): *Katechismus památkové péče*, Praha: SÚPP, Praha.
- [13] Gregor, P. (1993): *Teória ochrany pamiatok*. Bratislava: FA STU, 52 pp.

- [14] Gregorová, J. a kol. (2003): *Prezentácia architektonického dedičstva*. Bratislava: STU, 134 pp. ISBN 80-227-1837-8.
- [15] Herout, J. (1987): *Požadavky pro ochranu památek pri opravách a prestavbách*. Pardubice.
- [16] Kolektív autorov (1996): *Denkmalschutz. Band 52*. Bonn: Deutsches Nationalkomitee für Denkmalschutz.
- [17] Kolektív autorov (2002): *Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch – 1.diel: Charty a odporúčania*, Bratislava: ICOMOS Slovensko, ISBN 80-88855-45-4, 112 pp.
- [18] Kolektív autorov (2003): *Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch – Charty, smernice a rezolúcie*. Bratislava: ICOMOS Slovensko.
- [19] Kolektív autorov (2004): *Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch – 2.diel: Deklarácie*. Bratislava: ICOMOS Slovensko.
- [20] Kruft, H.-W.: *Dejiny teórie architektúry*. Praha: Pallas, 1993.
- [21] Majzlík, D. - Kibic, K.: *Vývoj architektúry v renesancii a baroku*. Alfa, Bratislava 1992
- [22] Scholze, B.: *Kapitel 04: Gesimse und Gesimsesicherung – Dachausbau*, Wien: Technische Universität, E251 Institut für Kunstgeschichte, Bauforschung und Denkmalpflege, In: https://denkmalpflege.tuwien.ac.at/wp-content/uploads/2009/09/12_MOD19_07_GESIMSE_SCHOLZE.pdf
- [23] Šedivá, Z. (2015): *Architektonická a umenovedná terminológia používaná pri opise epigrafických nosičov zo Slovenska*, In: Šedivý, J. a kol. (2014): *Latinská epigrafia. Dejiny a metodika výskumu historických nápisov zo Slovenska*. Bratislava: Univerzita Komenského.

Zdroje k stavebno-technologickej problematike:

- [24] Čerák, F. – Pume, D. (1993): *Průzkumy a opravy stavebních konstrukcí*. Praha: Arch.
- [25] Hošek, J. – Muk, J. (1989): *Omítky historických staveb*. Praha: SPN.
- [26] Klotz-Warislohner, G. - Saar, M. (1999): *Reparatur in der Baudenkmalpflege*, München Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege.

- [27] Kohout, J. – Tobek, A. – Barták, K. (1998): *Zednictví. Tradice z pohledu dneška*. Praha: Grada Publishing, 224 pp. ISBN 80-7169-653-6.
- [28] Kohout, J. – Tobek, A. (1943): *Konstruktivní stavitelství, I. díl: Zednictví*, VII. prepracované a doplněné vydání, Praha: 1943
- [29] Kolektív autorov (1961): *Stavebnícky náučný slovník. 1. zväzok. Látky a dielce*. Bratislava: SNTL.
- [30] Kolektív autorov (1964): *Stavebnícky náučný slovník. 3. zväzok. Technológia. 1. časť – Procesy*. Bratislava: SNTL.
- [31] Kolektív autorov (1965): *Stavebnícky náučný slovník. 3. zväzok. Technológia. 2. časť – Stavba objektov, výstavba celkov*. Bratislava: SNTL.
- [32] Kolektív autorov (1998): *Malý lexikón výrazov v stavebníctve*. Bratislava: SKSI.
- [33] Kolektív autorov (2000): *Slovník pojmů ve výstavbě - doporučený standard*, Praha: ČKAIT a SDIC, ISBN 80-86364-08-9, 236 pp.
- [34] Makýš, O. (2004): *Technologie renovace budov*, Bratislava: Jaga group, ISBN801-8076-006-3, 262 pp.
- [35] Novotná, M. – Karhan, J. – Pechová, D. (2001): *Metody instrumentální analýzy při průzkumu památek*, Praha: Společnost pro technologie ochrany památek, ISBN 80-902668-7-8, 107 pp.
- [36] Palajová, A. (1997): *Ťažba a spracovanie kameňa 1 – 2*. Levice: SOU Stavebné, 165 pp.
- [37] Pendl, K. – Štrop, J. (1990): *Průručka pro zedníka*. Praha: SNTL.
- [38] Pieper, K. (1983): *Sicherung historischer Bauten*. Berlín – Mníchov.
- [39] Sierakowsky, S. (1812): *Wzory do dzieła Architektury*, Kraków: Drukarnia Akademicka.
- [40] Škabrada, J. (2003): *Konstrukce historických staveb*, Praha: Argo, ISBN 80-7203-548-7.

Internetové stránky

- [41] www.pamiatky.sk
- [42] www.historia.szm.com
- [43] www.geoportal.sk

- [44] www.obnova.sk
- [45] www.commonswikimedia.org
- [46] www.pinterest.com
- [47] <https://denkmalpflege.tuwien.ac.at/>

doc. Ing. Oto Makýš, PhD., Ing. arch. Peter Krušínský, PhD.,
Ing. Patrik Šťastný, PhD.

HISTORICKÉ STAVEBNÉ TECHNOLOGIE A MATERIÁLY
Realizácia ríms v 16. až 19. storočí

Vydala Slovenská technická univerzita v Bratislave vo Vydavateľstve SPEKTRUM STU,
Bratislava, Vazovova 5, v roku 2023.

Edícia skrípt

Rozsah 90 strán, 39 obrázkov, 5 tabuliek, 5,850 AH, 5,991 VH, 1. vydanie,
edičné číslo 6176, vydané v elektronickej forme;

Schválila Edičná rada Stavebnej fakulty STU v Bratislave.

85 – 238 – 2023

ISBN 978-80-227-5380-7